ХъахIабросулъа МахIмуд

К У Ч І Д У З У Л

М А Ж М У Г І

Гьаб хIалтIи ккола 1928 соналда машгьурав гIалимчи-филолог Аргъваниса ГIабдулатIип Шамхаловас дандеги гьабун, гIажамалъ бахъараб ХъахIабросулъа МахIмудил «ШигIрабазул мажмугI».

خاجاب رۊسولىلا

ماحموديل

كوجدوزول ماجموع

طاده ضيگگيزه هارورال عهمهرال
كوجدولگين باخاراب گيڽابيلهب
باصما.

داغستان دولت نشرياتى «داغ نشر»
ماحاچ ـ قالا.
1928

(1) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Рокьуца керен бухIун, хIасраталъ берал чвахун,
Чан гIащикъаб къо буго къварилъиялда инеб.
ГIищкъуялъ лугбал гьалун, гьаваялъ рукьбал роркьун,
Кьалаб бо данделъараб кьвагьи буго дир гьаналъ.

Гьудул, дур цIар ахIулев, цIадае гагу гIадин,
ГохI-гохIалде цIалдеялъ цIорон буго гьинал ракI.
ЦIер бан гъабугъун араб гъабул тIамах киниги,
ТIад ругъун гьечIеб лага гьечIо дирги лугбазулъ.

БахIрул[1] къалмид басараб алипалъул хатI гурищ,
Ал ясалгин къулгIадухъ дурги лугбил къагIида.
Къиралзабаз бакулеб чинидул чирахъалда
Чорхол гьурмал гьаналъул гьечIо расги батIалъи.

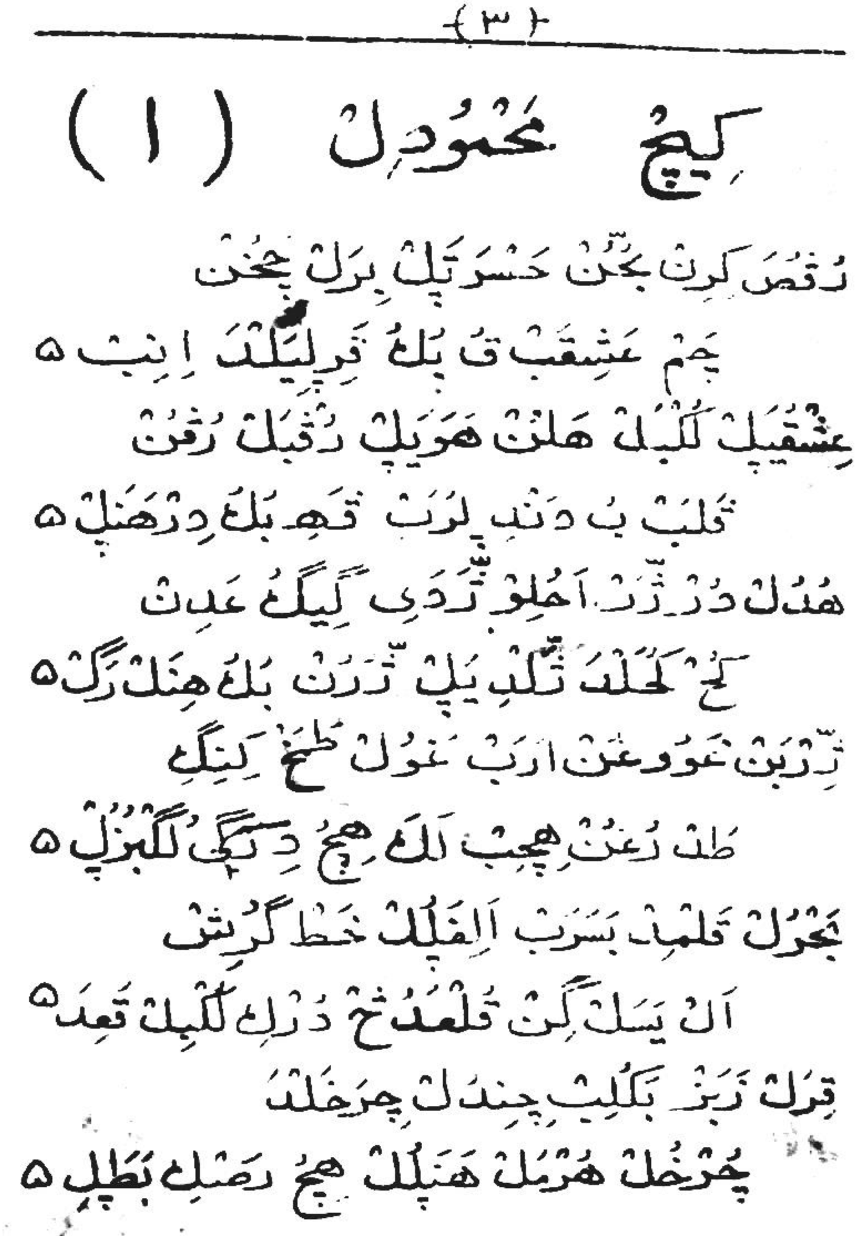
(٣)
(١) كيج محمودل

[1]БахIру – ралъад, кIудияб хIор.

Сверун месед бекьараб бутIал чарамул чадир,
Чорхол рухI бииналде гьабе диеги хIисаб.
ХIажизабаз босулеб мисриязул[2] исхъали[3],
Хвезеги духъ ихтияр, дир рагIуде гIинтIаме.

МагIарде гIазу бани, гIурухъе цIорой ккола,
ЦIерлъун рианин берал, цIарухъе духъ рокьи ккун.
ЦIад хIаллъани, хIалухъин хIалигъун цIакъ бижула.
Бицанихъе мунги лъан, лъай буго босун инеб.

Самаалъул[4] чIороли, чIухIдай ахIдолеб гIанса,
Исана мун щвечIони, чIван чигун тела росу.

– Вабабай, гIолил ясал, балагье гьаб бахIридухъ[5],
ХIапдон, дун хIинкъулареб, хIетIе кквезе кIолареб.
ХIисаб гьабе, кьерилал, кьер квешаб рузил тIанчIил,
ТIасан цIира гъинчIого бачIараб бакI бихьулищ?

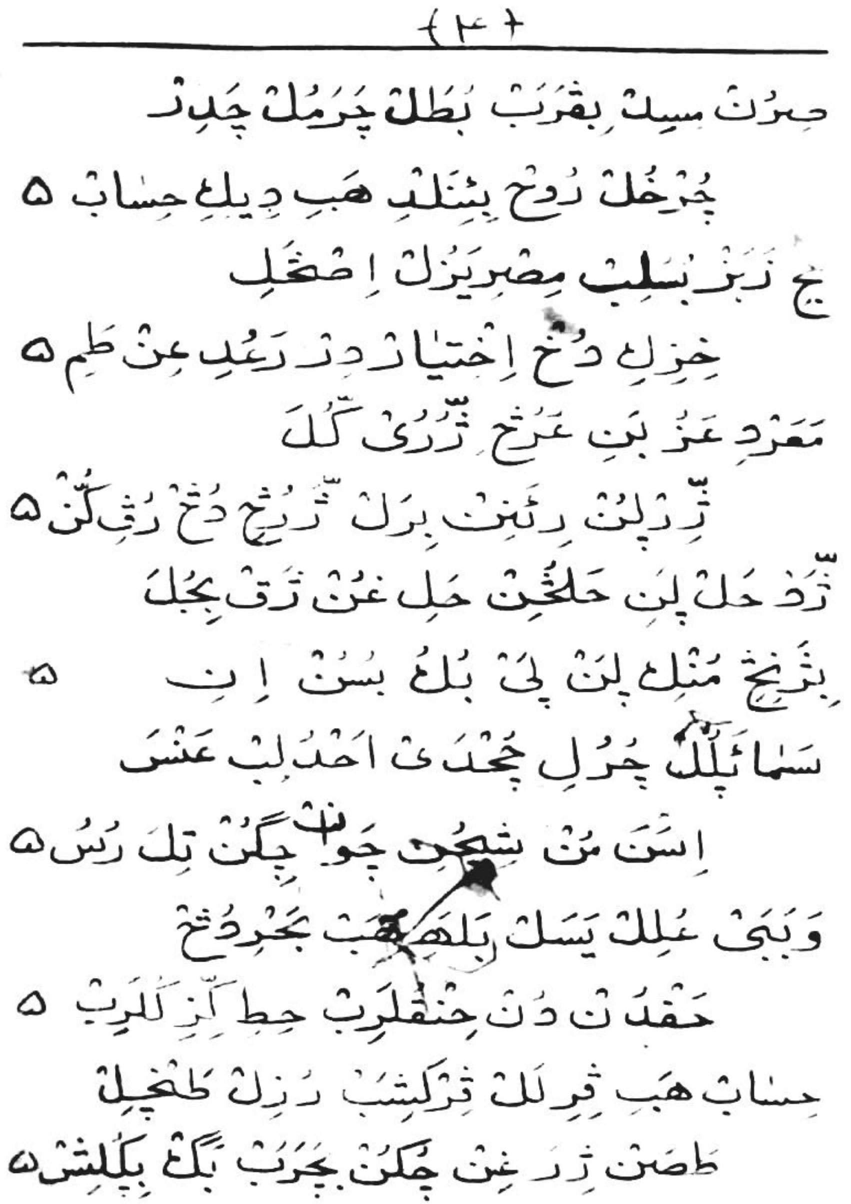

[2] Мисриял – египеталъулал.
[3]Исхъали – ххамил цо тайпа.

[4]Самаъ – зоб.
[5]БахIри – саяхъаб гьве.

Борхьил кIалдибе ккаяб кIал сурараб салул къверкъ,
КъотIноб хIоргойищ щвечIеб, хIарщулъ къан гьениб хвезе?
Хасало гъотIодаса бусен биххараб гъеду,
Дий хапдезе бачIине бачIараб балагьго щиб?

Балканалъ керен цIцIураб, куркьбал хIуларабчудук,
ХIисабго щай гьабичIеб гьунарго щиб дирилан?
Щоб рагIалде гIонсокье кьалбал кванан гIураб гIункIкI,
Кьеян чи щай витIичIев, щайзе мунго вачIарав?

Билкъисгин[6] къо бащадай къиралаcул ясалда,
Къвал базеян вачIарав чIегIер салдат вихьулищ?
Самаалъул гагугин гаргазе чIухIарай дун,
Габур чараб чаргъадил чункизе къасдай буго?

БацIцIадаб гIарацалда ГIунайзатан[7] хъварай дун,
Хъорсол гьве бачIун буго бегизе бусеналде.

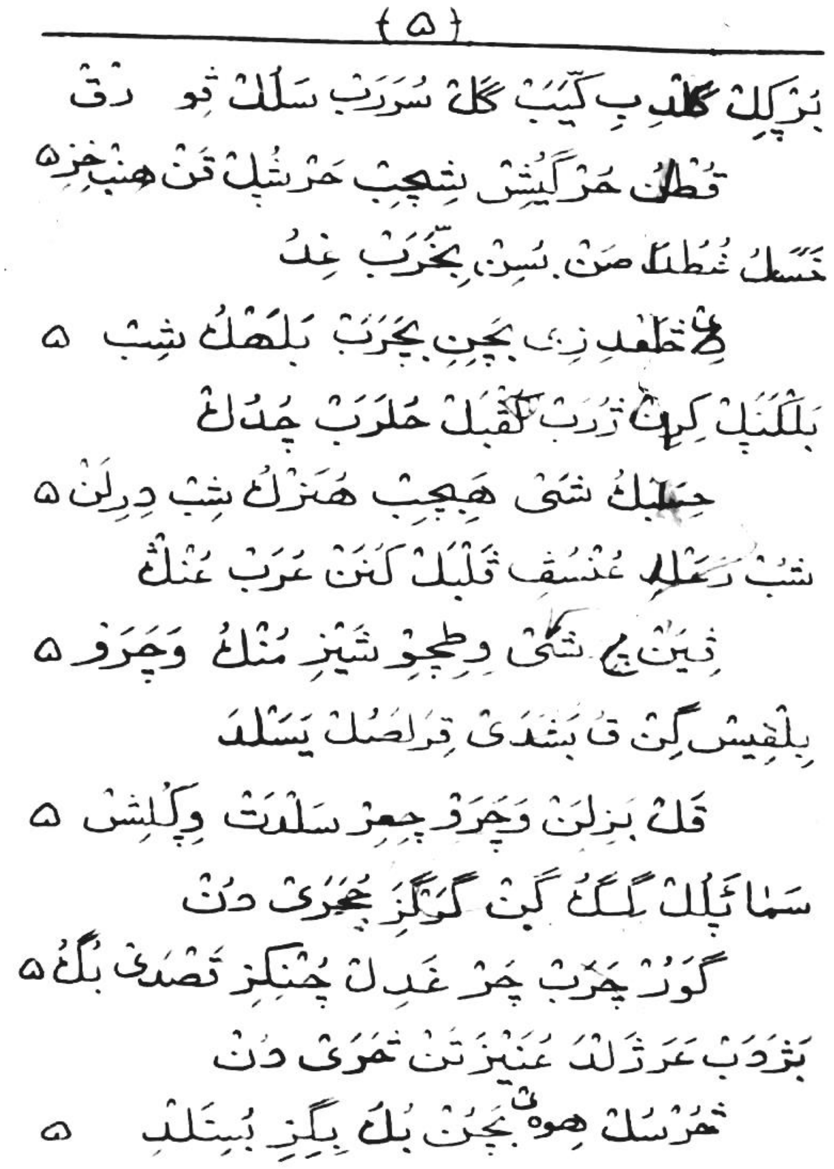

[6] Билкъис – Сабаалъул пача, Сулайман аварагасул рокьи ккарай гьайбат.

[7] ГIунайзат – гIарабазул машгьурав шагIир Имраулкъайисие йокьун йикIарай ясалъул цIар.

Сидратулмунтагьаг[8] гьава тIадегIанай дун,
ТIад заз бижараб гIужрукъ гIодоб чIаян лъун буго.

Лълъар меседил пинтагин[9] тепсиялда[10] кваназе,
Кверщел кьун виччаниги, бегьилищ гважул когIо.
Кисрал[11] ихтияр бугев хважаинги гурелъул,
Лъел рагIалда хъаз гIадин гIодов чIей щиб дур цеве?

– ГIажаба[12], жавгьарул тах, хан лълъинеей лъан йикIана,
Хадуб хъваяб ракIалда кIоларо яхI гьабизе.
ХIавраазул[13] бетIеран, бицунеб рагIулаан,
ГIищкъул шавкъалъ къосиндал, къабихI гьабуге гIемер.

ГIарац, месед бекьарал рукьбал магьидул лугбахъ,
Бакьулъан мугъ бекидал, кив инев дару кьеян.
Кьер берцинаб гьурмаде кьури берцинал къуншмахъ,
Бахъун ана гьинал ракI, рекIун буго ургьиб цIа,

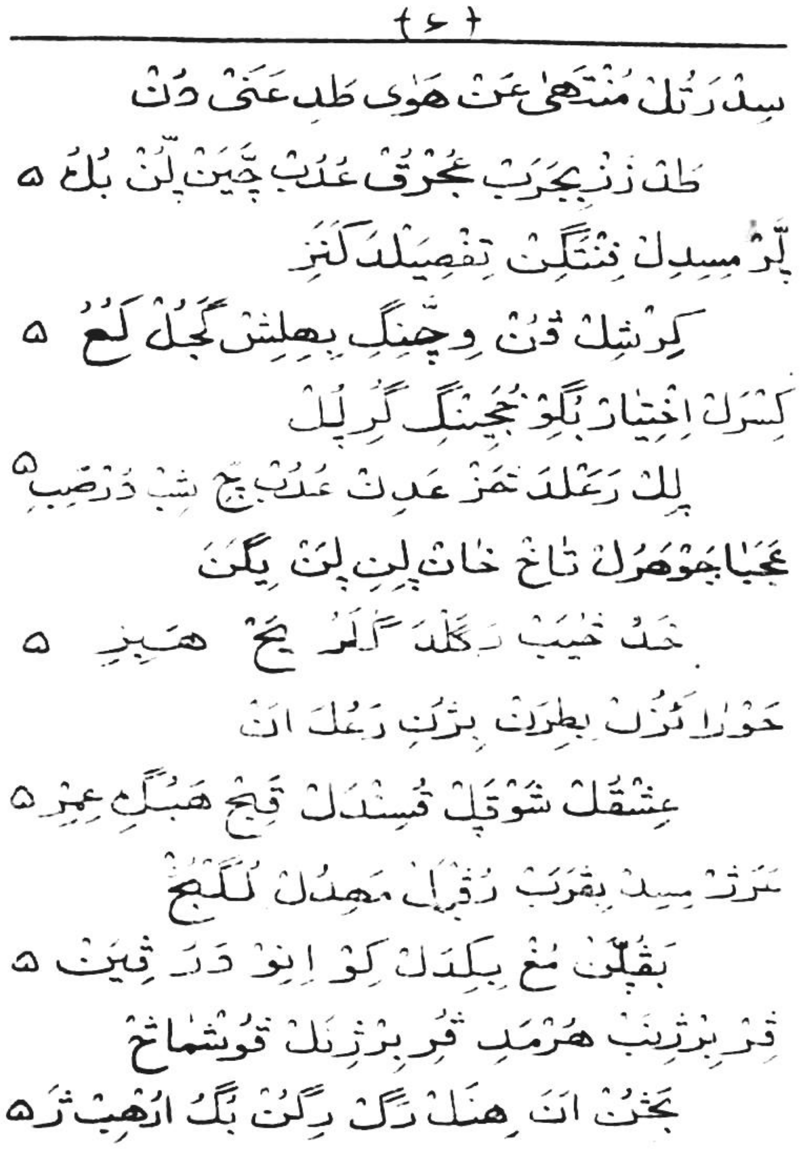

[8] Сидратулмунтагь – биценалда рекъон, алжаналъуб бугеб ахил цIар.
[9] Пинта – жайран, антилопа.
[10] Тепси – тIабакI.
[11] Кисра – некIсияб Ираналъул шагь; Ираналъул хIукумдар.
[12] ГIажаба – гIажаиблъи.
[13] ХIавраъ – 1) хъахIаб гьумералъул, берцинал (гIалхул цIцIел гIадал) чIахIиял берал ругей гIадан; 2) Юпитер планета.

Алжанул бахчабахъе чапун рахъарал сабзахъ[14],
Чорхол чараги тIагIун, тIулалъ кор боркьун буго.
ТIагьаясго[15] цIарги кьун, коцон гIурал гIанабахъ,
ГIурдаде тIегь гIадинан, тIадго гьан бакъван буго.

ТIогьоде на щущараб Шамахалъул[16] чохтIоян,
Чабхилъ гIамиркояца[17] казият[18] бахъун буго,
Зодихъ тIавус сурараб симис хъахIаб явлухъан[19],
Роржун унел нухъбиги нахъ руссун ралагьула.

Ссиялъул къагIидаян къадруялъул цIикIкIинан,
Къуръанцин рещтIинаан авараг йигейани.
Йижиялъул тIокIлъиян, тIаде ратIлил рекъеян,
Рукъ сверун хIанчIазулги хIалкIвараб тасбихI[20] буго.

БацIцIадаб жавгьаралда жаниб рухI лъун лъай кьедал,
Женал руго рохулел, хIайванал руго холел.

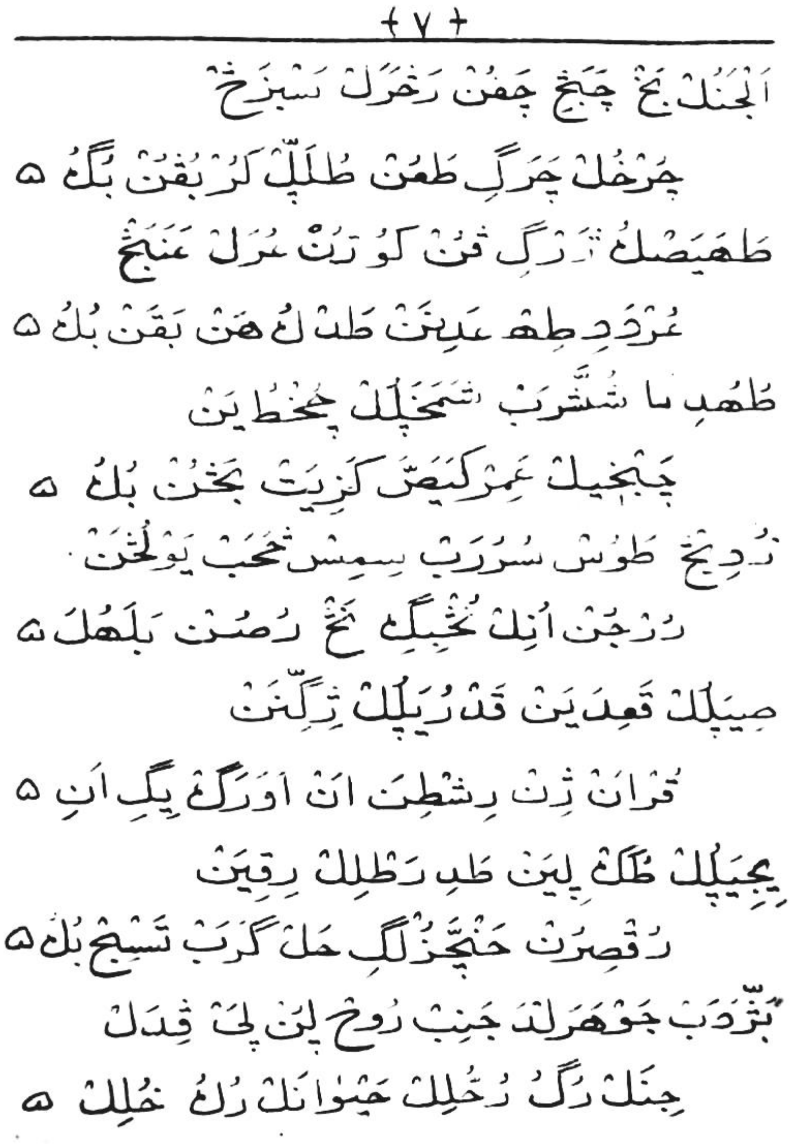
٧

الجنل بخ چبخ چفن رخرل سبزخ
چرخل چرگ طعن طللل كر بقن بگ ه
طهيصلغ ترگ قن كو رن عرل عنبخ
عردد طه عبن طن لغ هن بقن بلغ ه
طهد نا ششرب تسخلل چخطين
چبخيل عمركيص كزيت بخن بلغ ه
ندج طوس سررب سمس تحب يولخن
درجن انل نخبگ نخ دصن بلهل ه
صيلل قعدين قد ريلل ترگنن
قران زن رشطن ان اورگ يگ ان ه
يجيلل ظكغ لين طد رطلل رقين
رقصرن حنجزلگ حل گرب تسبح بلغ ه
بتردب جوهرلد جنب روح لن لت قدل
جنل رگ دخلل حيوانل رلغ خلل ه

[14] Сабза *(парс.)* – овощ, гIурччинхер.
[15] ТIагьа – МухIамад аварагасул цIаразул цояб.
[16] Шамаха (Шемаха) – Азербижаналда бугеб шагьар.
[17] ГIамирко – магIарул кучIдузулъ таватураб хIинчI.
[18] Казият – хIал, пикрияб хIасил, тезис.
[19] Явлухъ *(лъар.)* – кверлъин, чIинчIу, кIаз, шал, кIатIи.
[20] ТасбихI – реццалъул калам.

Халкъалдаго Аллагьас къудрат бихьизабизе,
Ясан абун цIарги тун, цIва буго баккизабун.

Зазда хIанчIил гIадинаб хIеренабго мацIалца,
Босиладай хайирго хан гIадинай дидасан.
Хурзабахъ гарцIил гIадаб гIисинабго бакъаналъ,
Къвал бан вегун иневдай анивехун вачIарав?

Адамида, ХIавада хIал хъублъун иблис гIадин,
Дун хъублъизе къваригIун къаникьккад вихьуларищ.
Къосарав Абужагьал[21] аварагасулъ гIадин,
Эл лъамиял рагIабаз лъуйндай мун рокъове?

Рогьалил гьогьен гуреб гьава чIвачIеб черхалъул,
Чаргъадил бакъанаде къасд лъолареб лъаларищ!
Къеда сагIаталдегIан вуссун чи кIалъачIей дун,
Гьединан мун кIалъани, лъабго сonалъ кIотина.

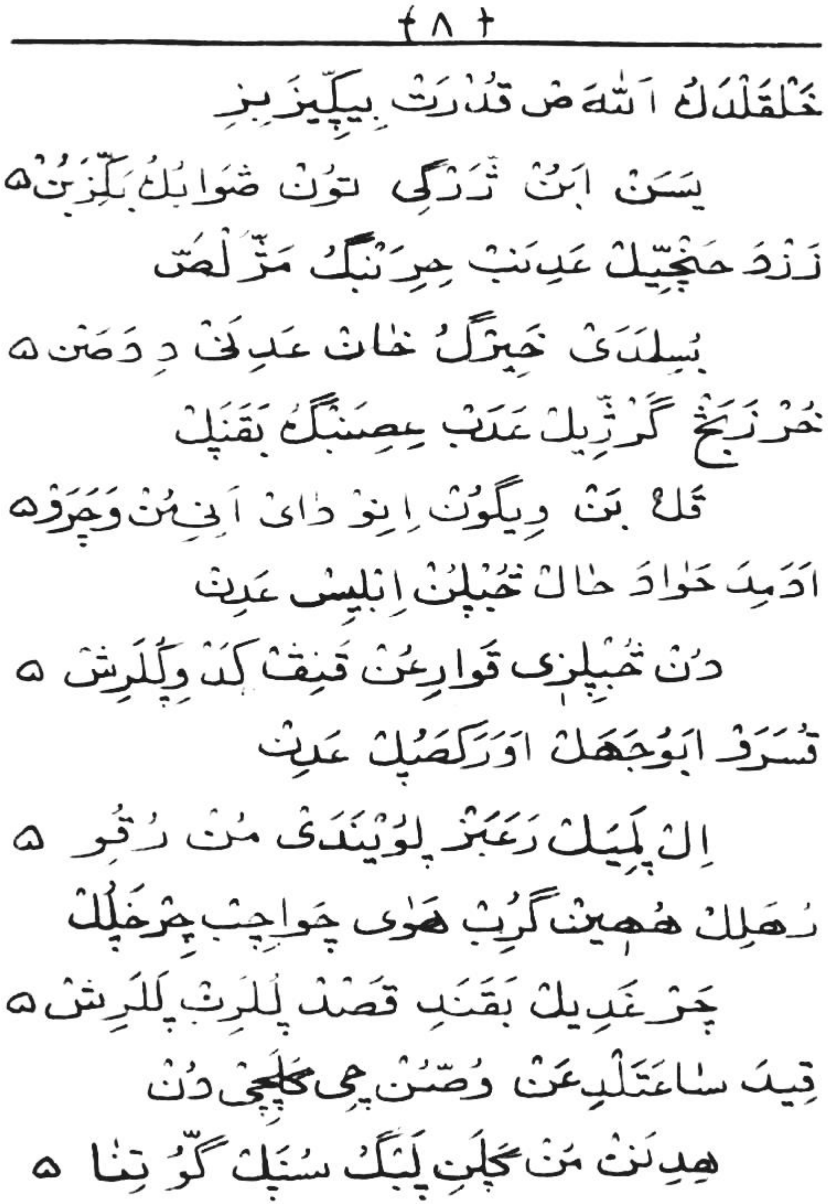

[21]Абужагьал (Абу Жагьал ГIамр бин Гьишам) – къурайшиязул мушриказул бищунго кIудияв, Бадруялъул рагъда чIварав.

Рос-льадиялда рихун, рукъ тун къватIиб рехараб,
Басрияб турут гIадин тана гIодоб чIаралъуб.
ГIадамазе инжитав, Аллагьасда рихарав,
Херав мужикълъун гьавун, къокъун ана нухдасан.

ТIокIаб квер гIунтIулеб бакI кибниги батичIелъул,
Заруца керен бухун, кар бетIун бана ботIрол.
ТIаде вахъун хьвадидал, вихьуда чи гьечIельул,
Хьолбохъ букIараб гьарчид чурхъун лъуна махIаби

Чанги хъахIбал рагIабаз бекараб мугъги босун,
Бихьилин къасийилан къачIана рокъое ун.
КъотIнор кIалъарабщиналъ щиб жо мунанги ягъун,
ГъалбацI вахъинчIонани,бихъайги дир гьинал ракI

Росу урхъараб азбар, авал бахилал рукъзал,
Элъие хIилаялъе хIалтIана тIохал сверун.

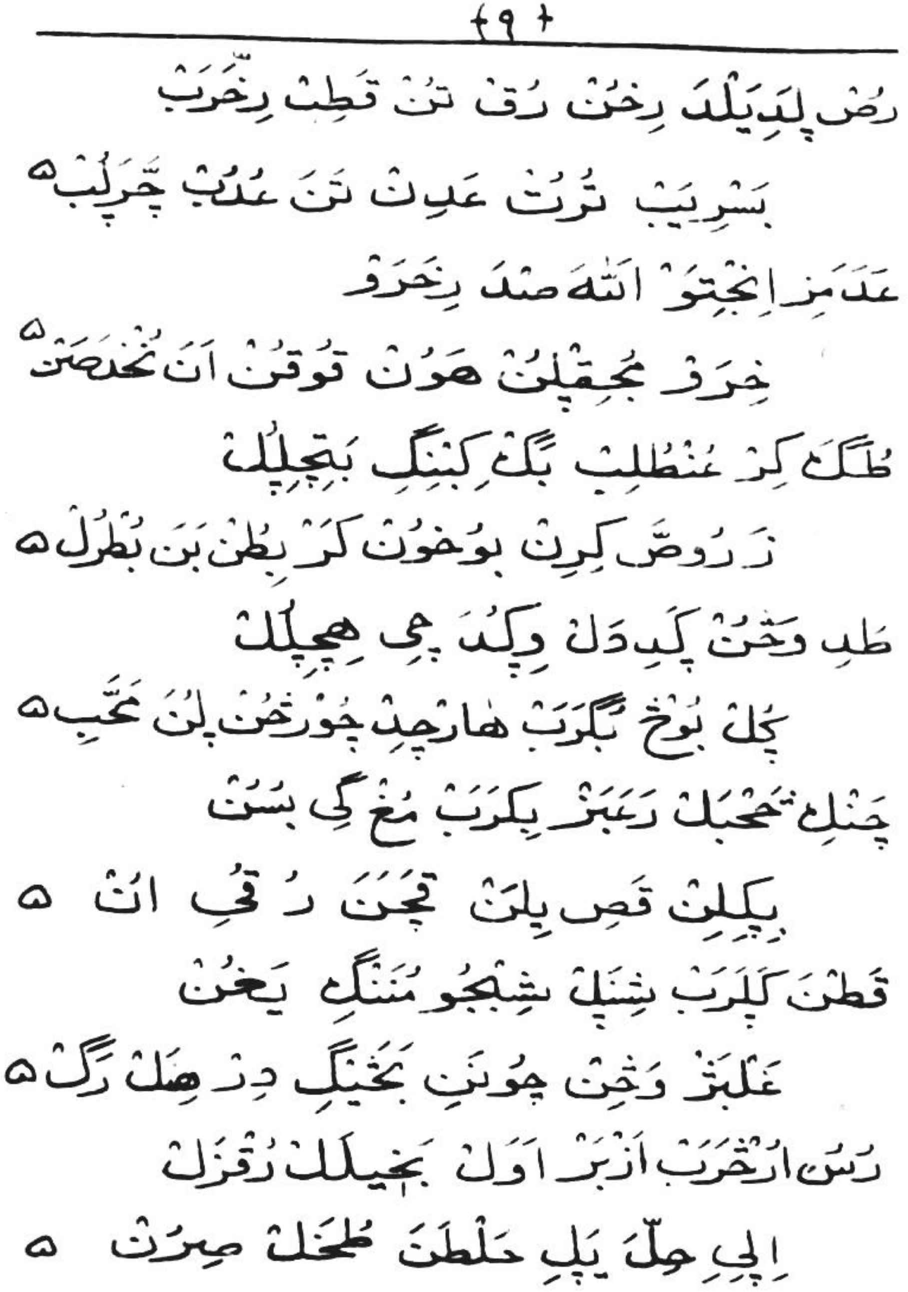
- ٩ -
رُصْ لِدَيَلْدَ رِخُنْ رُقْ تُنْ قَطِبْ رِخَرَبْ
بَسْرِيَبْ تُرُتْ عَدِنْ تَنَ عُدُبْ چَرَلُبْ ٥
عَدَمَزِ اِنْجِتَوْ اَللّٰهَ صْدَ رِخَرَوْ
خِرَوْ مُجِقْلُنْ هَوُنْ قُوقُنْ اَنَ نُخْدَصَنْ ٥
طُكَعْ كِرْ عُنْطُلِبْ بَكْ كِبْنِگِ بَتِچِلُلْ
زَرُوصَّ كِرِنْ بُوخُونْ كَرْ بِطُنْ بَنَ بُطْرُلْ ٥
طَدِ وَخُنْ كِدِدَلْ وِكُدَ چِ هِچِلُلْ
كُلْ بُوخْ بُكَرَبْ هارْچِدْ چُورْخُنْ لُنَ مَحَبِ ٥
چَنْگِ خَحْبَلْ رَعَبَزْ بِكَرَبْ مُغْ گِ بُسُنْ
بِكِلِنْ قَصِ يِلَنْ قَچَنَ رُقْ ءِ اُنْ ٥
قُطْنُرْ كَلَرَبْ شِنَلْ شِبْ جُو مُنَنْگِ يَغُنْ
غَلْبَظْ وَخِنْچُونَنِ بِخَيْگِ دِرْ هِنَلْ رَكْ ٥
رُسُ اُرْخَرَبْ اَزْبَرْ اَوَلْ بَخِيلَلْ رُقْزَلْ
اِلِ حِلّاَيَلِ حَلْطَنَ طُخَلْ صِرُنْ ٥

ТIад кьер гьабураб хъумуз хъвазе махщел бугев дун,
Бащдаб сордо инчIогун чIалгIун гIодоб рехичIо.

ГIадамазул женазул жийиналги[22] рихханa,
Жеги къватIул гьабиги тIокъодехун лъугьана.
ТIалаялъуй къуларал къоролзаби кьижана,
Кьунаниги кунареб кету росулъ хутIичIо.

Капураб хъахIбайилан, хъатикь таманчаги ккун,
Жанив щивдай вугоян, квалквадана нуцIида.
Кверго хъвазе ккечIого, танкан рагьун бачIана,
Бихьилин къасийилан къана рагьарал нуцIби.

ЦIердал лампа бакана байтуллагь[23] гIадаб рокъоб,
КъотIноб бицараб рагIи бице гьанжегийилан.
Гьумер бухIун, кIал гьикъун, кIалъазе къасд гьабидал,
Къвал жемун каранде къан, къого салам гьабуна.

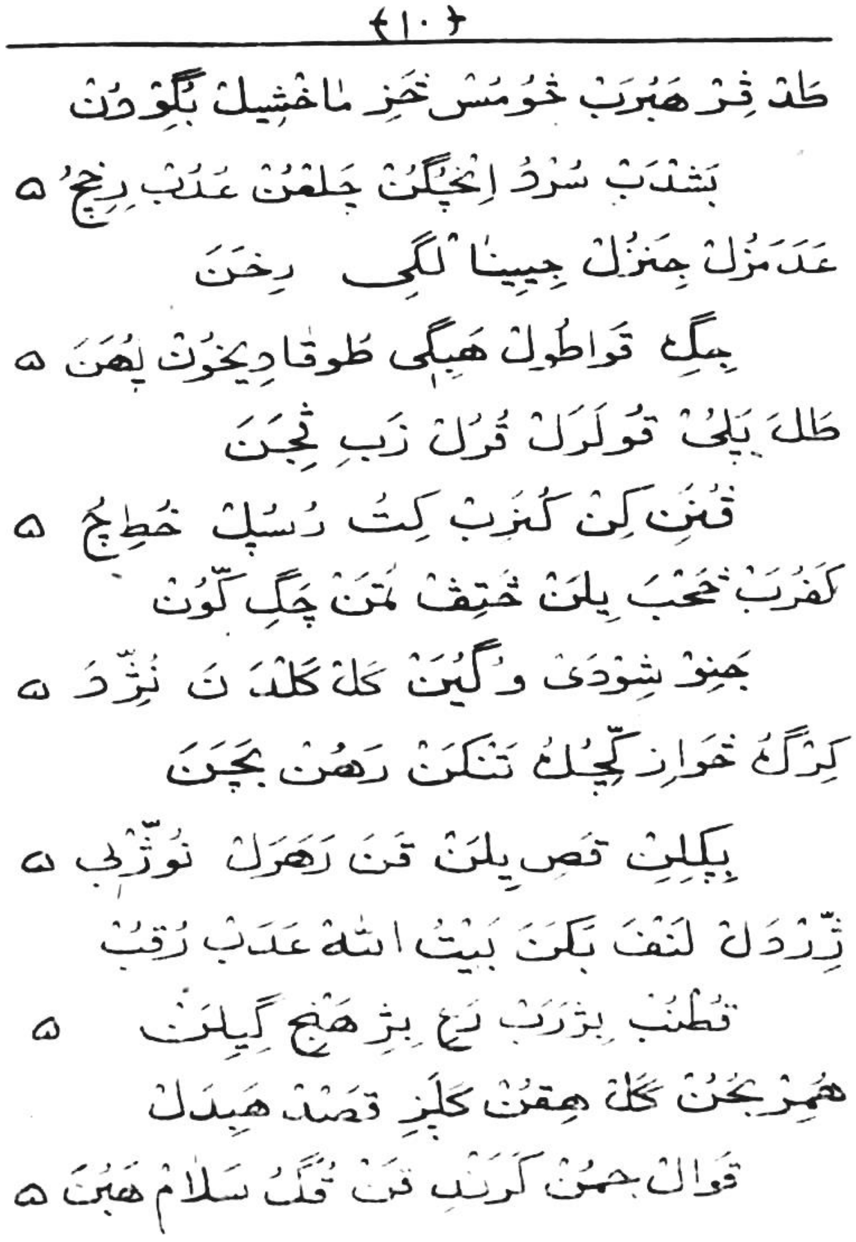

[22]Жийин *(лъар.)* – ракIари, дандеруссин.

[23]Байтуллагь – 1) КагIба рукъ; 2) Аллагьасул рукъ; гIибадат гьабулеб рукъ.

Сардилъ моцIрол нур кьураб кьер берцинаб гьурмада,
Кьалаб дагIба жибго тун, танкан дунги баана.
Аллагь гурев цIоролел цIваби гIадал гIанаби,
ЦIулаго тIанкI лъелилан, тIад кIутIби чIван, чIамуна.

ЧIурканаб лагаялъул кеп берцинаб гьурмада,
ХIинкъадго чIвана килищ куц гурин бихxилаян.
БагIар меседил гъалал, гъолодиселъул[24] къунщби,
Гьурщун бараб хер гIадин рехана бусеналде.

Багьа хирияб жавгьар, жанир хенолел берал,
Халаса лъун хутIана, нурги босун, бусада.
Бицине рекъолареб, къватIиб лъазе къабихIаб
«ХIажгин гIумра тIубана»[25], тIокIаб лълъураб жо лъачIо.

– ТIаса юргъанги борхун, дур босниб лъугьун бугеб,
Кьер квешаб рузил тIанчIил тIаде къули бихьулищ?

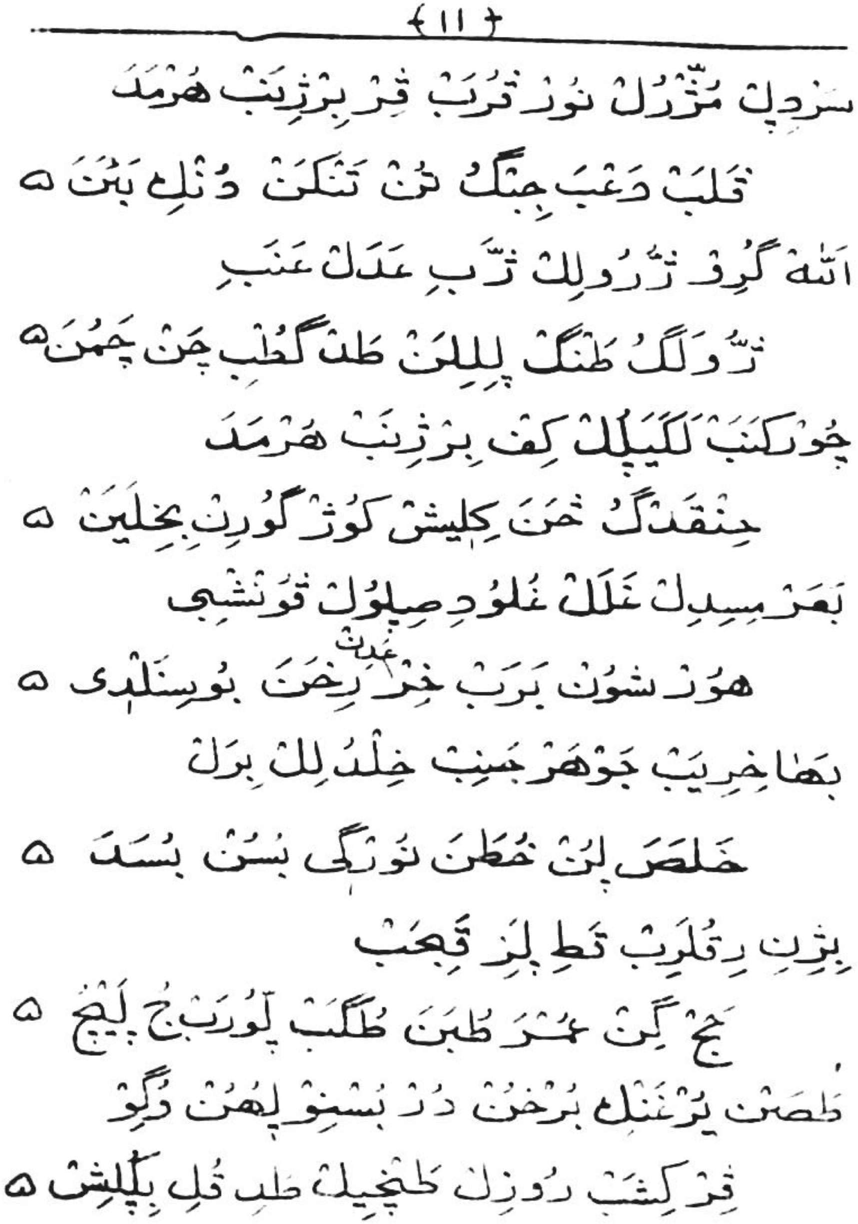

[24]Гъолодисей – ЦIоралда букIараб некIсияб магIарул Гъолода росулъа гIадан; ЦIоралдаса магIарулай; *гьаниб* берцинай гIадан абураб магIнаялда.

[25]*«ХIажгин гIумра тIубана»* – ай жинсияб бухьен лъугьанилан абураб магIанаялда.

КъватIада хIапдон гуреб, хетIе кквезе кIолареб,
ХIинкъараб бахIри буго къаси дур махIабазулъ.

Борхьил кIалдиса бортун кIал сурараб салул къверкъ,
КъотIноб хIурги щвечого, щун буго дуда аскIоб.
Исана рукъ цIулалада цIа гъун гъутIбиги рухIун,
Бусен биххараб гъадил гъаримаб хъагIи буго.

Балканалъ керен цIураб куркьбал хIулараб чудук
ХIулидул бусеналда рес къотIун къварид буго.
Къадалъ картIу щолареб кьалбал кунеб гIункIкIалъул
ГIисинаб бакъан буго къвалакьа рас букъулеб.

Билкъисгин къо бащадай къиралаcул ясалда,
Къвалакь кверал чIван вуго чегIер салдат цеве чIун.
Самаалъул гагугин гаргазе чIухIарай мун,
Габур чараб чаргъадил чорокаб рачI щай ккураб?

قَطلَ حَفدُن گُرُب حِطِ کِز گُلرِب
خِنقَرَب بحَرِ بَلغ قَص دُر مَحَبزُل
بُرکِيل گَلدِصَن بُورتُن گَل سُرَرَب سَلُل نوه زق
قُطن حَوتگِى شِچگُن نشن بَگ دُداسلغ ٥
اِسَن رُك تُلَلدَ تعُن غُطبِگى رُحُون
بُسِين بِخَرَب غَدِل غَرِميب خواىى بَلغ ٥
بَلکَنَل کِرِت تُرَب لَرقبَل حُلرَب چُدُلغ
حُولِدَل بُوسِنَلدَ رِش قُطن قوارِد بُگغ ٥
قَدَل کَرط شُلَرِب قَلبَل کُوِيب غُنکِلل
عِصِنَب بَا قَان بُگ قَوالَق رَش بُقَلِيب ٥
بِلقِيس گِن ق بَرشَدَى قِرَلصُل يَسَلدَ
قَوالَق کِرَل چَوان وَگغ چِعِر سَلدَت زِوِچن ٥
سَمائِلل گِيگوگِن گرگِز چحَرى مُن
کَبُر چِرَب چَر غَدِل چُرُکَب رَخ شَق کُرُب ٥

БацIцIадаб гIарацалда ГIунайзатан хъварай мун,
Хъорсол гьвегин ясандун, басралъана росабалъ.
СидратулмунтагьагIан гьава тIадегIанай мун,
Гьарун гIодоб чIезабун гIужрукъ щай къвалакь ккураб?

Лълъар меседил пинтагин гьуинаб тепсиялда,
Гьабго кигIан лъикIилан, кванана гважул когIо.
Кисрал ихтияр бугей мун кодое щунилан,
Щвараб давлаги хъамун, хъазил гьункьи бихьулищ?

Зазда хIанчIил гIадинаб хIеренаб мацI рихани,
ХIарщул сордо бачIани, йорчIуларебльи лъачIищ.
ЛъикIаб гьорода данде квешаб гьава гьабуни,
Гьаб хIукму дуй букIунеб ракIалдего кин ккечIеб?

КIутIби чинидул гъураб чакаралъул гьанада,
Чиядаго лъалелде, лъабцIул цуна рочон чехь.

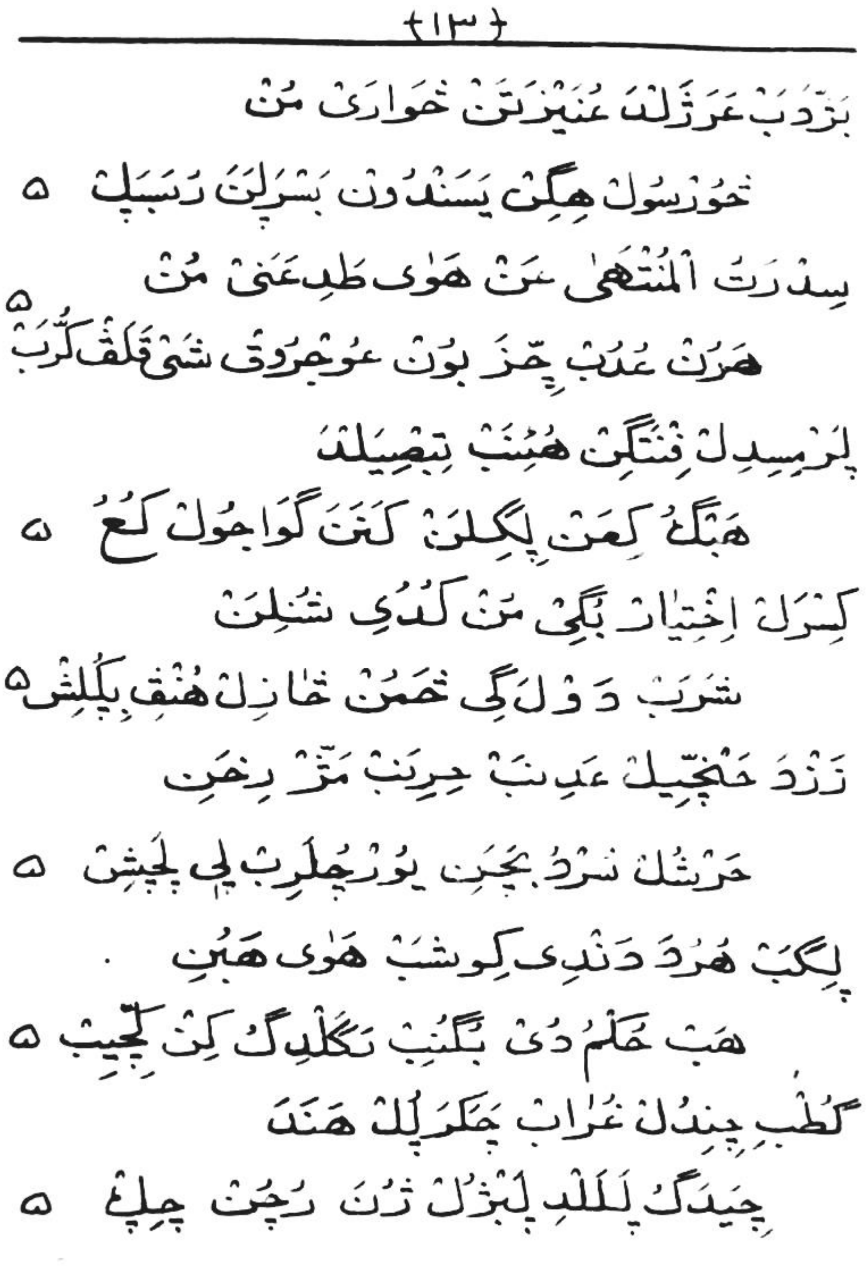
(١٣)
بزدب عرزلد عنيزتن خوارى من
٥ خورسول هگن يسندون بسرلن رسبلك
سدرت المنتهى عن هوى طدعنى من
٥ هرن عدب چز بون عوجروق شى قلق كرب
لرسدل فنتگن هسنب تبصيلد
٥ هبگو كعن لكلن كنن گواجول كع
كسرل اختيات بگى من كدى شنلن
٥ شرب دولگى خمن خازل هنق بكلش
زرد حنچيل عدنب حرنب متز رخن
٥ حرشل سرد بچن يورچلرب لى لچش
لكب هرد دندى كوشب هوى هبن
٥ هب حلم دى بگنب تكلدگ كن كچيب
گطب چندل غراب چكرلل هند
٥ چيدگ للدل لبزل تن رچن چلع

Чарамалъул ракI бугел эмен-вац вачIиналде
ЧIвани, хIакъ ккунгутIизе, хIаж нахъеги борхана.

ХъахI хъурайсин кьагIрилгин кьурул рузил кьал ккани,
Элъул копия кьолеб кансилар Кунзахъ[26] буго.
Кетуялъ тIавусалда тIекъаб дагIба банани,
ТIолгоязул инарал[27] эмехвад эний йиго.

Румазул[28] ханзабаца кьейилан гьараниги,
Хвалде мусру жемадий щванагури мун гьанже.
Цересел умумузул аслу-къо къвакIарай мун,
Къаникье лъугьаниги, буго духъго ихтияр.

Тирщун вахъун инаго, нахъасан гужгатги ккун,
ГIодов чIезе гьавуна хIулидул бусеналда.
– Вас, мун киве униван, курмузул гьуинлъи цIун,
Гьурмазул цIваки кванан, цIуяв жоцин гуревищ?

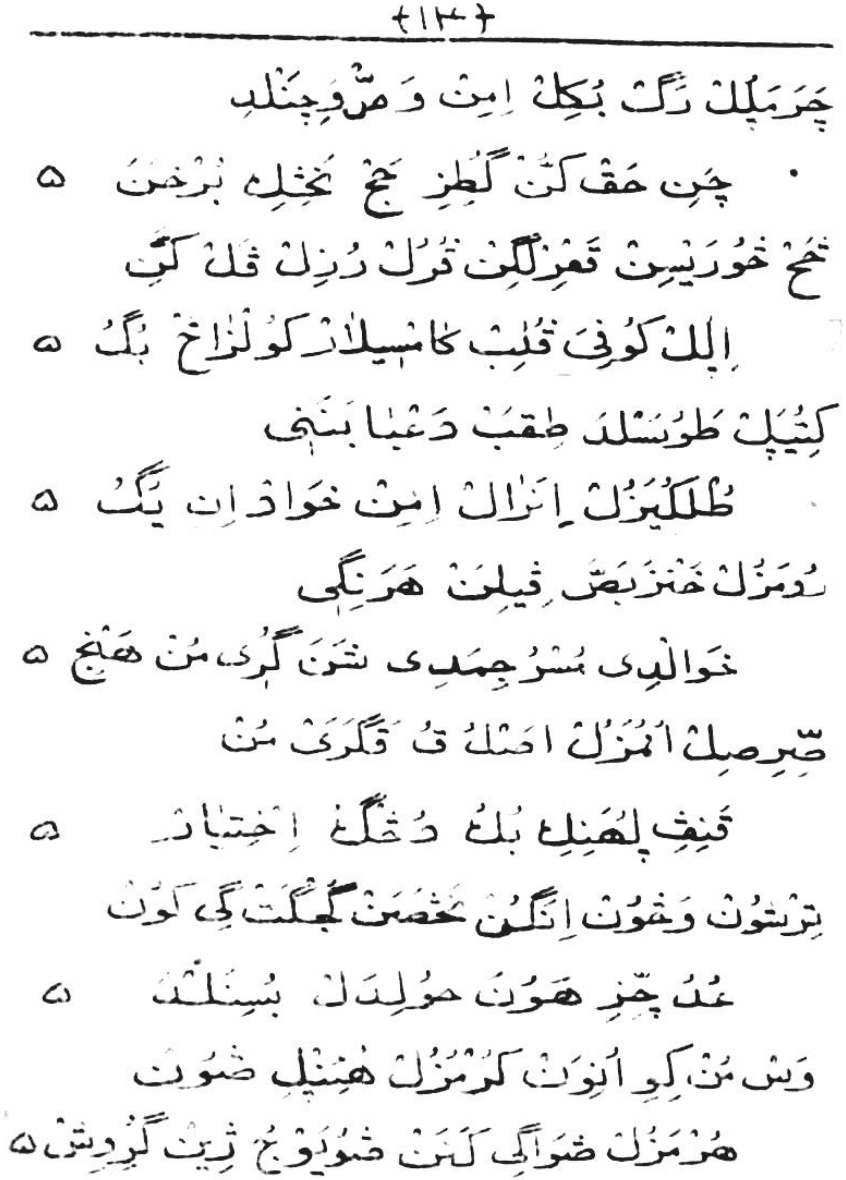
(١٣٧)
چرملل رگ بكل امن و مروچنلد
چن حق كن گطز جج نخله برخن ٥
خح خورايسن قعرلگن قرل رزل قل كن
الل كون قلب كانسيلار كولزاخ بگ ٥
كتيل طوسلد طقب دغيا بنن
ططكيرل انرال امن خواد ان يگ ٥
رومزل خنزبص قيلن هرنگى
خوالدى مسرجمدى شون گرى من هنج ٥
صرصل امزل اصلو قو قگرى من
قنف لهنل بل دخگغ اختيار ٥
ترشون وخون انگن خصن گجگت گى كون
عد جز هون حولدل بسنلن ٥
وس من كو انون كرمزل هنل ضون
هرمزل ضواگى كنن ضودوج زين گردش ٥

[26]Кунзахъ – Игьали росдал кули.
[27]Инарал – генерал.
[28]Румал – византиял, грекал.

Абуралда рекIекълъун, кIалъаралда пащманльун,
Щуго убач гьабуна гьанжеги тIадги юссун.
ТIогьоде найил гIадаб гIицIгуяб бацIцIадаб черх,
Чорхол рухI биинедухъ, хIисаб гьабун кIалъана.

– ЛъагIичеб лъимер гIадай гIун ячIуней дир рагIул,
Дуцаги халгьабуни, гьеб жо дур мекъса буго.
Къеда сагIаталдегIан вуссун чи калъачIей дун,
Гьединан мун лъугьани, кIудияб балагь буго.

Дирги гьава битIана, гьунар дурги лъугьана,
Гьадинан рукIиналъе кIалъачIого мун чIани.
ЧIел дуцаги босана, васлъи дурги бергьана,
Бегьилилан кканани, ккве, васав, дун щолаго.

Щобда байрахъ чIваниги, чIухIи дурги рекъана,
ЧIухIарабщинаб рагIи дирги гIадада хвана.

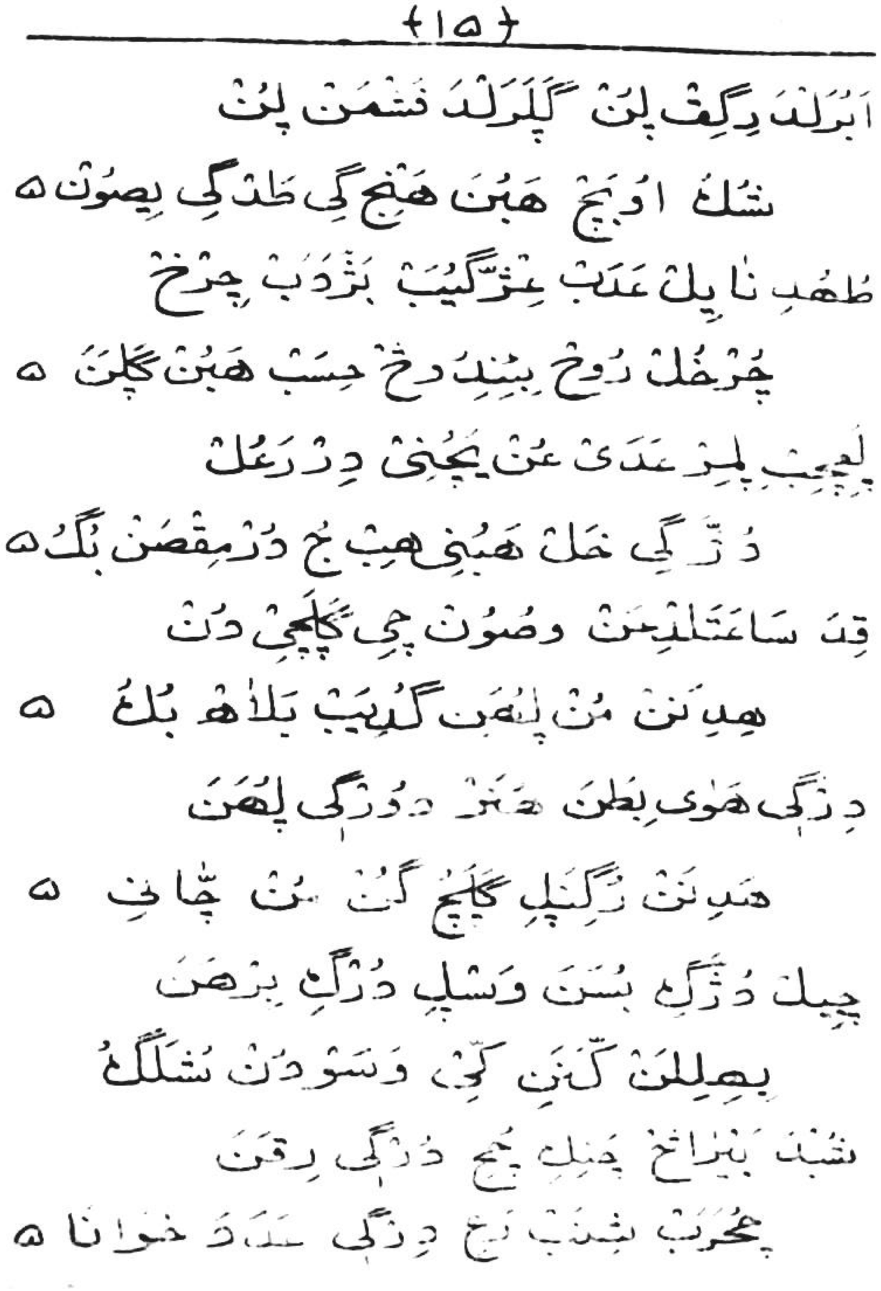

Рагъун хадуб гьабураб гьуинлъи камиллъула,
Кинисан бокьаниги кьуна духъего кверщел.

رَعُنْ خَدُبْ هَبُرَبْ هُئِنْلِ كَامِلْ لُلَ
كِنِصَنْ بُقَنِگِ قُنَ دُوخِگُ كُرْشِلْ ٥

(2) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Боржун унеб хIанчIил хIатIида бухьун,
Хьиндал кIкIалабахъе хъван ана кагъат.
Куркьбалги тIогьилаб тIалил найида,
ТIад бухьун битIана тIинабго салам.

ТIогьол халгъабула харилъ булбулалъ,
Хиралъи тIокIлъиялъ тIадеги къулун.
ТIокIай мун гурелда цIуяб жойилан,
ЦIар дица ахIичIо, хIакъ батилилан.

ХIажрул-асвадалда[29] убач гьабула,
Мунагь чурулилан черхалда тIасан.
ТIеренал кIутIбузда кIал чIван баани,
КIицIул хIаж тIубала, тIалъичIониги.

Хваразул рухIазе махI букIинилан,
Мискин-пакъирасе садакъа кьола.
Къвал цо дида бани, дурги умумул,
РагьтIе алжан бачIун, жанире гъела.

ТIогьол магIданалда гIайиб чIвазени,
МагIарухъги буго гIураб берцинлъи.
ГIурул рагIалалда гъутIбузда гуреб,
ТIегьго баккулилан кколаро дида.

Дунял-гIаламалъул базар-хазина,
Хунзахъе бачIуна бича-хисизе.
Херехь[30] тун тIадехун дирни дармида
Баракат лъоларо, кин бичаниги.

Рогьел загьирлъулеб заманаялда,
Зодихъ хъахIлъи бала, ралъдалъан баккун.
ХъахIчараб пормаялъ дунялги къалъун,
Къасиги бихьула хьиндалазул кIкIал.

(Хьухьаде бахараб багIарлъи гуреб)[31]
Бакъги тIерхьун хадуб халкъалде щолеб
Щибго гвангъи гьечIо, чIегIерлъи гуреб.
ЧIурканаб дур чорхол гвангъараб нуралъ
ГвангъичIеб бакI гьечIо гьанже ракьалда.

Дир рекIел бокIнолъан беролеб кIкIуялъ,
КIкIалабиги бецIлъун, цIун гьечIищ дунял.
КIиябго бадиса араб магIица,
Авлахъалги лъалъан, лъаралги руго.

Росу батIиялъуб рокьи ккаразул,
Рукьбал риунилан абиги буго.
Рукьбални щиб гурин, щукIдулги руго,
Щибаб логбодаса батIалъун тIагIун.

[29] ХIажрул-асвад – КагIба рукъалъул бокIнилъ бугеб ЧIегIераб гамачI.
[30] Херехь – Харахьи росдал жамагIат.

[31] ГIажам тексталда гьаб мухъ малъазда жанибе бачун буго.

ГІалим-гІакъиласул къавлу[32] букІуна,
КъватІиб чан гьабуни, чи гьаглъулилан.
Гьаглъунги хутІичІо, хаганги вуго,
Харилъе тІегь гІадин, тІад гьанги бакъван.
(Гьавадул чІораца чІвана дирни черх!)[33]

Чорхол чІурканлъуе харж хъвалебани,
Хункар-пачаясул чин щвелаан дуй.
Узданал лугбазе килас кьунани,
Кавалер йикІина мун рекІаразулъ.

КІалдиб биун уна кІиябго гІоно,
КІутІби тІад цуниги, цаби хъвачІого.
Хъурун бараб чакар чайдулъ гІадинан,
Чи кІалъазе лъуйнгун, чапула берал.

ЛъуйнчІо гІолилазулъ, гІечІо ясазулъ,
Санал дур гІадинал, гІарцул тІуниги.
ТІечІо халипабахъ, чІвачІо коцода
Курмул, дур гІадинал, ГІунайзатилги.

Зодил тІарапалде[34] тІавусан ккола,
ТІохда свердулелъул ссилияб лага.

[32] Къавлу – 1) рагІи; 2) кици, аби, бицен.
[33] ГІажам тексталда гьаб мухъ малъазда жанибе бачун буго.
[34] ТІарап – рагІал, тІогь, ахир; рахъ.

Сахратуллагьалде[35] гагудул гуреб,
Дур горбол цІабуцІин цІикІкІараб буго.

ЦІорол матІуялъул тІавкъ[36] бан гьабураб,
Гьумеран бакъ буго рукъ бухІаялъул.
Бахьин гІарацалде биун маргъал тІун,
Нодоян цІар буго моцІрода лъураб.

МугІрул цІваки, гвангъи цІвайилан ккола,
ЦІалкІада[37] гьоркьоса къватІиб борчІараб.
Къунщбахъ балагьани, берзул нур инчІев
Инсан вихьуларо канлъи-лъай бугев.

Гъалал рихьиларо бахьи гьечІесда,
Гьурун тІатІала ккун, халкъ тІагІаниги.
Халикъас кьовухъе кьер дур бихьани,
Кьвагьун, зобал, ракьал данд кьабилаан.

Кьунан инсанальги эб кин хІехьолеб,
Дурго хІурмат гьабун хІебтІун гурого.

Рии гьаланагІан, гьогьен букІуна,
Гьунайдат яхунеб борхатаб гохІда.
Хасел цІоронагІан цІикІкІуна хинлъи,

[35] Сахратуллагь – Иерусалималда аварагасул Ал-Масжид ал-Акса мажгиталда гъоркь бугеб тІалу, мукъаддисаб кьуру.
[36] ТІавкъ – гуч, къуват; маргъалазул цІал; читІир, хирияб маржаназул читІир.
[37] ЦІалкІал – цІвабзазул цо руккел.

ЦIар берцин тIад чIолеб тIохил рагIалда.

ГIалхул чанил буго черхалъ гIамал ккун,
Мунгун чучичIого чи вокьуларо.
Кьурабалъ руз гIадин, гIадамадаса
БатIаго вукIуна, ракIги дуда лъун.

Мунни дир рагIуде киса регIулей,
РагIадги гIелаан угьун чучизе.
Чидал хабаралде дур хал щвеларо,
Дие хабаралъе женгIаги битIе.

Жибрилас[38] кверги ккун, КагIба бихьаяй,
Кинаб къавлугIаги дуе рекъолеб?
Къвал бан хIурулгIингун ГIаршалде[39] аяй,
Угьизе кIвеларищ кIалзул цо хIухьел?

КIиго, лъабго соналъ лъазе течIого,
Тун букIанин жаниб жендолеб рокьи.
Рукьбалги гьалидал, гьанги чапидал,
Гьанжени толеб бакI батичIо дида.

Балай-гIищкъуялъулъ къец гьабулаго,
Гьалде гIумру ккейгIан гIодов чIечIин дун.
Дирго ияхI хведал, хIалги бергьиндал,
Гьарун вачIун вугин, чIвай бокьанани.

ЧIурканлъи, камиллъи, чIухIи кодосей,
Кибе гIарз бахъилеб духъе гурого.
Дунялалъулги хан, халкъалъулги бакъ,
БитIун гьабе хIукму гьаб диваналъе.

Гьадин гIазабалъулъ гIадамал теян,
ГIараб мацIалъул тIехь бихьанищ дуда?
Духъ гIищкъу ккарав чи къай карандеян,
Къойилго ахIдолеб хIадис гIеларищ?

ГIисал ИнжилалхIа, хIасратай гьудул,
ХIакъ букIунеб гьечIо къочунан абун.
Къойил Тавраталда[40] батула дида,
Балай бегьарасда убач гьабеян.

Бичас дуе кьураб берцинлъиялда
Гьанже бахиллъани, хвела, бахчила.
Херлъун гIодой ккарай гIажузаталде[41]
ГIадан вукIинаро кIолев чучизе.

Черхалда бугеб къо, къараб дир талихI,
Даптаралдаги хъван, нахъе лъун тела.
Нагагь дида гIадин гьаб къварилъиялъ,
Къвал дудаги бани, бихьизабизе.

[38]Жибрил – ЖабрагIил малаик.
[39]ГIарш – ислам диналда Аллагьасул тах бугеб зодилаб борхалъи.

[40]Таврат – ягьуди диналъул аслабазул, къануназул тIехь.
[41]ГIажузат – херай, кIодо.

(3) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Почтовай кагътиде керенги чучун,
Чорхол бухIиялъул хIохьел угьизин.
ХIежалъул къалмиде къварилъи бицун,
Къокъаб гIарза хъвазин хъахIмиккиялде.

ХIурупал магIилал,магIна гIищкъуял,
ГIибаратал ана ГIунайзатиде.
Алпазал багьаял, багьа хириял,
Харилъе тIегь гIадал хъвана шигIраби.
Шагьзаби щущарай Шумайсатиде.

МоцIрода гьикъула, бакъгин кIалъала,
КIвеларищ босизе салам дудеян.
НакIкIуда гьарула, гьорой хIелула,
Дур хIакъикъат лъани, лъазе гьабеян.

ЛъагIалил соналлъун сардалги рорчIун,
Дида гьаб гIищкъуялъ къвал бан бугеб куц!
Къойил цо-цо минут моцIлъунги бихьун,
Бихьулищ гьаваялъ гьабулеб зулму!

Гьанада чапулеб, чорхолъ кваналеб,
Кида кIочон телеб дур кIалзул калам?
Каранда кьвагьдолеб, рукьбалъ гьалдолеб,
Дур къулиялъ буго къвакIан мугъ бекун!

Къо-мех лъикIан абун кIалъазе щвечIей,
Щайдай чара хвана чидар ясалъухъ?
Черх дир бакъваниги, балагьуларей,
Бегьилищ вухIизе хIурулгIиналъухъ?

ХIасрат цIикIкIарасе цIар щолебани,
ЦIер гIадин дуниял дир букIинаан.
ЦIикIкIун хиял лъурав хан лълъуневани,
Халкъалъул ихтияр дихъе щвелаан.

АнцIила щуйилълъиб шагьри моцIалъул,
ЦIаран ахIдолев дун ахIмакъни вуго.
Къалъул завалалда зодил бакъулгин,
Къец гьаби гIелarищ, гIабдаллъи дирги.

Дуйнал рогьунаго, гьогьомула черх,
Гьиндил махI бачIунин, гьород босунан.
Бакъ тIерхьун унаго, тIул-ракI бухIула,
ТIавусил росулъни сордо кисаян.

Сардилъ угьдилаго гьалдолеб мехалъ,
Дир керен бухIулеб махIго чIваларищ?
ХIисаб гьабулаго, накIкIлъун угьарал
Хьухьал рачIунарищ дир хIохьелалъул?

Дуйнал хисун бугин хаслихълъиялде,
Хиял кинаб бугеб дур керемалда?
Хасел чIезе къоял къокълъулел ругин,

КъватІибе рехизе хабар гьечІищ дур?

Рокьаралгин гьимун, гьагалгин елъун,
Гьудул, мунго рокъой парахат йикІа.
Къиралзабалъ вагъун, зоб-ракьгун кьвагьдон,
Дун кьалда вукІина, дур кьучІ лъазегІан.

Кьергин гьангин гьава гьазул ясазул,
Дирни бер гІоларо, дуда гурони.
Дуйналалда ругел цІвакаралщинал
ЦІуял жал руссараб бакІги гьаб буго!

Гьаваялда щварай Гьинд[42] йигониги,
Гьудул, мун гурелде дирни ракІалъул,
КІибихъун хваниги, хиял лъоларо.
Халикъас халкъ бижун жакъалъизегІан,
Жакъад диде гІадаб къо киса щолеб.

Кагътил къотІигІаги къанагІалъарал,
Къоял рачІун ругин рукъ бухІадиде.
Къалмил щекъералда щакъи бакъвараб,
Щун буго дуниял дидаги тІаде.

Дир гьудулзабазул гьарункагътазул,
Гъунал рукІунаан некІони диде.

Дун цевеса индал, эбел хваязул,
Хиялал ратила турун хвагиян.

Хасало цІадги бан, зоб роцІунаро.
МугІрузде гІазу бан, гІурухъ цІер чІвала...
ГІайиб чидада чІван, дун кІалъаниги,
КІудияб хІакъ бугеб къавлу букІина.

Къуръан цебеги тун, Инжил цІалулев,
Аллагьас какарав капур вукІуна.
Кинан дун гьедилев, гьанжеялдаса,
ГьечІин гьал гІадамалъ гІаданлъийилан...

На тІогьоде уна, тІутІ къеда чІола,
Къадру цо батани, бице дидаги.
Царал хІиллаялде цил бахІарчилъи,
Бахунарин абун, халкъалъ къец ккола.

Къоял кьижун арал, сардал рорчІарал,
БачІуна дуниял дидаги цебе.
Дирго тадбиралда тира-сверулев,
Толаро рекІеца, кІвечІин чІезеян.

Нужеда дир балеб дагІбаго гьечІо,
БачІунареб кагъат буго квеш букІун.

[42] Гьинд – 1) Гьиндистаналъул къокъаб цІар; 2) гІарабазул кІалзул гьунаралъул асаразулъ, рокьул къасидабазулъ рехсолей, берцинлъи-гьайбатлъиялъул рахъалъ машгьурай гІадамалъул цІар.

Каранда хIаллъулеб хIохьелги гьечIо,
ХIалай бакIлъун буго лъалареб хабар.

Рогьалил макьуялъ кьаралъарав дун,
Радакье чу кьолой кьалуй чIун буго.
Чияр рагIабазухъ халгьабичIеб черх,
Час ккунги гIоларо, гIайибги чIвала.

ГIалхул чанил буго черхалъул гIамал,
Чияца рухьада бухьун хьихьараб.
Рохьаде ритIучIил буго тIабигIат,
ТIуризеги къачIан, къан гудрад ккураб.

Къойил эбелалъул букIунаан кьал,
Дун вугеб рокъове къаге чийилан.
КъотIноб гьудулалъул гьаракь рагIани,
Гьелъухъ гIенеккани, гIад гьабулаан.

Исбирнаги ахIун, чIараб мехаца,
Аставтеян абун тезе гьабула.
Истановисилан, равнайисилан,
Бицунго пайда щиб, щиб-щиб жо буго.

Цо абураб рагIи атказ гьабуни,
АнцIго туманкI бала такъсиралъеян.
КъватIиве чи ани, изну гьечIогон,
Подшашкаян абун амру гьабула.

Гьеб балагьалдаса бичасул цIобалъ,
ВацIцIад хутIун вуго, хирадав гьудул.
Харда тIегь балелде тIадвуссинчIони,
ТIолго щолеб балагь диде букIина.

Булдул, гIащтIал руго гIолохъабазул,
Рачлихъ, тунчул гIадин, гIодоре далун.
ГIурус першилзабаз[43], щула гьареян,
Щивасул хвалчада чIартал рухьана.

ТIогьир хучдулгун чIван, туманкIал кьуна,
Кьалде ртилелде тимар гьабеян[44].
Гьездаго аскIосан кIукьмахал рана,
КIинусго патиран бана гъажалда.

Бицун чIалгIунареб чIобого хабар,
ГIемер чIамучIлъанин, чIваге гIайибго.
ЧIобогояб хабар кодой босеян
Кин дуда абилеб, Аллагьразилъад?!

Рагъул хабарали, хирадай гьудул,
Ххамиде терекгIан[45] гIемер бугоан.
Рокьи гьоркьоб гьечIеб кьалул хабаралъ,
Кьоларо дие кеп, кин бицаниги.

[43] Першил – фельдшер.
[44]Тимар гьабизе – бацIцIине, рацIцIалъи гьабизе.
[45]Терек *(лъар.)* – гъветI.

(4) МАХIМУДИЛ МАГIУ[46]

РекIел би бухIараб хIухьел биччани,
Диргин хIал бигъарал гъвелдариладай.
Берзул нур тIагIараб магIу чвахани,
Чидар гIадамаца гIайиб чIваладай.

Дур рохалил харбихъ халккун дунги тун,
Дуца дунял тани, турун хвеларищ?
Дудаса ватIалъун тIул бухIарав дир,
РухIго бахъиларищ, хъвани дуде ракь.

Рогьалил канлъигун канторалдаса,
Кагъат бачIун буго чIегIер белъараб.
ЧIухIдай чай гьекъолеб бакъбаккул гIужалъ,
МагIил тагIзиятан, телеграмм щвана!

Щакъиго бакъвайги къиралзабазул,
Къалъул бакъ тIерхьанин тIаде бачIараб.
ТIокIаб къалмил сапалъ[47] хIучч бахъугеги,
ХъахIил зодихъ моцI ккун дие цIалдараб.

ЦIорол маржан жубан бижараб лага,
Берал къанщулелъул щиб къасд букIараб?
Къиматаб чинидул чапун тIураб черх,
Чан хиял рекIелъ къан, къирарал цаби?

Цо анищ букIана дуда щуризе,
Щварайани аскIой эбел гьечIого.
Угьун хIухьел биччан, хIал хьолари щан,
ХIисаб гьабейилан бицен гьабизе.

Борхатаб тахида къайиги гIуцIун,
Къокъид ячIинилан къачIан йитIарай.
ЧIухIарал гьундухъ тун, гьабун хIурматгун,
Гьарун ун йикIана нахъюссинилан.

Хъвараб къадаралъул къориние ккун,
Къаникье юссараб сапар бухьана.
Къец-дагIба гьечIесул гIажал дандечIван,
ГIурдал рукъ гьабуна гьабураб къотIул.

Къоял тIагIанилан тIаде вачIарав,
Чапар кIалъалелъул, лъиде къасд лъураб?
Къокъид малакулмавт[48] къаданив чIедал,
Къвал базе анищан щив дуда ккарав?

Бахьинаб надалде лепека хъвазе,

---

[46] Шангерейил Жавгьаратил нус хвараб мехалъ элъие гьабураб. – ГI. Ш.
[47] Сап – чIва; расул квар; къалмил тIухьи.
[48] Малакулмавт – хвалил малаик ГIизрагIил.

Зулайха[49] рещтIинчIищ, тIатун халкъалда?
Халатал гъалазе гъаранпил[50] тIезе,
Загьраъ[51] тIаде щвечIищ тIолгоязда лъан?

ТIокIаб гьумералда махIал гьаризе
Марям[52] аскIой чIечIищ, Асият[53] ячIун?
Чалухал бераздa пампаги тIупун,
ТIаде хIенехI щвачIищ ХIава-эбелалъ.

ХIурулгIинзабазул къокъагун цадахъ
Къаданий гIодилей ГIайнаъ[54] йикIинчIищ?
ГIаршалъул мусудул хадурги гьарун,
Хвелалде хIадурго, хIавраъ ячIинчIищ?

ХIажрул-асвадалъул хIанчIазул боял,
ХIулун тIагIинчIодай, духъ курмул ретIун?
КагIба рукъ сверулел сурма макказул,
Куркьбал гьенечIодай мунан чIучIадун?

ЛъагIри гIарацалъул гIорал щваниги,
Щвеларо кодобе керен чучизе.

Щолареб меседил цIадал раниги,
ЦIороларо дир ракI духъги балагьун.

ДихIятул калибил[55] куц гьурмада чIван,
Кинабго чорхол гьан чини букIана.
Чараб пормаялъул партал ретIарай,
ТIабигIат хIавраил хIара букIана.

ХIули меседилаб дир сабаъ гагу,
Мун тIаде щолареб тIун айги дунял.
ТIокIаб маргъалалъул гъурал цабзазул,
Цо яс хванин абун абила халкъалъ.
Танвин игIрабалъе[56] гIедераб дур мацI,
Борхьицадай цIцIуна, бецIцIундай ана.

Авараг хун хадуб халкъалда жаниб,
Мун гIадай къураалъ[57] Къуръан цIаличIо.
КъутIбуцин[58] цIар гьечIеб цIуяб жоялда,
Гьединан тажвид[59] лъай тамаша буго.

Дарай-барантикалъ[60] бан буго чIегIер,

---

[49] Зулайха (Зулайхат, Зулейха) – ислам диналда бицен бугей, Юсуп аварагасухъ рокьи ккарай гIадан. Херлъун хадуй, Юсупгун данделъидал, цIидасан гIолохъанлъанилан бицуней Мисриялъул (Египеталъул) цо бика.

[50] Гъаранпил – къатIипатIегь.

[51] Загьраъ – Венера планета. Риваяталда рекъон, жиндихъ рокьи ккарал малаикзабаз хвелгьечIейлъун гьаюрай гIадатай чIужугIадан йикIана.

[52] Марям – ГIиса аварагасул эбел.

[53] Асият – ПиргIванил чIужу, МузахIимил яс. Гьелъ, тарбияги кьун, гIезавуна Муса авараг.

[54] ГIайнаъ – берцинал, чIахIиял беразул яс; хIурулгIинзабазул кIудияй.

[55] ДихIятул калиб – ЖабрагIил малаик загьирлъулев вукIараб гьайбатаб сипат.

[56] Танвин игIраб – нунация, гIараб хьвай-хьвагIаялъулъ падежияб ахиралда нун хIарп хъвачIого гьеб рагIизе, букIин лъазе, тIад-гъоркь лъолеб цоцада данде руссарал запятаязда яги бащалъиялъул гIаламаталда релълъараб ишара.

[57] Къураъ – Къуръан махражалда цIалулей гIадан.

[58] КъутIбу – полярияб цIва.

[59]Тажвид – 1) Къуръан цIалиялъул къагIидаби; 2) пасихIаб цIали, пасих1аб кIалъай; битIараб (камилаб) калам.

[60] Дарай-барантик – ххамил цо тайпа.

Дур лугбада кьурун, кьечIин талихIан.
ЧIегIераб гIатIласалъ лъун буго магIу,
Лъидадай ретIина тIокIалъ жибилан.

Меседалъ угьараб дур харайдул шал,
Мун хванин рагIидал, магIида чIечIо.
Дуниял канлъулеб керхан хъабали[61],
Киб лъунги чIоларо мунан чIичIилеб.

Дуца бичун къалеб чахтIихъ балагьун,
Чара холеб буго Парханисалъул.
ЧахтIида далараб рухьен бихьани,
Бихьулел беразул босун уна нур.

АнцIила щуйилъго щварай гьудул хун,
Вахчун-тIепун вуго тIагIун дур гьудул.
ТIогьол нур босарай нусги ракьулъ тун,
Татуго хун буго Париханилги.

Халкъалдаса рищун цогидал ясал,
Мунги кьойид гьаюн, кьелаан нусго.
Мусру дуда байгIан гIадамазеги,
ГIадан хутIичIого, тIагIинго лъикIан.

Зодил цIвабзада гъорлъ цIвалъун тирила,

Тахкан[62]-керханалда[63] хутIичIо харкъаъ[64].
Хвезе биччачIого нахъе цIунизе,
ЦIакъаб кIал букIанин, кIвечIищ, ГIизраил?

КIицIул хIежги тIубан, тIадюссинегIан,
ГIедегIана эхей, Хунзги гIечIого.
ГIажалги къадарги-къадир гуресул,
КъагIида кколаро кквезе кIиябго.

КIиго-лъабго соналъ лъун дуда ракIгун,
Лъай босун букIана рекIараб цIаялъ.
ЦIуладе нартги щван цIа лъураб гIадин,
ЦIигьарун судула гьанжеги курмул.

Кинида лъималги дур бицунаго,
Цоцахъ гIенеккулеб гIадат букIана.
ГIадангун рос чучун, чигун яс кIалъан,
Мунги кIочон тани, тамаша буго.

Турун, ракь гIадинан, курмулги лъугьун,
КарпитулахIмаралъ[65] тана дуниял.
Таманаб борхьил мацI хьолболъги хIунчун,
ХIурулгIин къанщана, къадаралде щун.

КъутIбу, къоноги чIван, ракьулъ лъунилан,

[61] Керхан хъабали – парча тайпаялъул ххамил гьабураб руччабазул ретIел.
[62] Тахкан – зобалъул кIамури, зоб.
[63] Керхан – рукъ; *гьаниб* дунялалъул рукъ.
[64] Харкъаъ – гIажаиблъи, берцинлъи.
[65] КарпитулахIмар (кирбитулахIмар) – къанагIатаб жо; багIараб месед; багIараб фосфор.

Лъазе цо байрахъ чIвай, бахъун суратгун.
Ссиялъул гIор щвараб лахIту гьабилан,
Зонода цIарги хъван, хъвай сверун накъищ.

Берал къанщулелъул, къан карандегун,
Кверниги босичIищ Сурхайил дуца?
Сардилъ рухI босизе вахIю рещтIиндал,
Васасда гурхIаян ахIи щай бачIеб?

БецIаб ракьалде ун, хIакъикъат лъазе,
ХIапаро-хIутI анищ гьанже ракьалда.
ХIакъаб кашпуялъул[66] керен-ракI цIурав,
Кодов щолев анищ бичасул вали.

Дир бицунеб хабар халалъунилан,
ХатIа чIван кIалъаге, кIудиял чагIи.
ЧIегIераб ракьалда нус юкъун хадуб,
Якьадалъ угьарал алпазал ругин.

Абизе рагIини гIемер букIана,
ГIечIониги тана, тушбаби цIикIкIун.
ЦIар-рецц бегьуларей Гьиндги йикIинчIо,
Гьадин ахир рехун хутIана калам.

Хирияв, бетIергьан, гьелъул жаназа,
Жаннат бутIа гьабун, тIадегIан гьабе.
ТIокIав мун гуресул гурхIелалдаса,
РухI батIалъун хадуб тIагIунин хиял.

---

[66] Кашпу – рагьизе; букIинисеб жо цудунго бичIчIизе, лъазе; балъго хутIараб жо загьир гьабизе.

(5) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Рокъул гIоралъ аяб нусабго лага,
Нуж сабаблъун гурищ дун холев вугев?
Херлъун гIодоб ккаяб гIадалаб дир ракI,
Дуйнал свераниги, свакалеб гьечIо.

Ссилъун бихьунищ, черх, чалухго хьвади,
Чанай аралъуса нахъ буссунареб?
Берал, нужее щиб, нуж щай чIоларел,
ЧIараб ралъдал лъеда квер лъица балеб?

Керен чучиялъе гаргаданиги,
Гуро, гIолохъаби, дун холев вуго.
Халкъалда лъалареб, балъго хIехьараб,
Хиялазул цIеца керенги бухIун.

ХъахIилаб зодохъе канаб шагьримоцI,
Дир квер гIунтIуларин, киве дун инев?
Куркьбазда цIар хъвараб ЦIоралъул диргав[67],
Дун хадув гъоларин, хвезейищ чIелев?

Хайбар хъалаялъул[68] цIумур кьабидал,
ЦIаруе бицана росдал ясаца.
Салдарасул[69] пайтон къватIиб бахъиндал,
Къил-къвал[70] гIемерлъана гIолохъабазул.

ГIарцул заводалде тIаде чи ккедал,
Чи гурелщиназул щущ цIикIкIун буго.
Чурхдул рижилалде рухIалги кIалъан,
КIиязулго нижер рокьи ккун буго.

Кквезе кIолебищ эб Аллагь гуреcда!
Зарраялда[71] гьикъун, къадаралги хъван,
КъотIи гьанжелъигIан хутIун батанин,
Те нужеца хабар, хвезе ругелъул.

Бугищ цоги калам кодобе щвараб,
Какил баракаталъ гвангъараб гьумер,
Гьанже рокьиялъе кьурун къай явлухъ,
КъустIантIин бикалгIан цIикIкIараб къадру.

КъвачIил умматалда квеш букIун буго,
Киса, гIолохъаби, эй нилъей щолей.
Щунусго сонаца хадур чIаниги,
Хварал рукьбаздегIан бер тIамиларо.

ТIад вугев Аллагьас хIукму гьабеял,

[67] Диргав – хIинчI, кьурумилъиршо.

[68] Хайбар – ГIарабистаналъул шимали рахъалда, ягьудияз гIумру гьабулеб букIараб бакI, хъала (оазис). Ислам тIибитIизабулаго, гьениб МухIамад аварагасул аскаралдаги ягьудиязул аскаралдаги гьоркьоб рагъ ккана (628 с. май).

[69] Салдар (сардар) *(парс.)* – рагъулав цевехъан, командир.

[70] Къил-къвал – хъуй, ахIи-хIур.

[71] Зарра – тIирщ, атом, аслу, бищунго гьитIинаб жо.

ХIакълъун лъалареб жо кIалалъ бицунге.
КIудиял балагьаз свине гьареяз,
Сверуде рахъинчIел тIад къотIун руго.

Къварилъалабаца регIун тогеял,
РагIарабщинаб жо щурулел руго.
Гьаб дуниял сверун нуж сверданиги,
Сси гьечIо ясазе, ай хвечIонани.

Хункарасул гIарцул къали баниги,
Къадру цIикIкIинаро цIуял жалазул.
ЦIорол щекъер гъуралъ дуйнал течIого,
ДагIбаялъ щибилеб, гIолил мусудул?

ГIарцул сагIаталъул сиги холаро,
Сверухъ ругелазде кагъталги ритIе.
РокьичIез какунан куц бихxулищан,
Щибаб сагIаталда росульги ахIе.

ХIавагIечул гъотIол багьа холищан,
Анир нуж гIорцIичIин, гIадамал какун.
Хваразда бицине ракьулъеги а,
Вабабай, гIадамал, гIадлудал хъублъи.

ГIетIул махI бахъарал махIцалабаца,
ЯцIцIад хьвадаралъул къватIахъги бицун,
Цого жолъун буго дуйналалъул иш!

Шагьиде натI балел чадирабаца.
Чиллаялъул кутнул какулел руго,
Кар багIарал гIулби хIихIилелги тун.

Турараб цIухIама дие щибизе,
Щоге нужер гIайиб балагьунилан.

Бакараб кан гIадай канай мунги лъан,
Канлъи гьечIеб рокъоб къварид буго ракI.
Бихьулеб дуниял дие кьуниги,
Кьал тIеларо чорхол, чидалъ мунги тун.

Чанил бурутIалъул тIабигIат бихьун,
ТIолго кIаз банщинал хIайранго руго.
ХIурулгIин загьирлъун зобал гвангъидал,
Гъара халкъалъ дида тIибитIун буго.

ТIад бугеб кьералъул кьалаб дагIба ккун,
Диргин рокьийилан какула гьудул.
Как-дин хIажат гьечIо хIабашиязе[72],
ХIурда гиргидахъун къинлъизе щвани.

КъотIараб цIер гIадай, цIорол рукъ гIадай,
Ункъо чIужу йиго аб нужер росулъ.

[72] ХIабашиял – эфиопиял; *гьаниб* чорокал гIадамал абураб магIнаялда.

Гьабураб жоялда кверги рекIарал,
Киналго лугбазда месед бекьарал.

Щуго ясги йиго росулъ рекъарай,
Рокьигун берцинлъи бицине ккечIел.
Ккараб гуреб рагIи кIалалъ бицинчIел.

ИчIазулго баяр[73] ботIрода тарай,
Бадиб кьер гвангъиялъ кьибил чIухIарай,
Кьурул суйидуниб микки-хIинчI гIадай,
Мусудузул салдар тахида йиго!

Цогидаб хъул-хъалам[74] – хъачIлъуда хурзал
Хиял лъуразде кье, хванин дир оцал.
Гьанже дунялалъул халго гьабуге,
ХинкIал цIикIкIарасул цIар бахъун буго.

ЩIуяв, бихьинасул – батIалъи гьечIо,
ТIаде нацI бахарав, хан лъугьун вуго.
Гуро, гьудулзаби, гьечIо гьереси,
Гьаб дица ахIулеб кочIода жаниб.

Лъудбул ругелазда къимат лъаларо,
Къадар битIун ккарал тIепун чIун руго.
ТIаде бачIинчIесда балагь лъаларо,
БадибчIвай гьабула эбги гIечIого.

Гьардарав бетIергьан, тIамила дуде,
Дунги бигьа гьаве гьаб хIукмуялъулъ.
ХIасрат бергьарай кье, рокьи ккарай те,
Тоге дун гIакъиллъун, вукIа гьаглъухъе.

Гьале мукIурлъанин, кIалъаларин дун,
ГIабдаллъигин гьаглъи, ГIайнаъгин – дие,
ГIакълугин цIодорлъи, цIакълъи – досий кье!
Кьуризе течIого, гьабураб хIукму,
ХIаким мун дирлъидал, билълъине гьабе!

[73] Баяр – кIудияб; машгьураб, цIарараб.

[74] Хъул-хъалам – къимат гьечIеб, рикIкIунареб уммат.

(6) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Балагьея, гIадамал, дагьаб калам гьабизин,
Керемалда боркьараб рокьул коралъул бицун.
Кинацаго гIинтIаме, гIайиб чIвазе лъуйнчIого,
Лълъар бекараб оцое арай цо гьудулалъул.

ГьитIинаб мехалдаса холев хадув дунги тун,
Тумалъа[75] гьоболасда бана габур сверун къвал.
Ссудулеб дир рекIеда рекIараб цIа лъачIого,
Лъаралълъ букIунеб хIохьол хIанкIрида тIад чIун йиго.

Бакъ-моцIалъул кьер хвезе хасалил накIкI кинигин,
Херал гIурусал гIадал гIадамазул болъ йиго.
ГIурдаде тIегь бухIизе тIад кколеб саву гIадин,
ТIаде бачIунеб къавмги къосараб уммат буго.

БагIар-меседил байрахъ хьошил тIохда тIад чIвазе,
ТIагIунищ гIалам бугеб гIабдалав дур инсуе?
Аштарханазул[76] чиллай чаргъадида бухьине,
Чигойищ данделъичIев дур тухум-кьибилалда?

Дуда гIайибал гьарун гьечIо абулеб рагIи,
Эбел йиго дий йокьун кьурса эхе рехизе.
Кьуралъуе яс унеб умумузул нухлъидал,
Абун вачIарасул черх чармил букIун батила!

Туркманалда[77] бессараб сурмияб дараялъул,
Дабгъил росониб чурун, чара бухIун гьечIодай?
Черхалда тIад кьурдулеб кьерал лъугьунеб ретIел,
Гьорол къоялъ къеда бан, къагIидаго кколаро.

Къиралзабаз бакулеб лампа бекаралдаса,
Рас течIого канлъи ун, кинабго халкъ бецIлъана.
Хункарасул чинидул чайникIалъул кIал тIедал,
ТIаде бачIунеб къукъа къватIисаги тIагIана.

ТIолго бода цIар араб ЦIоралъул чадиралъул,
Чармил бутIал гъуридал, гъаргъар бана черхалда.
Чундузул ракI бахъараб нухъил кваркьи хIулидал,
ХIайванал зигардула, зобалазде ралагьун.

Гьанжеги бетIергьанас росдае хур бачIани,
Хварав чи вахъинеги нахъе къалеб жо гуро.
Кьоркъоца тIавус чIвайдал тIун инчIони дуниял,
ТIокIав балагьичIого, гьаваялде воржина.

Дагъистан гъаримлъараб гъал багIараб гIамирко,
ГIалхул гьвеца батула гьвел цIибиллъун цIацIалеб.
ЦIадае гаргадулеб гочи берцинаб гагу,
Борхьил кIалдиб бихьула хьонлъул херлъун кваналеб.

[75] Тум – Гъази-Гъумек, лаказул ракь.
[76] Аштархан – Астрахань.
[77] Туркман – туркменазул ракь.

Курсалда басандулеб берал варакъул мокъокъ,
Къвалзукьа чараб чудкил чахьикь гІодоб чІун буго.
ГІамбаралъул тІугьдулъан гьоцІо цІцІулеб тІинчІаб най,
ТІад букІун гІужрукъица буго бакъвазабулеб.

Барзахалда букІунеб кІаркьен багІараб соно,
Салдатасе бичигІан гІуруе щай биччачІеб?
ЧІухІарал пачазабаз чаялъе тараб лимон,
РагІил кІалтІа лъечІого, лъаралъе щай рехичІеб?

ЧІухІараб лаченилан чан гьабулей дир гьудул,
Черхалда хІули гьечІеб хІелкиде юссун йиго.
ХІежалъул итаркІоян кІичІ битІарай рекІел тІегь,
ТІил гІадаб гозоялъул залимаб руз ккун йиго.

Зодихъ къункъраби чІвалеб къвекІаб цІуман цІарги тун,
Къверкъцин кодоб щолареб куркьбалхъахІ босун буго.
Хъархъилъ чанго толареб тайлан[78]-хъарчигъайилан,
ГъадилгІан гьунар гьечІеб гьоролгвенд хьихьун йиго.

Гьиндгин ТІайбаталдаса[79] тІурараб бартийилан,
ТІокІгІусаз хІалакълъараб хІамил кІерт батугеги.
ХІижазиял чуязул чабхъадул айгъирилан,
Гъугъдулъ чвалха гІолареб чІваднил ябуцин гурищ!

Румазул хан Къайсарил къадру тІокІаб бисилан,
Къандалъо наккдал кунеб басиялда релълъуна.
Ралъдалъан цІакъ хьвадулеб цІадул гамайин абун,
ЦІулцин тамахаб гьадил хвараб раса гуродай?

Ханзабаца гьекъолеб гьацІул жадул лълъарилан,
ЛъуйнчІеб бакъвачІагІдал гІертІида кІал чІван йиго.
ЧІухІарас кверда балеб Кутаис зинбилилан,
Зоб гІадаб тІинуялъул тІолго гьегь баччун буго.

Базаралда хирияб хамида бер гІечІого,
Манжури[80] тайпайилан турараб боз ккун буго.
Туплис магазиналъул «зингерилан»[81] цІарги лъун,
ЦІухІамил гъалдиралда[82] дарай бигъулей йиго.

ДунгІан гьагав инсанги гьавичІин эбелалъго,
Дида бихьулеб канлъи дуда щай бихьулареб?
Щибго гІакълудул бутІа бугеб бетІер дир гурин,
Дунни балагьиларо бегьулареб жоялде.

Жеги духъ керен бухІун, квенцин кІочонги буго,
ЧучичІо ячуралде дур гуреб цІаралдалъун.
ЦІуял жални росулъги ратизени бегьула,

---

[78] Тайлан (тарлан) – лачен тайпаялъул хІинчІ.

[79] ТІайбат – ГІарабистаналъул цо вилаят.

[80] Манжури (Манжурия) – Китаялъул шимали-бакъбаккул рахъалда бугеб ракьалъул тарихияб цІар.

[81] Зингер – немцазул рукъарулеб машина.

[82] Гъалдир (гъалдибер) – хьолбоздасанункъо гІучІги бугеб хІамида лъолеб юкалъул кьили; гІадатаб къагІидаялда гьеб хІалтІизабула цІул, хер ва гь.ц. баччулаго.

Бихъун уна гьинал ракI, мун гурелда кIалъани.

Лъеберго лъимер гьабун, нусгоясе аниги,
Алжаналъул мусудул дуда ращалъиларо.
Щибаб сардие къинлъун, къойилго йиччаниги,
Къадру дуда бащадай йижичIо яс Аллагьас.

Аб дир бицунеб рагIул магIна дуда лъачIони,
Лъайгин гIакълу бугелда гьикъе мекъса бугищан.
Абулел жавабазда жеги хадуй гъечIони,
Дуйго хIилла ургъарай эбелалдаги гьикъе.

Къалъуда бакъ ккунани, бакъанида биччала,
Йиччан теян къацанде къанабазукь вукъадгин.
Буссунареб ругънаде бухIизе загьру бала,
Загьру жубан квен-жо кье керен ракьда цудие.

Цараца, хIилла гьабун, гьаби гъоркье реххулин,
Гъоркь тIамулеб бусада, мусру жемун, жанив лъе.
Жундузул махI бергьани, гьаглъунилан махх бала,
Холев вугин росилан, росулъ лъугьун, ричIчI бакке.

Черхалъул гьан тамахаб, тахта хъахIаб хъурайсин,
Хъархъилъан бахъун тезе тухумалда чи гьечIищ?
Гьурмада бугеб кьералъ кьуру гвангъараб микки,
Ккураб гьинил кIичIида гьабулеб жо лъаларо.

Лъаралъ бугеб гъотIол пихъ, гъоркье жо ккун, бетIула,
ЯтIалъизе йокьани, вокьулев кьварарав ккве.
Кьалда вугев багьадур, рухI бичун, чабхъад уна,
Чилъи бугев гьудулас гьединан мун теларо.

(7) МАХIМУДИЛ КЕЧI

ХъахIил зобалъул накIкI, босе дир салам,
Санал меседилай дир гьудулалде.
МугIрузде, шам гьури, щвезабе рогьел,
Гьурмал кьер кагътилаб кавсар[83] хIанчIихъе.

ХвечIого къаникь лъун, къоялги рукIкIун,
Къварид вугин абе, аскIореги ун.
Инсанги хIайранлъун, хIайванги гурхIун,
Рокьуд бухIараб черх чапунги биун.

Роржунел гумузул гамихъабахъги
Анин саламал кьун, кьоларищ духъе?
Кьер берцинабщинаб хIанчIихъ балагьун,
Гьабун анин шигIру, щвечIищ цогIаги?

ГIаршгин курс[84] бащадай Шумайсатихъе,
Щвелищ ругьел битIун гьаглъарав дица.
Гьуригун йоржуней жайран-ханумий
БукIинеб щиб ургъел дун гъаримлъунан.

Дирни къоял уна, къарбияй[85] бика,
Сардил макьуялъухъ рокьиги гьабун.
Рогьуна сардалги, самаияб хIинчI,
ХIалае жен бачIун, мунилан чучун.

Чергесаб гIаладул гIанчIаб гугьун тай,
ГьечIо рокьи тIулеб, ракь батIалъунан.
ТIад саву ккани, хер хехго сварула,
Сурана халкъалда, хвана дир къимат.

Къоял цIикIкIанагIан гIемер дур бицун,
Дирни гIумру хвана, халипа берцин.
Берцинлъи, чалухлъи, чергеслъи тIокIай,
ТIасан жундул уна духъ угьдулагун.

Гьава борхалъула, хиял цIикIкIиналъ,
ЦIа-каналъги тасбихI дуе гьабула.
Гьорол халгьабуни бакъанил гIужалъ,
ГIадан хIайранлъула, дур махIал рачIун.

Бакъуда гьикъидал къалъараб мехалъ,
Къварилъи-гIатIилъи гIамал берцинил.
Берцинаб каламалъ керенги угьун,
Гьабуна дий жаваб жибго мукIурлъун.

Жегиги халкъалъе, хасго диеги,
Дуйнал берцинлъизе биччараб канлъи.
Кинабго дур гьурмал гьайбат бугилан,
Гьанже дуралдаса къадру тIокIалъул.

[83] Кавсар – алжаналда чваххулеб лъар.
[84] Курс – тах.
[85] Къарбияй – гIагарай, хирияй.

Къудратаб къаламалъ къиричIин цIаран,
Къокъаб калам гъабун, гьелана нухда.

Гьардарав бетIергьан, гIела къварилъи,
Бакъги хIайранлъараб хIал баччарав дий!
Дуде гIащикълъарас бакъан биччани,
Бакълъуда гIансаги сихIкъотIун чIола.

Дур цIар гъорлъ рехсараб сарин ахIани,
Сверухъе хIайванал ахIдезе лълъуна.
Дуе сипат гьабун калам гьабуни,
Кинабго хIутI-хъумур хIатIида ккола.

Ккараб ургъел буго гьинал ракIалда,
Дуда къвал базегIан къоно тIад чIвараб.
Къварилъаби руго дида къвал барал,
Дуда керен цуйгIан кирит рахарал.

Кинида вукIаго духъ ккараб рокьи,
Ракь тун вахъаниги нахъ буссунаро!
Кокода йикIаго ккараб гIишкъул цIа,
ГIурайгIан цIикIкIунги, цIороле6 гьечIо!

ЦIорой цIикIкIаниги, ругьел гьарула,
Рогьалил хъахIлъухъе хъван кьураб кагъат.
Кодоб кьолеб гIадин йокьулелъухъан,
ХъахIлъуда хадуса баккулеб бакъухъ.

Ккола хъаравуллъи, гьикъула гьелда,
ГьечIищ бараб ругьел гьалмагъалъулан.

Гьанже чара хварав, хиял хIорлъарав,
ХIелхIедун гьардола бетIергьанасде.

Бакъги тIаса босун, сордо биччаян,
Сардида щурулеб шагьри моцIроца.
ЦIер гIадин дур хабар цIалилеб гIадин.
ЦIцIадае чвахдола чалухал берал.

Бакъухъ балагьиялъ гьечIищ унеян.
Унеб гIумруялъул гIадалаб ракIалъ,
КIвар киса гьабулеб,-гьудулан буго.
Гьаб жакъад хвезеги, хабар дур лъазе,
Хун хадуб алжангIан, хIасратго буго.

БачIунгеги рии, унгеги хасел,
Унарин цереса росарал кепал.
Кибго хьиндал кIкIалахъ пихъ барщугеги,
Барщун чIун гьудулгун, гьаг гьавунин дун.

Нагагь дун вугелъуб дур цIар рехсани,
ЦIадае хьухь гIадин хьвадула хIухьел.
ХIикмат, хIакимасул бугеб гIакъуба,
ГIадан-инсанасул наслу сабаблъун.

Соналлъун къояца къваридги гьавун,

Къасде сардал рорчIун, чIван черхги рехун.
Чара хвараб цIеца цIураб керенгун,
КидалъагIан телев турулев инсан.

(8) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Шагьри кагъаталде[86] Туплис щакъиялъ,
Щавкъалъ дун вухIараб хIохьел угьизин.
Ургьиб рекIел биги, берзул магIилги,
ГIоралъ дун восараб рисалат хъвазин.

ГIищкъуялъ рукьбалги рокьуца гьанги,
Гьудул лъаралдаса гьалдезе лълъвана.
Гьаваялъ лугбалги, балаялъ тIулги,
ТIад лъураб цIа камун кинго чIоларо.

ЧIараб ракь гвангъулеб маргъалалъул черх,
МугIрул чан гIодула дир чара хвеян.
Йигеб бакI къалъулеб къутIбуяб лага,
ТIогьол най ахIдола дир хIайранлъиян.

Дун духъ гьаглъунилан гьабула гIайиб,
ГIищкъул лълъар гьекъечIеб къосараб къавмалъ.
КъватIахъ хIаллъунилан лъола бугьтанал,
Балаялъ квегъичIел капурзабаца.

Каранда кьвагьдолеб рокьиги бахчун,
Аб хIал хIехьолев чи хIайван вукIина.
ХIатIида махх бараб балагьи хIебтIун,
Гьирица чурхъулеб чол хIисаб буго.

Чамасдак кваналеб, каралъ букIунеб,
КагIбаялъул хIанчIихъ хIал дагьлъун буго.
Курсалде бахараб, бусен хIеренаб,
ХIежалъул миккиян ккола женаца.

ХIавал наслуялъул ясилан абун,
Росулъги рагIула, гIагарлъуларо.
Дуниял рихараб, ахират хвараб
Хиялал кьун руго йокьулелъ дихъе.

ГIайнаил къавмалъул[87] къурайшиятан[88],
КъватIахъ хабар буго, жийго лъаларо.
Жибрилас, кварги бан, ракьалде битIун,
Рокьул тIайру[89] буго, дир тату хвезе.

Халикъас цIарги чIван, гIодобе битIун,
ГIищкъул пинта буго дун тамахлъизе.
Зодил багIарбакъулъ къец гьабуниги,
Къадру мукъсанлъулей ясги мун гуро.

Къаси шагьри моцIролъ[90] дагIба баниги,

[86] Шагьри кагъат – бацIцIадаб цIвакараб кагъат.
[87] ГIайнаил къавм – берцинаб къавм абураб магIнаялда.
[88] Къурайшият (къурайшиял, бану къурайш) – МухIамад аварагасул тухум гьоркьобе унеб гIарабазул къавм.
[89] ТIайру – хIинчI.
[90] Шагьри моцI – цIубараб (рещалъараб) моцI.

НугIзал камиларо кисаго дуе.
Ссиялъе ясалъе алапа[91] хъвани,
Халкъалда харж лъурай хан мун йикIина.

Халкъалъ еццунилан цIар борхалъани,
ЦIорол мусудуца час дуе кквела.
Дур нуралъ къалъулин къулгIадухъ ясал,
КъутIбуян мун тани, батиладай хIакъ?

Духъ хIасраталъ ругин хIанчIи хIулулел,
ХIавраан гьедани, гьа хъублъиладай?
Дуниял гвангъулеб зодил гарманпун[92],
Какилъ алхIамалъги ахIула дур цIар.

ЦIадай лъим босулеб Нил гIоралъул накIкI,
ГIаламалъ къиблалъун къан ккун мун йиго.
Къун ралъадги тIагIун, тIегь бакканиги,
ТIелилан кколаро духъ ккараб рокьи.

ТIерхьун аралъуса бакъ буссаниги,
Буссунаро дир бер духъ балагьараб.
Дир каранда бугеб кор дуда лъани,
Кванил махI гIелаан хваразе гIадин.

Кинабго саналъул сорой бихьани,
Бусенгун кьал ахIун, кьурулъ чIелаан.

[91] Алапа – харж, ужра.
[92] Гарманпон – грамофон.

Кьолеб ужра[93] гьечIо угьунилан дий,
Дирго хIухьелалъул хьухьал лъвин гуреб.

Хьул лъун гьудул щолеб гьари дир гьечIо,
Дирго гIакълу буго мекъса хьвадулеб.
Дуе хIусну-санаъ[94] Саратил щвана,
Щиб хIикмат ясазул наслуялъулго.

Сардил моцIродаса цIар рагIарай мун,
ЦIар ясан тей гIела тухумалъего!
Аб наслуялдаса Аллагьас дурги,
Гьабуна тайпа тIокI тIолгояздаса.

ТIогьол хиралъиги харил багьаги,
Халгьабуни лъала балагьаразда.
ХутIун бугищ логбой кьезе чIурканлъи,
ЧIвай дуцаго гIайиб, гIечIеб батани.

[93] Ужра – алапа, харж.
[94] ХIусну-санаъ – берцинаб рецц.

(9) МАХIМУДИЛ КЕЧI

«Пи»[95]-ялъул, «тIи»[96]-ялъул тIад расен гьабун,
Санаал гьаризин, гьудулги рехсон.
«Мим»[97]-алъул, «ти»[98]-ялъул маратибазухъ[99]
Танкан цIа рекIуна ургьимесалда.

Дуй гIумру бичарав лаченгун кьаллъун,
Чаргъадил бусада сардал кин унел?
Бартиян цIарги лъун, цIухIамаялда
ГIарцул чангит бана чарахвадица!

Ханасул илхъидул айгъирилан ккун,
Ябучуги кьолон, чабхъад кин уней?
Канлъи тIокIаб панар свинеги гьабун,
Ссилъунищ бихьараб бецIаб рокъой чIей?

ЧIаго къаникь юкъи къабулги гьабун,
Балагье гьудулалъ гьабулеб зулму!
Зазил гIанкIгун босний сардал рогьарай,
Самаалъул хIанчIихъ[100] бухIула керен!

Куркьбакь расен бугеб мугIрузул гIанса,
ГIабдалгун чучизе чийищ тIагIарав?
ГIарцул расен бугеб сагIдияб нодо,
Сардил макьуялъул кьалаб рагъ буго!

Гъулдулъ руссин бугеб сурмияб гагу,
Сунде юхьаниги хIехьонищ чIолей?
ХIули варакъулаб[101] къиматаб гьудгьуд,
КьотIе хIатIидаса хIалихьатил кIичI!

ЧIурканаб черхалда чергес пормагин,
ТIохазде яхани, хвезе вахъуна.
Хъорсол ябуялъул рухьен тIунани,
ТIолго халкъ бакъвала къайсарил бикахъ[102].

Кагьру-гIамбаралъул гIусманил чадир[103],
Чидае иналде лъарайанищ мун.
МугIрузде ахIдолеб хIубараялъул[104],
ХIатIил росиялъухъ сорола лугбал.

Сахратуллагьалда ахIдолеб микки,
Ккураб кIичI тIелебин, тIепун йикIунге.
Турисайнаалда Мусал гIансилги

---

[95] Пи (фа) – гIараб алипалъул къоабилеб хIарп.
[96] ТIи (тIа) – гIараб алипалъул анцIила анлъабилеб хIарп.
[97] Мим – гIараб алипалъул кьоло ункъабилеб хIарп.
[98] Ти (та) – гIараб алипалъул кьоло анкьабилеб хIарп.
[99] Маратиб (ал) – даража.
[100] Самаалъул хIинчI – зодил хIинчI.
[101] Варакъ – гIарцулаб яги меседилаб кьералъул релъен, лажбар.
[102] Къайсарил бика – императорасул, ханасул чIужу абураб магIнаялда.
[103] *Кагьру-гIамбаралъул гIусманил чадир... – гьаниб* турказул падишагьзабул чадир абураб магIнаялда.
[104] ХIубара – мугIрул гIансаялда релълъараб хIинчI.

МугIжизат букIараб ралъадал къунеб[105].

Къваридаб хобалъуб гIазабал цIикIкIад,
ЦIан вехъерхъун рехе росдал къотIнове.
КъватIул гьойда гIадин гьарчалги речIчIун,
Росулъаго хъаме хъубаб мугIрул гIункIкI.

– ГIенекке дир рагIухъ, гIазизав гьудул,
Дуниял тадица толарин йиччан.
Щибилеб, вокьулев, кьечIелъул талихI,
Тезе буго росу кIиязго цадахъ.

Дирги дурги унтуй дару щоларо,
Дунги къвакIичIони, мунги хIинкъани!
ХIорил къверкъалъулгин къадар биххизе,
Бай черхалда ярагъ, гъулдузул лачен!

Чияда лъалилан бальго цIунараб,
Борхе рокьул байрахъ халкъалда цебе!
Бальго къвал жемиги, жанивго чIейги,
Гьудул данделъулеб дару эб гуро!

Горбода къвалги бан, къотIи гьабиялъ,
ТIубаларо мурад рокьи ккаразул.
Зодил бакъ хIайранай хIурулгIин щвезе,
Щай рачел къалареб, къвакIараб гъалбацI.

Гъуни гIайибазул дидеги гьабун,
Дурги чилъи гуро чидакьа къун чIей.
ЧIараб ралъдал тIинде тIамурав гьудул,
Дур гьунар батани, тоге гъанкъизе.

– Жаниб магIдан бугеб Шаддадил гIимад[106],
Дунги ваханани, холебищ къадру?
Къайислъун мугIрузда къоял арал дир,
Дуй тасбихI гьабулел хIанчIахъ гIенеккун!

ГIалхул чундузда гъорлъ, чармил кьурабалъ,
Чан сон инеб гьечIеб угьдилаго духъ!
Дару батулареб унтиги хIехьон,
АскIов дун вачIиндал чIухIунцин гурищ?

ЧIурканал лугбузул бугеб гьаваялъ,
Гьаглъун дун вугелъул, дурги гIайиб щиб.

[105] *Турисайнаалда Мусал гIансилги МугIжизат букIараб ралъадал къунеб* – исламалъул тарихалдаса баянаб буго БетIергьанас Муса аварагасе кIудиял ва гьайбатал мугIжизатал кьураблъи. Гьезул цояб ккола Муса аварагасул гIажаибаб гIанса. Аварагасул кодоб гьеб гIонсоца рихьизарулаан батIи-батIиял мугIжизатал: гьеб лъугьунаан борохьлъун, авараг къечараб мехалъ, авлахъалда гьелъ баккизабулаан лъим ва гь.ц. Бищун кIудияб мугIжизат гьеб гIонсоца бихьизабуна Муса аваргги гьесул халкъги гIасияв пиргIавнидаса хвасар гьарулаго. Израилалъул халкъги жинда хадуб бачун, Муса авараг Мисриялдаса лъутулев вукIараб мехалъ, гьезда хадув, кIудияб аскаргун вортула пиргIавн. Муса аваргги гьесул халкъги ралъдал рагIалде щвараб мехалъ, гьелда гIанса кьабизейилан, БетIергьан Аллагьас гьесие кьола вахIю. Муса аварагас жиндирго гIанса кьабула ралъдада. Гьеб, бикьун ун, анцIила кIиго нух лъугьуна, ва щибаб нухалда гьоркьоб кIудияб мегIералда релълъараб лъим букIана.

[106] Шаддадил гIимад – Шаддадил рукъ абураб магIнаялда. Шаддад – некIо заманалда Йеменалда букIараб гIад абураб къавмалъул хIукумдар (бетIер). Аллагьасде данде вахъун, гьес, алжаналда релълъен гьабиялъул мурадалда, Ирем абураб ахги гьабун, гьениб кIудияб ва берцинаб мина бала. Гьеб минаялъуве лъугьарав гьесдеги гьесул къавмалдеги балагь бачIуна ва гьел ракьулъе тIерхьун уна.

Дийго щвараб нигІмат гІорцІизегІан кун,
ГІайиб чІвачІониги, чІваларо бадиб.

Бокьараб гьабизе дур буго кверщел,
Щвараб давла босе нусабго логбол...

Гаргар-каламалъул кепал лъугІидал,
Дару гьаб бугилан, хурхана жийго.
Жаниб ракІ гьалулеб гьавагин гІищкъул,
ГІарз босун тІубазе тІаде рахъана.

ХъахІаб гьумералде тІаде къулидал,
ТІурун ана гІакълу гІипритлъун зодоб.
Загьру гьекъон хваян къаникьлъудги тун,
Къвалакье ячана чабхил гІамирко.

ГІайнул хІаяталъул[107] хІорил лъим щведал,
Щибаб лагаялъул мурад тІубана.
ТІаде рахъиналъе сур[108] пуйгІан чІезе,
Сегъон данде къана, къотІиги гьабун.

Къаникьги аскІоса ричІиларилан,
ЧІварал килщал руго кагътил рагІалда.
ГІадамаз бицине, кици букІине,
Бахъана казият нахъа ругезе.

Рокьул кьогІлъи ккараз, гІищкъул цІа лъураз,
ЦІуне дир хІурупал хІарп хутІичІогон.
ТІад гъолбасги гьабун, Гьиндил къисаби,
Къаникьеги росе, рес рекъанани.

Къайсилгиму[109] Лайлал[110], Карамил Аслил[111],
Шагьсанам[112], Гъарибил[113] – гІащикъзабазул,
Къокъал жал къисаби диралде данде!

Дол банугІамирил[114] жеги ахялал[115],
Хияллъун рикІкІана дир хІал лъалеца.
ХІатта Кулайбил вас КІудав Кананди[116] –
Киса эсул гІищкъу диралде щолеб!

---

[107] ГІайнул хІаят – гІумрудул ищц.

[108]Сур – Къиямасеб къоялъ Исрапил малаикас пузе бугеб накъира.

[109] Къайис (Къайс ибн ал-Муляувах) (гІага-шагарго 655–700 сс.) – гІарабазул шагІир. Гьавуна гьоркъохъеб даражаялъул ресалда букІараб хъизамалда. Жиндирго йокьулей Лайла гІадин, гьев вукІана бану гІамир абулеб къавмалъул вакиллъун. ГІараб поэзиялда Къайис машгьурлъана «мажнун», ай «жундуз ккурав», рокьуца «бетІер свераравав», «гІантав», «гьагав» абураб цІаралда гьоркь.

[110] Лайла – Къайисил йокьулей.

[111]Карам, Асли – азербижаназул «Асли ва Карам» абураб рокьул эпосияб къасидаталъул аслиял багьадурзаби.

[112]Шагьсанам (Шагьсенем) – тюрказул (азербайжаназул, туркменазул ва гь.ц.) «Шагьсанаб ва Гъариб» абураб халкъияб дастаналъул багьадур (чІужугІалан).

[113]Гъариб – тюрказул «Шагьсанам ва Гъариб» абураб романтикияб дастаналъул багьадур.

[114] БанугІамирал – гІарабазул бану гІамир къавмалъул вакилзаби.

[115]Ахял – бану гІамир абураб бадавиязул тухумазул цолъиялде гьорлъе унеб букІараб укъайл тухумалъул машгьураб кьибил.

[116]Кулайбил вас КІудав Кананди – жагьилаб заманалъ вукІарав гІарабазул машгьурав шагІир Имраулкъайсил вацгІал. Гьесул эмен Кулайбги шагІирасул эбел ПатІиматги кколаан вац-яцал. Иллагьияб рокьи ккарав чи хІисабалда гІараб адабияталда машгьуралъарав.

Лубна[117] ятIалъидал ЗурайхIил[118] магIу,
Зодил цIадалдаса цIикIкIананиги.
ЦIадай магIу чвахун, хадуб би тIурав,
БатIаго дун гурев дуйналалдаго.

Инсан ватиларо, кин тираниги,
Кини таралдаса керен духъ турун,
Таманав кIвекIана, кIваричIо гьанже.
Гьаб жакъад гьудулгин гьабураб кеп гIун,
ГIенеккун вукIина гIурдалъ лъезегIан.

[117] Лубна – гIарабазул шагIир Къайс ибн ЗухIайрил йокьулей.

[118] ЗурайхI – гIарабазул шагIир Къайс ибн ЗухIайр.

(10) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Балагье, гIинтIаме, гIазизав гьудул,
МагIу тIагIун, би тIун гIодулеб рекIехъ.
ГIайиб гьабичIого гIенекке, гьалмагъ,
НакIкIлъун хIухьел лълъураб хIайранаб рекIехъ.

Халкъалда нур балеб зодил багIар бакъ,
Къоги сордолъуна, росулъ гьечIони.
Самаалъул агьлу гвангъулеб бадру[119],
Бугеб хIал бицани, кин гурхIуларей?

МугIрузда гIунсбузул гIамал бикъарай,
Къиматаб черх буго чундузул буртIил.
Чабхилъ гIамиркодал коцон гьарурал,
Кепал лугбал руго дир йокьулелъул.

Кьурул кIветIикь чIараб рузлъун ахIделей,
Адин дун танани, талихIищ кьолеб?
Щобда боржанхъулеб хIинчIлъун свердилей,
Ссийищ борхалъулеб, хваян дун тани?

Халкъалъго бицунеб берцинлъи буго,
КухIлу[120] бахинчIого, каржин[121] хъвачIого.
Капказ[122] паналъараб лъай-гIакълу лълъвана,
Ригьде яхиналде, гIужде щвелалде.

РетIунеб ретIелан, унеб рилълъалъан,
Алжанул хIавраан хIайранлъула ракI.
ХIерен гьабун кIалъай кIалул пасахIат,
ХIавраъ йигин абун уна бакъгин моцI.

Лъидехун бикьилеб дур бицун ургъел,
Дур къадру лъалев чи чан вугев росулъ?
Чучизе кIоларо чияде керен,
Кинан яхI гьабилеб вухIулеб цIадав?

ЦIулал киниялда мун куцанилан,
Кинан бицаниги божуларо дун.
Керен кIалдиб чIвазе кодой йосарай
Ясмунан абуни, босула гIакълу.

ГIисал Инжилалъул аят босараб,
Басма буго рагIи, магIна бичIчIани,
Мусал Тавраталъул лугъат бахъараб
Даптар буго калам, цIализе лъани.

ЦIорол матIу лълъуна, нишадир[123] хъвани,
Гъорлъан канлъи бихьи кинаб гIаламат?
Кинан бицаниги дурго черх буго,

---

[119] Бадру – рещалъараб моцI.
[120] КухIлу – берцинлъиялъе гьурмада, беразда сверухъ бахунеб жо, сурма.
[121] Каржин – крем, гьурмада бахунеб хъахIаб, махI берцинаб косметикияб дару.
[122] Капказ *(диал.)* – Кавказ.
[123] Нишадир – цIорол матIу лъугьине нахъа бахунеб жо.

Чара хвараб диде рагIад гьабулеб.

ГIажаба, дур хIатIил тIадагьаб роси,
ТIогьода найилгIан гIодоб хъваларо.
ГIалам хIайранлъулеб хIадураб рилълъин,
ХIутI-хъумур бахъуна духъ балагьизе.

Гьаваялда накIкIул ихтияр-кверщел,
Кинан гьабуниги, гьорохъ букIуна.
Гьанже ясахъ бугеб берцинлъи-чIухIи,
ЧIалгIун, гIодоб рехун, духъан щун буго.

Щибилеб черхалда чара хун хадуб,
Чармил гудразулцин гуч гIунтIуларо[124].
ГIайиб кин гьабилеб гьинал рекIеде,
Дур пикру гьабурав гьаглъулин инсан.

СубхIаналлагь[125], хIусну[126], хIисаб гьабуни,
ХIара месед буго биун бахъараб.
Огь, дур логол санил сима-тIабигIат,
ТIолго жавгьар буго, жубан гьабураб.

Гьиндустан кагътида катибас[127] хъвараб,
Кавкабул хIаркъаил[128] къец ккарал кьунсрул.

Къарби азалидай къачIан рищарал,
Къиматаб черхалде гьурщарал гъалал.

Къалъуда бакъулгIан къадру камилаб,
Кибго бицен бугеб берцинаб нодо.
Бадрул хIарамалда[129] хIавраалъе ун,
Гьезулгун хисараб сах бугеб гьумер.

Гьаваялда лочнол чара тIагIараб,
Чапун дир рухI арал хIасратал берал.
ХIижаз улкаялда[130] кибго рагIараб,
ЦIорол матIу гIадаб тIеренаб мегIер.

ТIогьода найилгIан гIищкъу щущарал,
Дун вакъвазавурал варакъул гIанал.
ГIарцул кайпиййатахъ[131] кагьру-маржанул,
ГIусманил къубдуца къотIарал цаби.

КъустIантIин шагьасул ахикь жагагIан,
Жаваб-суалалъе лазатаб кIветI-кIал.
Сверун гъоркье-тIаде загьру тIинкIараб,
Зодил цIва гIадинаб цIвакараб нилъу.

Нил гIурулъ къокъунеб къункърадул гIадаб,

[124] ГIажам тексталда буго цоги вариант – «гуч гIолеб гьечIо».
[125] СубхIаналлагь – Аллагьасе рецц.
[126] ХIусну – берцинлъи, гьайбалъи.
[127] Катиб – секретарь, хъвадарулев чи, хъвадарухъан.
[128] Кавкабул хIаркъаъ – цIвадул гвангъи, канлъи.

[129] Бадрул хIарам – рещалъичIеб, цIубачIеб моцI.
[130]ХIижаз улка (ХIижаз) – Макка ва Мадина шагьаралги жанире рачараб, ГIарабистан бащдабчIинкIиллъиялъул бакътIерхьул рахъалъул ралъдал рагIаллъи.
[131] Кайпиййат – 1) кинлъи, къимат; 2) ахIвал-хIал; 3.хIужа, иш, асар; хIал, суал.

Къула-йорхиялъулъ борхатаб габур.
Гуржистан чинидул чапун гьабураб,
Чангияс бицунеб берцинаб щекъер.

Щобазул бутIрузда рогьалил бакъулъ,
Къадру бащалъарал къвакIарал курмул.
Кагътида хIебтIулеб, къалмил хIалкIолеб,
ХIисабалда гьечIо дур сурат бижун.

Живго РахIман[132] гурес сипат гьабизе,
Сси нахъе хутIичIо чIурканаб логол.

Кин халгьабуниги, гьаб халкъалда гъорлъ,
Дун духъгIан вакъварав Къайис рагIичIо.
Къойил бицаниги, берцинлъун гуреб.
Дур бицун гIорцIулев гIаданги гьечIо.

ГIарцул сагIаталда устарзабаца,
ТIад мина биччала, багьа тIокIлъизе.
ТIадегIанав бичас дурги чорхолъе,
Рарал санал рихьун санагIат тIуна.

ТIулалъ бугеб цIеде тIаде нартги щван,
Щиб мурад тIубайгIан гIенеккун чIелев?
ГIаршул РахIманасул[133] гурхIел гурони,
Дуе хIелхIелалъул дий пайда гьечIо.

---

[132] РахIман – Аллагьасул цIаразул цояб; жив гурхIулев.

[133] ГIаршул РахIман – Аллагьасул (РахIманасул) тахбакI.

(11) МАХIМУДИЛ КЕЧI

РекIел гьаваялъул гьундул рихханин,
Гьудулдай чучарай, дундай чарлъарав?
Чорхол хиялазул хурзал чIунтанин,
Халилат[134] чIухIундай, дида чIалгIундай?

Диргин ГIунайзатил гIарзаби хъвазе
ГIурус икълималъул[135] къалмал гIеларо.
ГIайнаил харбиде халгьабун чIани,
ХутIила хIайранлъун хIатта иблисги.

Дунги, йокьулейги, рокьи-балайги,
Бицаде хутIана халгьабуразе.
Хирадай гьудулги гьагав дунгоги
Дагъистан кантIизе кицилъун ккана.

Кинниги аб рокьи кьалаб жо буго,
Кьурун руссунилан, сверун чIолареб.
Ссиялда бараб къвал, къанщинал берал,
Барщун рукIунилан, кIочон толаро.

Рогьалил цIва бакки цIан гьоркьоб мехгун,
ЦIорорал хинлъарал хиял гьабула.
ЦIалкIал тIерхьиналъе къотIиги гьабун,
Къваридал, чучарал къала каранда.

Дуниял рихарал, ахират хварал,
Хиялал кьун руго йокьулелъ дихъе.
Хвалил пикру гуреб, квен кIочон тараб,
КIудияб гьир лъуна гьалмагъалъ дида.

Алжанул хIурулгIин ракьалде ячIун,
Рокьи гьабуниги, гьечIо рекIелгъей!
Гьиндил къотIи хвараб, къавлу хисараб
Хиянат бихьидал, хьул къотIун буго.

Къвалакь Къуръанги къан, къадирас йитIун,
Кьоролай щваниги, щаклъула гьелда!
Щунусго ясалъухъ цо рас кьоларей
Кьаллъана ХIабсаъги, хIал щвараб мехалъ.

Рокьи басандулеб росуги танин,
Саламилан абе бецIал сардазда.
Балагьи тIегьалел мугIрулги танин,
ТIерхьунгеян абе багIар бакъалда.

Дунял бихханиги, биххулареб кьучI,
Кьолбол гьунар буго гьадин нилъ хутIи.
ТIупан[136] тIунаниги, тIерхьунареб сси,

[134] Халилат – гьудул.
[135] Икълим – улка-ракь, вилаят, пачалихъ, континент, край, область.

[136] ТIупан – ислам диналда ругел биценазда рекъон, 5 азарго соналъ цебе лъугьун буго тIолгодунялалъул (НухIил) ТIупан, ай тIолабго ракь лъелъ тIерхьун буго; буран, кутакаб гьури.

ТIабгIго[137] дандилъичIо дирги нужерги.

Дурги рокьул гьава гьороца индал,
ГьвехъгIан гIинтIамичIо гIолил ясазухъ.
ГIищкъу-балаялда кьо лъикIан тедал,
Болъонил цIакаллъун цIуял жал ккечIо.

ЧIор щун лъукъани чан, чундул тун уна,-
Те дунги къватIазда, къан ккве цогидав.
Кьоял тIагIани чи, тIупула къаникь,-
ТIокIав гьудул восе, рес батанани.

Меседил лъималъул кьерги тIад гьабун,
Пахьул букIун буго бицараб рагIи.
ГIарцул хъал тIад жемун, жаниб тIухьи лъун,
Йижун йикIун йиго ракIалъул гьудул.

Дуда гIайиб гьечIо, дида гурони,
Дица мун куцана квешаб циркалда.
Кин мун кIалъаниги букIина битIун,
БатIияб гIелмудул тIахьал цIалидал.

Дуйнал хьуралдаса ракьалда лълъварал,
Рокьул къисабиги якъинал дуе,
Дажжал[138] вахъинегIан нахъа лълъунелги,
Дуца цIехоларел харбал рукIинчIо.

Диванул гIарабги[139] дуда къаданиб,
Кьойилго хIадурго, дур хIисаб гьабун.
ХIатта Шагьрузадал «Алпу лайлацин»[140],
Дуца хIатIикь лъуна, хIарп хутIичIого.

ХIиллаялъ черх чурун, рекIкIалъ кIал бацIцIун,
ЯцIцIалъана гьудул гьанже халкъалъе!
Хиянаталъ как бан, макруялъ кIал ккун,
Кинаб алжаналде дур божи бугеб?!

БитIун ккани рокьи, мекъса ккани кьал,
КьучI бугеб жо гуро берзул балагьи.
Гьуинлъун цIунагIан цIекIлъунги лълъунеб,
ЦIадал иххил буго аб гIищкъул гIамал.

ГIадамалъ барщараб, щобазда чIараб,
ЩайтIан гьорол буго гьавадул мисал.
Рогьалилъ бакъ щвани, къаде накIкI лъолеб,
Ихдал кьойил буго рокьул къагIида.

Къвал бан, керен цурай гьудулалдаги,
Гьоркьоб кьо бахъани, кьосун ватула.
Къасде рогьинегIан аскIов вегаралъ

[137] ТIабгI – хасият.

[138] Дажжал – МухIамад аварагасда дандечIарав бусурбабазул мунапикъ, къиямасеб кьо чIелалде вахъине вугев зулмучи, гIадамал гьурулев кьосел.

[139] Диванул гIараб – гIараб кучIдузул мажмугI.

[140] «Алпу лайла» («Китаб алф лайла ва лайла») – «Азаралда ва цо сордоялъул тIехь» абураб гIараб маргьабазул мажмугI.

КIалъазе гьукъула, къотIнов ватани.

Къасде шагьри моцIрол цIваки лъаларо,
Релъедал хьвадулеб хьухь гIемерлъани.
ГIадамазда дурги цIар кIоченаан,
ЦIаруй рецц гьабулев дун гьечIевани.

Гьаваялда ругел чIегIерал хьухьаз,
Халкъалде баккулеб бакъул нур ккола.
КъотIной ятаниги, мунан абулев,
Инсан вукIинаро, дун кIалъачIони.

Дунял-гIаламалъе гIищкъул рукъги бан,
Дун къотIнов хутIана, къадал ракьанда.
Къиралзабазецин рокьул кьоги лъун,
Дун кьурулъ хутIана, кьодул сакIги тIун.

Кинабго логода гьаваги бекьун,
Гьудулги щвечIого, чIобого вуго:
ЧIухIдай балайидул хIорахъги чвердон,
Чабхил иццги тIагIун, гIадада вуго.

Дудаса тIунилан тIаса унеб жо,
ТIохазда свердиги, саяхъ хьвадиги.
Мунгун кьаллъунилан гьоркьоб бугеб ирс,
Бусенгун рекъейги рокъовго чIейги.

Рокьуца гIорцIичIел гIолохъабиги
ГIемерал гIодила дир рагIабазухъ.
ГIедал рокьи ккарал гIолил ясалги
ГIодулел чIеларо, дир хабар лъани.

Дунго хвананиги халкъалда лъалел
Къасидатал ругел таманал рокьул.
Ракьулъ вукъаниги, къанихъ урхъараб
Къо гIемер бачIина гIищкъу ккаразе.

Рии тIагIун хадуб, тIогьол гIуж уна,
ТIокIай мун камиллъун босе кеп гьечIо.
Кини тани, лъимер лъола бусада,
Лъалеб нилъедаго лъугьарабщинаб.

Адин ккелин абун къотIи букIинчIо,
Къадар букIун гьечIо нилъ кIиязулго.
Къвал бан рехун тезе, хиял букIинчIо
Хиянат гьабурал айги гьороца...!

(12) МАХIМУДИЛ КЕЧI[141]

Дир рекIел къварилъи къалмиде чучун,
Кьокъаб гIарза хъвазин рокьул гучалъул.
Черхалъул кайпият[142] кагътиде басун,
Дагьаб хIал бицинин балагьиялъул.

Гьаваялда бакъул къотIилаан нур,
Диде гIадин гIищкъул гIакъуба щвани.
Къасда шагьри моцIрол цIваки хвелаан,
Хиялаз дун гIадин гIадал гьавуни.

Хаселго инчIого, их бачIун бугин,
Элда лъолеб цIар щиб, цIаларал чагIи?
Ихго бачIинчIого, тIегь баккун бугин,
ТIехьалъ щиб абулеб, ал гIалимзаби?

Зоб роцIцIадго букIун, бацIцIун балеб цIад,
Бице, сихIручагIи, сундул хIикматан.
Рии бухIанагIан, хIорда цIер чIвалеб,
ХIикмат кин букIунеб, кагьанатзаби[143]?

Берал чвахулареб, черх бецIцIун унеб,
Унтуде абулеб исмуго[144] бугищ?
Ургьибго рукъ ккураб къавудаялъе[145],
КъватIибе бахъулев тIабиб[146] рагIанищ?

ТIабигIат хисарав, гIакълу босарав
ГIадан хьвадулеб куц кинан букIунеб?
Кунеб квен кьогIлъани, лъим загьрулъани,
Эсда щиб бицунеб, берцинал ясал?

Меседил гарапин[147] кодоса ани,
Кинаб цIер букIунеб багьа цIикIкIараб?
ЦIараб гIарцул натIги гIодобе рехун,
Ххам гIаршун[148] щолеб бакI щиб ракьалдехун?

Щобил ботIрол тIогьиб тIокIкIараб иццул,
ТIинде балкан ккани, квер хьвагIун тола.
Хьиндал кIкIалабахъе кьер берцинаб пихъ,
Хъублъи гъорлъ батани, танкан рехула.

Тукада хириял ххамил тупазда
ТIад борак[149] кьабула, гIемер мех бани.
ГIамбарул тIогьолъан тIураб гьацIуда,
Гьоркьоб хIе батула, хIисаб гьабуни.

ХIажрул-асвадалде боржунеб гагу,

---

[141] Гьаб буго ХъахIабросулъа МахIмудица гьаураб кечI магIнагин цадахъ. – ГI. Ш.
[142] Черхалъул кайпият – чорхол хасият.
[143] Кагьанатзаби – букIинесеб бицунел чагIи, балъго лъалел чагIи.
[144] Исму – цIар.
[145] Къавуда – квешаб унти.
[146] ТIабиб – тохтир.
[147] Гарапин – графин.
[148] Ххам гIаршун – аршин ххамил; аршин – халалъиялъул роцен 71 см бащадаб.
[149] Борак – пайда босизе бегьулареб, хвараб.

ГанчIида свердани, сси нахъе ккола.
Сахратуллагьалде бахунеб хутIап[150],
Хуриб гIодоб чIани, гIайиб букIуна.

Дирго къадруялда рекъараб хабар
Женазул рахъалъан хъвана кагътида.
КинабгIаги рагIул магIнаги гьабун,
Гьудул хадуй гъолеб гъолбас гьабуна.

Хаселго инчIого, их бачIин буго,
Эбелгун къацандун, ясалъ къвал байи.
Ихго бачIиналде тIугьдул раккиги,
ТIепун йикъарулей къоролай йиго.

Зоб роцIцIун букIадго, цIад бан лъугьинги,
Бицун рагIи хварай халилат йиго.
Рии бухIанагIан хIорда цIер чIвайги,
Рокьул магIна лъалев гIадан гьечIолъи.

Берал чвахулареб, черх бецIцIун унеб,
Унтуде абулеб иллагьийилан.
Ургьибго рукъ ккураб къавудаялъе,
Къаси тIаде хьвади тIабибин тола.

ТIабигIат хисарас, гIакълу босарас,
Хвелги тIаде босун, йосе йокьулей.

150 ХутIап – милъиршо.

Кунеб квен кьогIлъани, лъим загьрулъани,
Эсие рекъола къвал базе гIадан.

Меседил гарапин кодоса ани,
Кинго цIорол багьа элде щоларо.
ЦIараб гIарцул натIги гIодобе рехун,
Ххан аршун бокьани, щулияб кьуру.

Щобил ботIрол тIогьиб тIокIкIараб иццул,
ТIинде ккараб балкан бахъун ракьулъ лъе.
Хьиндал кIкIалабахъе кьер берцинаб пихъ,
Хъублъунин течIого, хъал бахъун кванай.

Тукада хириял ххамил тупазда,
Бурак кьаби буго гIарцул гуч букIин.
ГIабдал гурев чияс найил гьацIуда,
Гьоркьоб ккараб хIедул хIисаб гьабилищ!

ХIажрул-асвадалде боржунеб гагу
ГанчIидаги чIола, гучлъун свердани.
Сахратуллагьалде бахунеб хутIап
Хурибги свердула, хиял цIикIкIани.

Диргин рокьиялъул кьал буго бецIаб,
Я бергьун тIад гуро, тIамун гъоркь гуро.
ТIолго аб дунялгун дагIба буго дир,

Я дун къуркьуларо, я аб къоларо.

Къойил гIищкъуялде къацандула дун,
Дидаса квер босун, ясалъе аян.
Кидаго гьавагин гьарделев вуго,
Дун гIадин гьаг гьае гьудулгийилан.

Дида къварилъиялъ къан буго рачел,
КъотIун реханиги, хурхун батула.
Къвал жемун, ургъел ккун, гъаза буго дир,
Дун гъаримлъанагIан лъола цIияб рагъ.

ЦIакъаб пабрик буго пашманлъиялъул,
Лъел цIезе кколаро, цIул хIажат гьечIо.
ХIикмат пабриказул магазинабахъ,
Базар биххулареб, ххам тIагIулареб.

ТIекъаб гIамал буго дир гIищкъуялъул
ГIурухъе щвелалде хьитал рахъулеб,
Хъубаб пиша буго балагьиялъул,
Хьуйдулъ гIанкI букIадго, пуруц бекулеб.

Гьирда къвачIаги къан, къватIахъ лълъвин гуреб,
Къвал бан гьудул кколеб гьава рагIанищ?
Къасиги мугъзада гъалдиберги бан,
Балаялъ гьабулеб гьунарго бугищ!

Дир рекIел чирахъан чияр ясги тун,
Чан сон тIубан бугеб, тIадго гьан бакъван.
Черхалъулги рухIан хIалай мун йокьун,
Рукьбалги риана, угьдилаго духъ.

Дунял бижилалде жамал-камалалъ[151],
Куцищ дуда чIвараб, чIурканаб лага?
ЧIухIи бикьулелъул хIусну-санаалъ,
Ирсищ духъе кьураб, кьенсер-бер чIегIер?

Рокьиги гьабичIев, гьудулги кквечIев,
ГьечIев инсангIаги гьаб дунялалда.
Дир гIадин чорхол гьан чапун биарав
Эбелалъ васасде ваян ахIичIеб.

Унти тIагIанилан тIаде вахъани,
Нахъа чIун батула цойгиги балагь.
Бигьалъанин черхан хиял гьабуни,
Хвелго къабуллъулеб къварилъи ккола.

Къого соналъ ккараб рокьиялдаса,
Рукьбазе бакIлъула кIиябго дур бер.
Дагъистан хIайранаб хIасраталдаса,
ХIалай захIмалъула хIеренаб кIалъай.

[151] Жамал-камал – берцинлъи, камиллъи.

Мунилан угьдулеб аб дир хIухьелалъ,
Хьухьазе бакI гьечIо зобалазда тун.
Дур бицун гIодулеб дир берзул магIил,
ГIорал, лъарал руго лъалел халкъалда.

Ханлъун кивгоги тун, Кавказ кьуниги,
Кьеларо цо дур бер ракь цIурал ясахъ.
Росуги биххун ун, нилъго таниги,
Лъутунги инаро, аскIов вегила.

(13) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Цо панаяб хIухьел бухIулеб рекIел,
КIвеларищ босизе, самаалъул накIкI?
Соролел лугбазул бугеб гIакъуба,
ГIарза хъван кьеларищ, хъахIил зодил хьухь?

Дир чорхол рухIалъул хIайранлъиялъул
ХIакъикъат лъазабе, шамалъул гьури.
Гьалдолеб цIаялъул, цIураб каранзул
Кагъат кодобе кье, кьурда чIвалеб бакъ!

Риидал цIер чIвалел цIорол мугIрузда,
ГIазукъ танин бице тулакаб жайран.
Жаниб чан щолареб чабхил кIкIалабахъ
Чабхъад танин бице, лълъар меседил бис!

Бусен бихьуларел рохьаде вугев,
Вихьуларищ макьилъ, кьенсер-бер чIегIер?
Росаби тIагIарал мугIруде ккарав,
ТIамуларищ цебе тIогьилаб тастар?

Гьанже дуде хъвазе кагъаталъулни
Кантор цIун бугоан, босе чи щвани.
Щибаб сагIаталда гIалхул чундузда,
Дур хабар гьикъула бакъанил гIужалъ.

Дунги дуда хадув, халкъалда сурун,
Хвезе бакI балагьун, вугин свердилев!
Дуде щиб къо бачIун къотIараб хабар,
КъватIий яхъани щиб, хъван цо кагъатгун?

Кидаго данде къан къанщичIел берал,
КъватIив лълъваралдаса къо лъикIан мун тун.
Къаси макьуялъул кьал букIуна дир,
Йокьулей гьечIого кьижугейилан[152].

Кьурулъ нух щолареб чанил тIанчIица,
Я нух балагьула, я хвел босула.
Хасел ун, их щвани[153], щобазул мокъокъ,
Я мун данде къала, я къоно чIвала.

ЧIурканаб ретIелгун тIокIаб пормагун,
Мун тIохде яхунеб хиял гьабула.
Хваразда рухI лъолел махIалги гьарун,
Мун къватIие якки къала каранда.

Къирал-пачазаби рагъул ургъелалъ,
Эргъелел рукIуна, бакIарун халкъгун.
Холев вугониги, диргони пикру,
Дур гуреб каламалъ гаргадуларо.

[152] ГIажам текстaлда буго цоги вариант – «кьижи щиб жоян».

[153] ГIажам текстaлда буго цоги вариант – «щведал».

КинитIа бакъ хъвачIеб хъахIаб дур гьурмахъ,
Гьинал ракIги биун, балагьун анищ!
Лугбузда цIалдолеб пасихIаб дур мацI,
ХIалхьезегIан рагIун, гIенеккизе цо!

Цо дуда бер чIвараб сагIат бачIани,
БачIун хинлъилаан хасало рии.
ХвечIого мун йихьун, хьул дир буссани,
Дунял бецIлъиларо, бакъ тIерхьаниги!

ТIурун араб чанихъ чараги тIагIун,
Черхалда кор буго кидаго боркьун.
Кодоса тIурараб тIавусги бокьун,
Рукьбалъ бугеб цIеца цIун буго дунял.

ЦIураб бихьулареб камилаб моцIалъ
Каранзул ругъназе загьру тIун буго.
ТIерхьун нур унареб багIар бакъуца
Къоно тIад чIван буго, чIаго вукIадго.

ЧIалгIун кьили буго, кьогIлъун чу буго,
Чорхол рухI ун буго ахIун мунилан.
Рихун туманкI буго, тун ярагъ буго,
Тана берзул нуралъ лъикIго вукIаян.

Лъилгун къец гьабулеб, къагIида берцин,
Мун жаний гьечIеб ракь жагьаннамлъидал[154].
Мун яхунел тIохал, тIасан унеб нух,
Эб гуребдай алжан иман бугесул!

Дур хиялал гьарун, дица сверичIеб,
СавмагIат[155] хутIичIо гIурус ракьалда.
Дуралда релълъараб сурат батани,
Ссун бахъун ракIги кьун, нахъе босилин.

Къажар базаралда, жугьутI тукабахъ,
Кагътахъ балагьула тупазда чIварал.
Шагьрукарамалда[156], таватиралда[157],
ТечIо къеда сурат къуличIеб тIаде.

Дунищ чара хварав, чанищ къадараб?
Рокъой тарай гьудул гьаний йикIинищ?
Гьавайищ гIадалаб, гIищкъуйищ гьагаб?
Къо бухIараб мехалъ хиял бихьулищ!

Халкъин къосинаян къватIий лълъунарей,
КъутIбу[158] лъихье щвелеб шаклу[159] бахъизе.
Щибаб рузман къоялъ къалъуд гурони
Рагьде яккуларо бер ккелебилан.

[154] Жагьаннам – жужахI.
[155] СавмагIат – рукъ, чIолеб бакI (дарбишазул); монастир.
[156] Шагьрукарам – хирияб моцI.
[157] Таватир (таватур) – бице-кицен, цIар ин, легенда.
[158] КъутIбу – полярияб цIва.
[159] Шаклу – 1) мисал, тайпа, форма, куц; сурат; 2) фигура, лага-черх.

Балагьун свакана, свердун чIалгIана,
ЧIобогояб базар бугин гьабилан,
Иблисгин рас цоял авустурязул[160],
Росабалъе щвана, Раси[161] тун хадуб.

Дур чIухIи бикъарал, къули куцарал
Картишкаби руго киналго рокъор.
Къиматаб дур гьумер, гьайбатаб лага,
Къосараб бакI гьечIо, ячIун мун йиго.

Гьуршун риччан гъалал, ххан риччан къунщби,
КъвакIан мугъ бекула балагьулаго.
Щобда тIегь гIадинаб гIанабазул кьер,
ГIакълу босун ана, бер кIутIулагун.

РакIго букIинчIого калам гьабуна,
Киса гIаданалъул сурат гьабилан.
Росасе инчIого Расул гьавурай
Марям гьай йигилан гьабуна жаваб[162].

Балагьун гьимиги гьурмал гвангъиги,
Гьардарав бетIергьан, батIалъи гьечIо.
Беразул свераби, нодоялъул сси,
«Самай»[163] мун йикIина кIалъан хадуса!

КIиго рухI бижулин РахIманас релълъун,
РетIел киса щвараб кинабго цохIо?
Цо гьумер-кIалали букIинин релълъун,
Йиун цо коцоний кин гIадан тIолей?

КагIба жаниб бараб Макка бихьараб
Бихьулеб къойилан къасдго дир гьечIо.
КъутIбу тIад рещтIараб росулъе щвараб
Сордо букIинилан букIунаро ракI.

Байдабазде тIогьол тIинчIаб найица,
ТIад чIун босула кеп, кваначIониги.
Каранде мунги къан, къвал балесдаса,
Къанщун духъ балагьун, дунго бергьуна.

Надалда, каранда квералги кIутIун,
Какал дуе рала хиристианаз.
Киналго бокIназда чирахъал ракун,
Хъулухъ дуй гьабула хъанчил агьлуялъ.

Гьезда гьоркьовги чIун, духъги валагьун,
Дунгоги къвакана къуличIониги.
Къадада бан бугеб дур сураталъе,

[160] Авустурял – австриял.

[161] Раси – Россия.

[162] *Росасе инчIого, Расул гьавурай Марйам гьай йигилан гьабуна жаваб…* Хирияб Къуръаналъул «Марям» абураб 19 сураталда бицунеб буго, Марям абурай гIадамалъухъе БетIергьанас витIун, ЖабрагIил авараг вачIунила, гьелъ вас гьавизе вугилан, рохел бицине. Дида бихьинчиги хъвачIони, дун саяхъги хьвадичIони, кин дица гьев гьавулеван гIажаиблъарай Марямица гьикъараб мехалъ, ЖабрагIил малаикас абунила, гьеб Аллагьасда кIолин. Гьедин, хирияб тIохьол риваяталда рекъон, дунялалде вачIана ГIиса авараг.

[163] «Самай» – гIурус мацIалда «сама» абураб рагIи.

РухІго гьечІониги, гьабула хІурмат.

БухІанагІан хІехьон, хІал щвани баччун,
ЧІун буго паравоз вакзалалдаго.
Гали бахъанагІан нахъехун билълъун,
Лълъун буго дуниял данде багъизе.

Бичасул умурал[164] истимнагІалда[165],
Аз-мазин[166] букІуна – кІвар гьабиларо.
КІиябго рахъалъан хъван бачІунебги,
Чанги мех букІана, кІочон таниги!

[164] Бичасул умурал – бичасул амраби.
[165] ИстимнагІ – рагІизе тІалаб гьаби.
[166] Аз-маз *(лъар.)* – дагьа-макъаб.

(14) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Рокьул цIа бакараб керенги чучун,
Чорхол ургъелалъул угьизин хIухьел.
ХIасраталъ рецIцIулел лугбалги рицун,
Берзул нур тIагIараб гIарза бахъизин.

ГIиса зодой араб сордо гьабилан,
Гьаян къеркьана ракI, кьватIив лълъвайилан.
КьватIиб росулъ ине сапаралъеги
ЛъикIал гIадамазул гIуж гьаб бугилан.

НужумтIалигIазул[167] тIахьал рихьидал,
ТIаде бачIунеб къо къабул гьабичIо.
Къадарабго хиял, хваябго ияхI,
ХIалица борчана черхалда ярагъ.

Чабхъенгун ургъулев Гъайирбег[168] гIадин,
ГIакълугин пикраби камил гьаруна.
Рагъуе хIадурав ХIажимурадан[169],
ХIисабалда лъуна нухда хIетIеги.

ХIажрул-асвад бугеб росу рагIалда,
ГIищкъуялъ вакъварав Къайис ватана.
Къаси рогьинегIан гьевгун кIалъалев,
КIиявго хутIана харбида энир.

Нахъияб къоялъул къалъараб гIужалъ,
Къвалакъ квералги чIван, къулгIадухъ чIана.
Къирал-пачаясул ясаc ячIаниги,
Нахъе къаларилан къотIиги гьабун.

КъулгIадул лъим къунеб къатIипа ретIун,
ЦIияб месед гIадай цо гIадан щвана.
ГIертIил рай бахъизе къулулеб мехалъ,
Мунго кинай ясан, аскIой вилълъана.

– Арзирум[170]-Шамалъул[171] мугIрул гIамирко,
Ма гьаб кагъат цIале, кин бугояли.
Къарбилаъ[172] ханасул ахикье гьудгьуд,
Хваниги рес гьечIо босичIогони.

Гьудгьудалъ басараб[173] рисалаталде[174],
Билкъислъун гIинтIамун, гIенеккун чIана.
ГIарабустаналъул тамахаб пинта,
Лъедани квалана, кибе тIуниги.

167 НужумтIалигI– астролог, цIвабзазул хьвадиялъул гIаламаталде данде ккун инсанасул къисмат бицине кIолин абун, палтIами.

168 *Чабхъенгун ургъулев Гъайирбег гIадин… – гьаниб* имам Шамилил наиб Буртунаялдаса Гъайирбег абураб магIнаялда.

169 *Рагъуе хIадурав ХIажимурадан… – гьаниб* имам Шамилил наиб ХIажимурад абураб магIнаялда.

170 Арзирум – Турциялъул бакъбаккул рахъалда бугеб шагьар.

171 Шам – Сирия; Дамаск.

172 Къарбилаъ – Ираналда бугеб шагьар; МухIамад аварагасул ясалъул вас ХIусен чIвараб мукъадасаб бакI.

173 Басараб – кьабураб.

174 Рисалат – кагъат.

ТІегьгун басандулеб мисриязул най,
Рокъойгойищ йигей, вугищ аскІов чи?
Абрагьатил[175] рокъоб мокърукье жавгьар,
Росгундай егула, мунгодай йигей?

Ширванул Казимил[176] кагътиде варакъ,
«Кивго инсан гьечІо» абун кІалъарав.
Аххаде лъим тІураб, тІаса чІехьараб,
ЧІобогояб гІеретІ мугъзада чІвана .

Дир рукьбазулъ бугеб кьвагьи лъачІого,
Кьурун тІад юссана, тІерхьун унагун.
Ворхун пикру гьабе каранзул гьанже,
Кида къо унебан, бакъухъ балагьун.

Къаси сордо щвезе сабаб щибдаян,
ЩуцІул тІатІалаго росу тирана.
ТІулада бакараб кор сунарищан,
Сапал тІетІезегІан тІамур бачана.

ТІокІаб гьабизе жо гьанже гьечІилан,
Гьадабго къачІайгун къватІив вахъана.
Къад букІараб ургъел къаси бигьалъи,
Эбги дур хІикматан, тирана азбар.

БайтулмагІмур[177] гІадал гІимаратазул[178],
Маратибал руго тартибалда ран.
Танкан каву рагьун жанив лъугьиндал,
Жаннатул бакъигІгІан[179] рукъзал ратана.

Рагъиде халгьабун хаган вукІаго,
Горда зингералъул звангъи рагІана.
Зодил бакъ рештІараб рокъой лъугьиндал,
Лъугьараб жо лъачІо лъабго сагІаталъ.

Лъавуда ватидал, тІадеги ворхун,
Хиялал гьаруна, гьабго щиб бакІан.
БотІрода шал гьечІеб шишадул цІералъ,
ЦІан килищ битІана битІун тахиде.

Хваразул арвахІал[180] махІалъ гІадинан,
ГІищкъуялъ гІорцІана, гІодовги вукІун.
ГІасияв чиясул черхалъе гІадаб
ГІазабги букІана, бакІ лъаларого.

[175]Абрагьат – 400 пилги бачун, Макка бахъизеййлан вачІун вукІарав ислам баккиладего вукІарав Йеменалъул хан. Гьес КагІбаялде инчІого зияраталъ жиндихъе рачІине кколилан дагьабги чІухІараб храм базабун букІун буго

[176] Ширванул Казим – хатІ берцинав Ширваналдаса цо пуланав чиясул цІар.

[177] БайтулмагІмур (Байт-ул МагІмур) – 1) къачІараб рукъ; 2) алжаналда бугеб КагІба рукъалъул цІар.

[178] ГІимарат – рукъзал.

[179] Жаннатул бакъигІ – Мадинаялда бугеб, аварагасул асхІабзаби рукъараб, БакъигІ абулел хабзалазул мукъадисаб ах.

[180] АрвахІ (-ал) – рухІ.

Лъарда тIад сверулеб сурмияб тIегьлъун,
Гьудулги тирана, тах сверун лъугьун.
Гьалагаб гIор щведал щалай[181] киниги,
Шакиран[182] хIайранаб хIал дирги лълъвана.

Дуниял къалъулеб бакъ гIадаб гьумер,
Дуда цIар гьикъизе къуват дир гIечIо.
Къоялда нур бараб багIараб якъут,
Къадру-къо цIехезе къан ккун буго мацI.

МоцIгин къацандулеб къартI бугин дурги,
КъватIив дун инегIан гIодой чIеларищ?
ГIамбаргин[183] бикьараб бугин къагIида,
КъустIантIин шагьасул[184] ясцин гурищ мун?

Рукъ щиб къачIан бугеб байтуллагь[185] гIадин,
Бертаде къачIазе къо щунцин гурищ?
Къайи щай гIуцIараб гIарцул тахида,
Хункар-кароласе сурпа гIадинан ?

ГIарцул номер бугеб назваришалде[186],
Басандизе шунгъар[187] щун бугищ дуе?
Берзул канлъи унел кароватазде
Кинав къилбарасул[188] къачIан вугев вас?

Къададе сагIтазул сармихъ[189] гIинтIамун,
Ссудулеб тIулалъан тIинкIун уна би.
Сверун булбулазул бакънахъ гIенеккун,
Рукъалъул тасбихIалъ танкан мехтана...

Мунго цохIоани, эбелцин гьечIей,
Абго кинаб хIикмат, хIурулгIин, дурго?
Дуего ракIгъезе гъаравашани,
Бегьиларищ ХIабсат, хIалае аскIой?

Угьун хIухьел биччан, хьимун ца бихьун,
Цо жаваб гьабуна, гьабилеб щибан.
Бичун чохтIо рехун, ччукIун кIаз рехун,
Цоги рагIи кьуна гIодой йиччараб.

– Дунго йиго гьаний, гьечIо гIаданго,
ГIалхул чан гурхIараб хIалалда хутIун.
Хардаса тIун араб тIегь гIадин якъван,
ТIаде чиги къотIун, къватIго гьечIого.

Гьаваялда лочнол чара хварай дун,
Кьун йиго чидае, чиго лъачIогун.
Чанил буртIазулгин тIабгI куцарай дун,

---

[181] Щалай – лъар-гIоралъ гьунизабун бачIараб кIкIабтIилаб лулай.
[182] Шакир – жинца щукру гьабулев, разияв.
[183] ГIамбар – чIегIераб кьералъул махI берцинаб жо; бецIбагIараб тIегь.
[184] КъустIантIин шагь – Византия империялъул бетIер абураб магIнаялда; Константин.
[185] Байтуллагь – 1) КагIба рукъ; 2) Макка; 3) Аллагьасул рукъ; гIибадат гьабулеб бакI
[186] Назвариш – хIулидал ургу.
[187] Шунгъар – маргьуяб хIинчI.
[188] Къилбар – къирал.
[189] Сармихъ (сарин абураб рагIудаса) – кечI.

Кинан гIодой чIелей гIабдалгин цадахъ?

ГIаршалде[190] ахIдолеб хIанчIил бакъанцин
Берцин бихьуларо рекIелбакъваялъ.
Рукъ ракьанда ругел музикатазде[191],
Кверцин бегьуларо гьаркьил рихиналъ.

Росу эбелалъ тун, эмен къватIив ун,
КъулгIаде яхъинчIо жакъа гурони.
Жаниб халват гьабун[192], хваян ахIделей,
Анкьабго моцIица цIадай чвахана.

Дагъистан цIикIкIараб дир цIаралдасан
ЦIобалъе чи гьечIо гIанже ватулев.
ЦIоралъул мусудул басрияй диде
Дирго къадру хвараб къо бихьун буго.

Къилбарзабадеги бер щоларей дун,
Рокьукъал кьурдула, дихъги балагьун.
Гьаваялда хIанчIи хIайранай диде,
ХIал хъубан свердула ссиялъе цере.

Сверун цIаги бакун, юхIани гурон,
ХIалхьи гьечIо дие гьаб дунялалъул.

Гьороца рахъу ун, урхъарасе щун,
Эбги рахIатилан хIисаб гьабула.

Берцинал кIутIбуца бицунеб рагIи,
ГIурччинаб нурлъун лълъун, лъугьуна цебе.
Вай гьуинаб мацIалъ цIан унеб хIухьел,
ЦIорол щекъералъул щвараб бакI лъала.

– Щиб, гьудул, гьабилеб гьаб дунялалда,
Гьороца щущалеб щобил накIкI гIадин,
Щун вукIарав дунги дуда аскIове.

Дур бицен сабаблъун сурун ясалги,
Сардал арал дирги аб гIазабалда.
ИяхI хварав дунги, хун уней мунги,
Данделъараб хIикмат хIакимасулги.

Намрудгин[193] къеркъолев къирарасул си,
Къад гIадин гвангъана къаси жавгьараз.
Къарал кавабада киртал[194] рахана,
Кидаго бакъ баккун къо лълъунгегиян.

Лълъар меседил жайран бусадаги лъун,
Берзул нур тIагIингIан тIаде къулана.

[190] ГIарш – 1) тах; 2) ислам диналда анкьго зобги бахун тIадехун Аллагьасул тах бугеб кIалгIа абураб магIнаялда.
[191] Музикатал – музыкантал.
[192] Халват гьабизе – вахчун чIезе.
[193] Намруд – зодове вахинеян борхатаб си гьабулев вукIарав Вавиланалъул къирал, хан.
[194] Кирит *(лъар.)* – кIулал, рахъай.

ТIадагьал лугбазул гьуинаб махIалъ,
Араб гIумру цIана цIер гIадин нахъе.
ЦIорол матIуялда батIалъи гьечIеб,
ТIоцебе квер хъвана хъахIаб надалда.

ХъахIаб чиниялъул чапун гьабураб
Кьунсрузда гьоркьоб бакI буго рекIелъ къан.
ТIайпусил рачIчIалъул хIулиги босун,
ХIисабалъ къачIарал къунщби лъухьана.

МугIрузул бутIрузул тIугьдуздасаги,
ТIад кьер гIемер бугел гIанаби цIцIуна.
Гьунар бугел тIагIун, гьава бугел хун,
Халкъго мукIурлъарал кIутIби цIцIункIана.

Алжан-жужахIалъул кверщел кодобго!
Камураб жо гьечIо жайран ханумил.
Хвалие вижарав лагъ вукIин гуреб,
Дирги хиялазул хутIичIо анищ.

Аслил[195] бугеб гьава, Гьиндил бугеб цIар
Гьелъул берзул расалъ басра гьаруна.
Сулайманил Билкъис, Къайисил Лайла,
Элъул явлухъалъул багьаял гьечIо.

БетIергьан цо вуго, рецщги дуй буго,
Дурго буго хIукму хIикматазеги.
ХIакъаб аб кечIалда инкар бугев чи,
Адрес бугин жаниб, нижехъе вачIа.

[195] Асли – Карамил йокьулей (*балагье* Карам).

(15) МАХІМУДИЛ КЕЧІ

Ясалъ эбелалдехун гьабураб калам

Дир рекІел ургъалил гъугъалеб гьаракь
Пирилъун кьвагьдола рукьбазда жаниб.
Жаниб керенальул кутакаб цІадул
ЦІилазда кваналеб квешаб хъуй буго.

ХъахІилаб ралъдаде накІкІлъун гьалдолеб,
Гьава буго, эбел, ургьимесалда.
Дир лугбалъ хьвадулеб лъел хьухьаздасан,
КІкІалабахъ чІугъ[196] буго чІегІерлъун чІараб.

Берзул магІуялъул гІурулъ квачІги бан,
ЧчугІалъун анилан абе инсуда.
Сверун галан гьечІеб галамги борлъун,
Бакьулъ танин бице дир тухумалда.

Дир гьаналъ бекьараб рокьул шавкъалъул,
Къараб рачел буго бичизе дуе.
Дир черхалъ хІехьараб хІасратаб гІищкъу,
Къвал чучун, угьизин гьанже дудехун.

Дир рекІел кІулазул завод хун бугин,
Зарбу[197] дуца къачІай къвакІараб бихьун.
КІалзул печатазул пабрик дагьлъанин,
Дун дур яс ятани, тоге суризе.

Сардилъ моцІрол гІадин цІар рагІарай дун,
ЦІерлъун йианиги, угьдуге хадуй.
Халкъалда рагІарай бакъ гІадай дие,
Якъван тІагІинчІого, тІокІаб гІакълу кье.

ЧІурканаб черхалде, чергес ратІлиде
РетІун гІадамазул гІайиб холаро.
Халатаб гарбиде гурмендоялде
Мугъал рекаязул гъвел камуларо.

Гъажалда курхьаби рихьани, васаз
Йихьизе гьаюла, гьайго кисаян.
Килщида баргъичал ругони, ясал
РукІуна щурщулел, щийдай йигоян.

Лъадае инаго, къватІда кватІани,
КъватІул хиральиян, лъола бугьтанал.
Толаро гьаваялъ гьалагал лугби,
Гьедун жаний чІезе чІолеб гьечІо ракІ.

БукІунаро гІищкъу гІорлъун инчІого.
Лъие дун хІелилей хІалай лъугьаян?!

[196] ЧІугъ – накІкІ.

[197] Забру (зарбу) – басма, дамгъва, мугъру.

Эбелалъул жаваб

Гьиндалда къотIараб къараб гIарцул бекI,
Дуда гьечIищ гIакълу гIаламалъего?
Мун ургьий яччараб ичIабго моцIалъ,
Малъанщинаб гIакълу гIоларищ дуе?

Щобда байрахъ чIвала, бодул кьал ккани,
Ккараб гIищкъуялда гIаийб щиб чIвалеб?
ГIурул лъим бакъвала, иццал къанани,
Къвал бан ракIгъурада гъвелалъ щибилеб?

Баккараб бакъ ккуни, къойил нур сунин,
КъватIул хабар лъала хехаб гьаваялъ.
Гьалагаб ралъдада гама биххула,
Жемун цо къвал бани, къотIула гаргар.

Гордазда цIер ккуни, цIикIкIуна канлъи,
Калам къокъаб гьабе къотIной гьудулгун.
Гьунар бергьани, чу бичеян лълъуна,
НечечIого кIалъан, кIутIун нахъ юсса.

Ссиялда билълъунеб рилълъахъ балагьун,
Хъубаб агьлуялда эдинин кколеб.
Логбол гьайбатлъиян, гьурмал гвангъиян,
Гвангъун цIа рекIаял кIалъалин хадур.

Халкъго данделъараб даран лълъунарин,
Дурго килищ битIе, тIубалин мурад.
Дунял-гIалам цолъун цо жо кколаро,
Ккараб хиялалъе хункар дунлъидал.

Нахъеги ясалъул калам

Дудасаги кьерун, кьолбодаса къан,
КъватIиб бицунареб цо унти буго.
Инсудаса нечон, чиякьа хIинкъун,
Къоял гIемер араб гIузру буго дир.

Дунилан чапулев чи вуго, эбел,
Чорхол гьанги бакъван, берзул нурги къун.
КъотIи гьабун буго гьесулгин дица,
Дуда цучIони, черх чабхилъ лъелилан,

Цо дир хъиргъу буго хъархъица хIулун,
ХIатIил малъал тIагIун, тIомол хIули гъун.
ХIеренал лугбазда бараб гъаргъаралъ
Дица квер босулеб, керен дурилан.

Кванилгун кьал ахIун, макьилгун рагъ лъун,
Кьурул лачен буго чан гьабун дие.
Чорхол рухIги бичун, хадубги лъугьун,
Гьаваялде бахун, дихъ балагьун чIун.

Гьедин дун цIунараб цIадалхIинчI буго,
ЦIилада, каранда квешал ругъналгин.

Гъарим дирги рекIел букIуна пикру,
Кваркьидай хъвалаян, хъатдай балаян.

Бакъгин къокъун унеб итаркIо буго,
Угьараб хIухьелалъ хьухьал рухIараб.
Берал кодор уна, канлъи дихъ тола,
Тамаша, дир эбел, элда бугеб къо!

Къаси дихъе щолеб щунгъар буго цо,
Щвараб гIурулъанги билълъун бахунеб.
Боркьараб корониб, кутакаб цIадаб
Кинан букIинаян йикIуна дунги.

Дунилан тирулеб тулпаралдаса[198],
ТуманкI речIчIаниги, би баккуларо.
Балаялъ рукьбал ккун, рокьуца гьан цIцIун,
ЦIулалъан кIкIуй гIадин гIищкъу бурулеб.

ГIадамал къосине ясни гьаюнин,
Къаникье лъугьаян кьун вуго Къайис.
Къоялда нур барай дунни йижанин,
Жаваб кин гьабилеб Карамидехун?

Нахъеги эбел

Вай...ай, Умагьани, гьебго щиб рагIи,
Щобде багIар бакъулъ къец гьабулев щив?
Щибан, жайран-ханум, хиял гьабураб,
Гьаваялда моцIрол цIар лъихъе щолеб?

Дурги рагъиялде гъалбацI бахани,
Божиго хвана дир халкъалдасаго.
Дур хъаладул тIохда хъарчигъа чIани,
Хъублъани хIакъ гьечIо хIурулгIиналъе.

ГIанбарул цIвайилан цIарниги тезе,
ЦIвалъун зодой йоржа, Загьраъ гIадинан.
ЦIуяв бихьинасе бицен букIине,
ЙикIунге ракьалда, рокьи ккун хадуб.

Рукьбалъе чакар щван, черх гьабунин дур,
Чиго данделъанищ дуе гьуинав?
Гьаналъ гьоцIо жубан, лугбал гъурай дур,
Магьдийищ рещтIунев дуда кIалъазе?

КIиябго дур гIоно гIанбарул тIураб,
ГIибрани мацIалъул[199] цIалун аятгин.
Аллагьас цIарги лъун, цIадил хIубилъан
ЦIорол гIадан щвейгIан, гIедегIуге мун.

Мусал Тавраталъул тарихал ругеб,

---

[198] Тулпар – тайпа бацIцIадаб, къиматаб, бергьунго цIакъаб тавaтураб чу.

[199] ГIибрани мацI – ягьуди диналъул мацI, жакъа ГIизрагIилалъул пачалихъияб (иврит) мацI.

ТангIималъул[200] гIарцул дур нодоялда.
Дуниял бахилай хIаркъаъ яхъингун,
Халикъас цIарги чIван, вачIинев чиян.

Чапун маргъалалъул гъабураб нилъалкь
Кьабун зарбу бугеб Забуралдаса[201].
Гьаракь Давудилав, гьумер Юсупил[202]
Васин къваригIунев къвал базе дуе.

Къунщбал дуда гъезе дие хIалае
ХIурулгIин йикIарай ГIайнаин абун.
Элъулги васият-саламин дуде,
Дуе чи вокьани, кьелин жинцаян.

Жаниб варакъ хъвараб хъахIилаб чини,
Хъублъани, чуризе чара дир гьечIо.
Чапун месед тIураб мисриязул куц,
Бекани, къачIазе къубдул кир ругел?

Нахъеги яс

Дур бегьичIищ чанго, чехьалъул эбел,
Чанай яхъарай дун нахъчIвалей йигин.
Чиго вокьичIого, йорчIанадай мун,
ЧIегIер чармил босун нус дихъе кьезе?

Сингин савпаялда бараб жоялда,
Божаян абуге Умагьанида.
Гьединго жундузул боял ракIарун,
РукIунел жавабал жайран-ханумий.

РагIул канпетал кьун, кодой ячине,
Кини дица тараб лъаларищ дуда?
Каранда маххал ран, йохизайизе,
Кеке хахичIого, мех банагури!

Харилъ баккараб тIегь, тIад кьер гIун хадуб,
ГIодобеги бортун, батула дида.
ГIурдада бараб хер, мех щвейгун тани,
Щибго хутIулаларо, хаган бакъвала.

Бакъул завал буго къалъул гIужалда,
Бакъаниде ккани, тIерхьуна, уна.
МоцIрол цIар абула анцIила щуйилъ,
Ахиралде ккани, ккунги хутIула.

Хирияй эбелалъ унеб гьакида,
Юк цIикIкIинабула, цIалебин абун.
ЦIамул гьирида тIад пут маххулги къан,
Билълъаян кьабула гъарин черхалда.

Нахъеги эбел

---

[200] ТангIим – Маккаялде унаго, хIажизабаз, ретIелги хисун, ихIрам бухьунеб бакI.
[201] Забур – Давуд аварагасухъе рещтIараб тIехь.
[202] *Гьаракь Давудилав, гьумер Юсупил…* – биценалда рекъон, Давуд аварагасул букIун буго гIажаибго берцинаб гьаракь, Юсуп аварагин абуни вукIун вуго цIакъ берцинаб чи.

ГIарщалъул хIобода ахIдолеб гагу,
Гоче дурго къватIахъ, къабулав восе.
Къибла минаялъул мугIрул гIамирко,
Дида гIайиб чIваге, гIаксалда кканин.

ГIаршалъул хIободе мун яханиги,
Хвалде къосун хваги къабуллъуларел.
Къудусалда[203] исму дур басаниги ,
Бусада хьихьаги рекIей гIоларел.

Бокьаралда кьан бан, кьогIалда мал бан,
КьолочIого квегъе копой дуниял.
КьогIаб хIанчIун рехун, хIеренаб чIамун,
ХIарщулъ дарай мерхьун, хьезе гьабе хIал.

Мунилан чапулев чи дур ватани,
Чабхиде мокъокълъун къвалакье лъугьа.
КъотIи гьабун хадуб хиянатлъани,
Халкъалъе къо холеб къурайшиязул.

Шалил чухтIиниса чиллайги бахъун,
Хъергъудул хIетI бухье хIобол магIида.
ХIуларал куркьбазда кверца хIули лъун,
ХIатIил малъалги ккун, цIаруе йоржа.

Жаниб варакъ хъвараб рукъалъул къеда
Къор кин кьабулареб кьурул лочное.
Кьалда черхги куцун, чанги гьабунин,
Гьанже кин бугоян, тIад кверги бахъун.

ХъахIаб маргъалалъул тахидаги тун,
ЦIилъичIищ цIилалан, цIунищ керенан,
Копой терелаго, тах сверун лъугьун,
Ругъназул хIал цIехе цIадалхIинчIалда.

Силияб чиллайдул чараб кIазиде
БачIайилан абе итаркIоялда.
Араб канлъиялъул, квешал къоязул,
Къвал бан дандеги къан, къисас босизе.

Къимат тIадегIанаб гIанбарул чIалтIе,
ТIокIаб щуругеян, шунгъар щвезабе.
Щвараб гIурул лъеца, лъурал гораца
ЛъикIго заманаялъ зуранин мунан.

Маржанул куналъул килангиялъул[204],
Казият бахъун те, тайлан аскIоб лъун.
Бигин нах, ракьагин гьаналъул гIищкъу
ТIагIинегIан тIулалъ кванаян абе.

ТIолго халкъул гIалам мунан хваниги,

[203] Къудус (Ал-Къудус) – 1) Иерусалим шагьар 2) анкьзодоре рахунел свералаби 3) хирияб, Аллагьас кIодо гьабулеб.

[204] Киланги – гвермендо, тIеренаб дарай.

ХвезегIан къвалакье Къайис виччаге.
Къайсарил мулкалъул кверщел щваниги,
Карам данделъичIеб дунял гъабуге.

(16) МАХIМУДИЛ КЕЧI

Рокьиян кьерилал, кьалан гIолилал,
ГIемерал ратула терелел дида.
ГIищкъу-гьавайилан гьал гIадамаца,
ГIадлу биххун буго дуниялалъул.

Лъел цIолеб къулгIадухъ къоролзабазул
Къапила букIана, балайилан чIун.
ЧIараб бакI лъачIого, гьанже ясалги
Гьединан хьвадула хьитал хохозе.

Хварав чиясулгIан чанги гьечIого,
Чорхой рахIаталда хIебтIун вуго дун.
ХIасрат бергьаразул гьаглъиялдаса,
Гьадин цIунагиян, цIакъго нахъе къан.

ХъахIилаб зоб бихъун, балагь бачIаяй,
ЯчIун гаргадана дида цо гIадан.
ГIумру халатлъун кьун йохун тогеялъ
ТечIо дирго рокъов, къватIив вахъаян.

– Дур кколарищ рокьи, йокьуларищ дун?
Гьедин, гIодов тIамун, тIуваларо мун!...

ТIолго дунялалъул лаззат гьабилан,
Бана гарбида къвал, къана каранде.
КIотIи гьабилилан, бачун цо квергун,
Кидаго рагIичIел рагIаби кьуна.

– Дир гIищкъу ккун бугин гIащикъав дуде,
Мун гIадан ватани, тоге дун гьадин.
Берзул ишан гьабун, гьаб дир ракI бохи
Гьабунги, дур хIисаб хIалтIизе гьабе.

ХIасраталъ ецIцIулей, цIерлъун чвахулей,
Чанги гIумру буго гIадада инеб.
Дур бицун рукъ кьаллъун, кьогIлъун дунялгун,
Кьалде рехун йиго дур хиялаца.

Дур бицунеб хабар халат букIани,
Бегьилин абуна элда дицаги.
Эб гьорода рекъон, гьава хIалтIани,
Эбги лъикI бугилан кIалъана дунги.

Дирги гьалагаб черх,чалухал лугбал,
Чияде гIайибал гIодор хутIана.
ГIакълу гьечIеб бетIер, чIобогояб ракI,
ЧIухIарал хиялаз хвана гIадада.

ГIаршалъул камиллъи, курсалъул цIикIкIин,
ЦIани, бергьинаро гьанже дудаса.
Элъул жавабаца жанир рукьбазда
Рокьул ордуги чIван, Дагъистан ккуна.

Дунги къилбарасул къагIидаялда,

КъватIий эй яккулеб авал ккун чIана.
Элъулги гьава-нич гьуригун цадахъ
ХъахIилаб зодихъе боржун букIана.

Гьадаб къоялъ къотIноб къалъуда ккараб
КъотIи букIин гуреб, кIалъан вукIинчIо.
РикIкIадасан ишан, унеб нухда чан,
Чияда лъачIого, балъго букIана.

РекIел гьудулги щун, гьеб заманаялъ
Зодихъ гIенеккулеб ГIиприт[205] букIана.
ГIакълу-лъай гьикъизе къилбарзабилъун,
КъватIул жавабалъе жундул гьаруна.

Гьудул данделъулеб, дун гьогьомулеб
Гьаб тIохил халгьабун тIаде вахана.
ТIаде гьава цIалеб, цIад бачIунареб,
Гьури-бакъ рекъараб рагIалда чIана.

ГIадани бераца магIу кколареб
ГIищкъул гьаваялъул бакънал рачана.
КъватIибе росулъе сас рагIулареб,
Сармил рагIал абун, угьдизе лълъвана.

Алжанул гьорохъе хъахIмаккал гIадин,
Хъвалеб бакI хутIичIо лугбазул гIодоб.
Давудил гьаркьихъе рухIал кинигин,
ХIал ккана рекIеде, тIун бортулилан.

Рагьдаса тIагIинчIо, тIохдаса инчIо,
ТIаде щвана гьудул гьагъаб нухдасан.
ТIад бугеб пормаялъ паналъун халкъгун,
Хиялго гьечIого ячIун рещтIана.

Нухде къулун гуреб, тIаде йорхулеб
ТIадагьал лугбазул балагьи гьечIо.
Къеде юссун гуреб, диде сверулеб
Сабураб черхалъул хасият гуро.

Халкъалда рагIарай ГIунайзатида
ГIищкъуялъ чи чIвалеб чIимих речIчIана.
ЧIухIараб къоялъул къурайшиялда
Къараб бералдасан бичIчIизабуна.

Балагьун дидегун, цо эй кIалъайдал,
КIутIун ана ГIиприт гIурулъе лъугьун.
Гьорчо кодоб босун, квер элъ хапидал,
Хварал жал ратила, жундул лъутана.

Жеги дихъ ялагьун хаган чIун гуреб,
РечIчIараб доб чIимхил халго гьабичIо.
Балеб рогьо гуро, гьарайцин гьечIо,

[205]ГIиприт – иблис, щайтIан, жундузул кIудияздаса цояб, жундузул хан, гьунар бергьараб жен.

Цо къвакараб бералъ къотIной ккун йиго.

– БукIараб къотIийищ, къараб явлухъищ,
КъотIнов вачIаралъув речIчIаризе мун?
Адин къватIий хутIун, хаган йигелъул,
Хиялищ гъабураб, анищанги ккун?

ЩобтIа гIерул силъун гIодоб чIараб жо,
ГIадан мун ватидал, гIадлъун гурищ дун?!
Лъаралъ букIунеб хъаз, бахчараб балкан,
Босун гъорчо буго гъанжеги кодоб!

Гъеб ратIлил тIотIой щиб, тIингъил хохой щиб,
Ханасул яс йокьун, рокьи ккарав дур?
Кьан-квачIалда тIаса тIажу киб араб,
ТIохде вахинегIан хиял цIакъав дур?

Дуда бер чIвалаго, босана канлъи,
Бачида тIад чIвараб тIенкелилан ккун.
ТIаде йорхулаго, тIурана гIакълу,
ТIанхилъ гIодоб чIараб гIужрукъин мунан.

– ГIайиб гьечIо, гъудул, эдин кканиги!
Гъадаб къоялъ къотIнов къвакIичIев дунги.
Къвал дуца балаго, нахъасан къайдал,
Къадарав хIалихьат вукIинарищ дун!

Дирго рокъосаги къватIиве ахIун,
КъватIазул кепалъе куцарав дуца.
КъотIной вачIаниги, ячIун хадуйгун,
ХвечIого чIайилан чIолей гьечIо мун.

Гъедин рокьияъул кьал гъабурав дун,
Гъудуллъун тейилан, танищ дуцаго?
Гъава сурун бихьун, балай тарав дун,
Гъикъизин дудаго, гуккичIищ дуца?

Дур гъурмал гвангъиялъ гваргъан цIа рекIун,
ЦIураб керeналда дица щибилеб?
Щобде тIегь гIадинаб ратIлихъ балагьун,
Бахъараб гьинал ракI лъида кIалъалеб?

КIочонареб хIалалъ, хIеренаб мацIалъ
ХIадур гьабе дие дуда аскIоб бакI.
Бусен хIажат гьечIо, хIули кIваричIо,
КIутIун каранде къан, къвал байги гIела.

– ГIаршалъул хIободе хIинчI гIадай дида
ХIулараб руз буго гаргазе лъугьун.
ХIатIал меседилаб мокъокъ кквезеян,
КъватIул чаларчаялъ[206] чан гьабун буго.

[206] Чаларча – макказде чан гьабулеб гьунар дагъаб хъарчигъа тайпаялъул хIинчI.

Гьаваялда къункъра, къел ракьанда гьве,
Данделъун щиб пайда гьеб кIиялъулго?
Лъел хIориниб къоркъол, Къап мугIрул[207] гIансил
СанагIат рекъани, къабул йиго дун.

Дир хъахIаб каранда квачI кьабилилан,
Кин дур хиял лъураб, херлъараб чудук?
Чалухаб гьурмадул гьуинлъи цIузе
ЦIар квешаб оцхIутIил хIисаб бихьулищ!

ХIамагун гаргадун, кIертгун васандун,
Сардал арав дуца дие щибилеб?
Бокьов хIайваналгун хIебтIун вугев мун,
ХIакъ батила дие, ватIа гьавуни.

ТIокIав дун кIалъани, тIадеги яхъун,
ТIилица вухизе хиял батана.
Хадуб цойги калам дица гьабуни,
Гьорчо буго кодоб, речIчIизе къачIан.

Гьанже гьагъалдехун валагьун хадув,
Дунги ахIмакъ вукIин якъинаб буго.
Нухдасан инаго, тIохдасан кIалъай
ГIураб гьунар лълъвана гьагъабни дирги.

Нухъица гьекъаял гьал дир беразе,
Азие тIохго щай, тIокъо гIоларищ?
Къаникь расандаял къадарал лугбал,
КъватIир рахъинчIого, рокъор кин чIечIел?

ТIокIаб эй йигелъуй унев чиясе
Инглис пачаясул чу къваригIана.
Чархида ккоlареб бал гьечIеб гIащтIи
ГIемер букIунаан кIалтIа лъун элъул.

Эдинан кIалъазе элда батIияб,
ТIокI гьабун бижараб бугищ щибго жо?
Щиял руччабазул рижи цолъидал,
Цойгиги йосила метерго гьудул.

Гьагъаб гьунарги лълъун, гъоркье рещтIана,
ТIохде вахарасде зоб тIегийилан.
ТIокIаб йокьулейгун рокьи гьабуни,
Рукьбал ракъвагиян, рокъой вилълъана.

Рокьул ургъелазда къалъул чадир чIван,
Черхалда гьарчал щун, нахъе вуссана.
Дунго къураб бахчун, бергьараб гьурщун,
Гьеб гьунар гурилан, гьабуна гьаб кечI.

Кинаб лъугьаниги, лъугьанщинаб жо,
РекIел гIатIилъиялъ лъоларо жаниб.

[207] Къап мегIер – тIолго дунялдаго сверун бугебилан, кIалзул гьунаралъул асаразда рехсолеб букIараб мегIер

Лъабго къо инегӀан къватӀиб бицинчӀеб,
Къаси квараб хинкӀги хутӀуларо дир.

(17) МАХIМУДИЛ КЕЧI

МегIер квараб мехалъ, гIаладул гIадаб,
ГIамал букIун буго дир йокьулелъул.
ГIидраялъ гIорцIараб кьегIер кинигин,
Кьуркьуди цIакъ буго нухда унелъул.

Нахулъан рас гIадин росула хIатIал,
Росулел лъачIого, лъавда гьечIогун.

Я дур кьуркьуди щиб, кьенсер-бер чIегIер,
Кьили чIвараб мехалъ тай-гIала гIадин?
Черхалъул кIибикIди, кIудияй гIеяй,
КIудаб даражалде яхарай гIадин.

– Даражаялдеги дун яхунейан,
Мали чIварабани чIухIав вокьулес.
ЧIаго алжаналда нилъ рукIинаан,
Дуца кумек гьабун, квер ккурабани.

Чакарул каранда тун хьихьилаан,
Таманай кIалъана, кIварцин гьабичIо.

КIарчамаб кьолбоца кьуна дун чидай,
Чапун уней йигин, ихдал цIер гIадин.
Кьуризе рес гьечIей росасул лъади,
Рос вихьухъ гурони, кинха хьвадилей...

Диде чан гьабуге, чергесаб лага,
Чиллайдул рухьбаца юхьун йигин дун.
Чалухал бераца ишан гьабуге,
Иш лъалел гIадамал гIемерал ругин.

ГIадамал щаклъула, щайтIан къинлъула,
Щола ячурасде кьабун тел тIаде.
Кьола дие гIазаб, вас, мун сабаблъун,
Сабру гьабун чIа мун къокъаб заманалъ.

Дургусеб чан тела, чорхол куц берцин,
Чабхил хабалъе дун чучараб мехалъ,
Чалухал бераца ишанал тела,
Гьудул къокъунелъул къо лъикIлъийлан.

Къанабакь руссиндал сандусил[208] берал,
Гьеб мехалда тела мунгунсеб рокьи.

ТечIого чара щиб, чалухав гьудул,
Дун жаниб хьихьанин хьвадилин хIинкъун.
Чарагун гIамал щиб, гIазизав гьалмагъ,
ГIадалаб кьибилги кьал ахIун чIанин.

Рукъалъул къварилъи къадада лъала.

[208] Сандус – чиллайдул кунал гъункараб цIвакараб ххам.

Дир рекIел къварилъи дидаго лъала.
Мун вугеб сверуде сверилейилан,
Синжир бараб дида хIалихьатица.

Аб дий гIадаб чIухIи чIвагеги данде
ЧIаго дунялалда дун абурасда.
ЧIегIер тушманасда бихьуге, бечед,
Дида бихьанщинаб, хIехьон бугеб жо.

Рухьада ци бухьун хутIаги, Аллагь,
Дун гIадин къваридго, къабул гурев щун.
Къиблаялде юссун как бананиги,
Капурлъун буго дир ургьиб гьинал ракI.

Дуде балагьичIеб ракI балагьараб,
Балагь бачIун буго дир бетIералде.
Мунгун калам гьечIеб, квен билълъунареб,
Кутак бачIун буго дир бетIералде.

Габур къулун буго, къорица ккведал,
КъватIиб нух щолареб щулалъуде ккун.
Щоларо, вокьулев, бокьухъ хьвадизе,
Кквезе гудур къачIай, къабул йигин дун.

– Аллагь, рукъ бухIаяй, чорхол куц берцин,
ЧанцIулха угьдилев дун дуда хадув.

Чапун гIодой ккаяй, гIолей чидар яс,
Дир чара бухIизе бицунеб рагIи.

Мугъзалъан тункараб каранлъан баккун,
Каранда гьаруна ургъалил ругънал.
ТIаде загьирлъичIеб загьруги бахун,
Зигьну-гьайбат[209] буго бухIизабулеб.

Чалухал ясаца цеве ккурав дун,
Дун нахъе гьавуна хъвачIеб къадаралъ.
Дунялалъ мугъ байдал, гъаримлъичIев дун,
Йокьулелъ мугъ байдал, гъаримлъун ккана.

Дунялалъул рахIат цебе ккун батун,
Цересел къоязухъ къойил угьдула.
Цере нилъ рукIараб мех ракIалдещун,
Мехтарав чигIадин чанги гIодула.

РахIматал цере ккун, балагь нахъе ккун,
Бана дуниялалъ дида гор – магъакь.
Магъкьил багьа гьечIел рекIараб мехалъ,
РекIарав дун рещтIун, ракI кин букIинеб.

ВукIунаро, валлагь, кIоларо чIезе,
КIицIулищ вачIинев дун дунялалде!
Дуе гIазаб кьолеб гIужрукъилаб рухI,

[209] Зигьну-гьайбат – гьайбатаб, лъикIаб гIакълу.

ГIизраилас гIадин, дица бахъила.

Мун ячарав къунцIун, къвал дуда бала,
Къвал барав чIван рехун, чIалал рахъила.
ЧIегIер сибиралде[210] бухьина сапар,
Щайха дие дунял йокьулей щвечIеб?
Бакьангуро росу, росасе мун ун...

– Ният лъикIаб гьабе, лъикIав бархIарчи,
Лъадай магIу гьекъон гьудулги йигин.
Алжан щваяв гьудул, щукруялда чIа,
Щиб сунде ккелебги дунял лъаларин.

ЩайтIаналъул гIелгун гIамалги рекъон,
ГIодоб би тIезеян хиял гьабуге.
РахIматлъун балеб цIад захIматлъун бихьун,
Нагагь гонгикье ккун, габур биччила.

Макру-хIилаялъе хIалай лъугьа мун,
ХIалихьат вичила, лачен босила.
ХIилла-макруялъе дун гIемер цIакъай,
ЦIунун яс хутIизе кинго рес гьечIо.

Маххул хъалаялъув хъаравл таниги,
ХъахIал ясалаца гIамал толаро.
Хъалаялда жаний тун хьихьаниги,
Жиндий вокьарав чи ракьанде цIала.

Дуе бицун рагIи дир хвеларо, вас,
Хиялазул цIеца дун юхIаниги.
Хваниги чIеларо яриманида[211],
Яравул[212] гьабун те дурго чуялъе.

Мунго хIалтIичIого, дунго хIалтIила,
ХIалтIуде тIамун те исана рии.

РагIи рагIуда те, дир гIамал берцин,
ГIадамал квешлъараб замана бугин.
ГIоралдаса буран цIалеб гIадинан,
ЦIале, вас, дуниял дуйго бокьухъе.

[210] ЧIегIер сибир – туснахъ.
[211] Яриман – бахьикъос, кIвахIал, ишгьечI.
[212] Яравул – тренировка, сундуениги ругьунлъи.

(18) МАХIМУДИЛ КЕЧI[213]

Рамазан моцIалъул анцIго къо индал,
Къавулъ чи гьечIого, дунго хутIана.
Дежурна гьечIого поч теларилан,
Танкан сваказегIан вахъун свердана.

Нур ссваял беразда макьу щвечIого,
Микьго къвал цIулал лъун, цо печ бакана.
ХIал кIвараб куцалда цо таргьа цIураб
ТIаде хведер бана хекко рекIине.

Ханзабазул утар[214] толеб бугилан,
Тахида шагь гIадин, гIодов вукIана.
ГIурус берданкалда[215] патиранги лъун,
Гьорол иш чIваниги, речIчIилин абун.

Адам вахъун хадуб халкъалда лъараб
Хиял цIи гьабуна, цIадавги къулун.
НухIил гаминибе гважулги гьвелги[216],
ГьабичIого пикру хутIичIо нахъе.

Хасел чIолеб заман, халатал сардал,
Рогьине хIал кIвечIо, кIал гьикъун чIана.
Гьуригун пун балеб цIадал гьаркьихъе
ЦохIо буртинадулъ кьижун ватана.

Бищун цIикIкIун ани, анцIго дакъикъа[217],
ТIокIаб мехни бачIо, ячIана гьудул,
ЦIакъго нахъе цIани, цо четбералда[218],
Танкан хурхун чIана, холей йигилан.

Хвалчада бекьулеб багIараб месед,
Росу щай сурараб, сагьвил дунги тун?
Самаал гвангъулеб гургинаб къамар[219],
КъватIив щай кватIарав, йигин якъвалей?

Бакъ чIвайдал цIер гIадин рецIцIанин берал,
Баче цо дирги квер канлъи бихьизе.
Кун тIурал маххаллъун биххун бугин ракI,
БакIаричIин данде, дидехун вусса.

Дур цIар ахIулаго, хIинчIлъун йоржанхъун,
Щун йигин хьолбохъе, бахъе хъурайсин[220].
ХъахIил зодил накIкIлъун свердахъилаго,
Ккун йигин аскIое, яче каранде.

[213] Гьаб буго ХъахIабросулъа МахIмудица макьилъ бихьун гьабураб кечI. – ГI. Ш.

[214] Утар – руссен, кули-мархьу, мулк.

[215] ГIурус берданка – туманкIул тайпабазул цояб.

[216] *НухIил гаминибе гважулги гьвелги…* – риваяталда рекъон, дунялалда ТIупан байбихьараб мехалъ, Аллагьасул амруялда рекъон, НухI аварагас гьабула гама ва, чIаго хутIизе гIоло, жиндагоги жиндир хъизамалдаги цадахъ гьенибе бачуна дунялалда рукIаралщинал хIайваназул цо-цо жут. Гьезда гьоркьоб букIуна гьабзазул жутги: тулаги гважиги.

[217] Дакъикъа – минута.

[218] Четбер – сундулниги ункъил бутIа; сагIтил ункъил бутIа.

[219] Къамар – зодихъ моцI.

[220] Хъурайсин – магIарул тIогърол цо тайпа, Хорасаналъул тахтадул тIагъур.

Рокьул чIорал речIчIун, чIван дунги рехун,
Кив воржун вукIарав, ГIиса авараг?
ГIалхул чан гурхIараб хIал дихъеги кьун,
Дун гьечIеб бакI бихьун хьвадизе къасдищ?

Къилбарзабаз балеб меседил сагIат,
Дир хIухьелго чIвачIищ, хьухьикьан араб?
Ингилис ханасул илхъидалъ айгъир,
Гъед-хIинчIго щвечIебищ, бугеб хIал бицун?

Алжанул хIурулгIин дунги гурелъул,
Дидаги хIал кIвелищ хIалалда чIезе?
ХIажрул-асвадалъул гамачI гурелъул,
РакIги кин букIинеб бихъун инчIого?

Анкьабилеб зодихъ, ГIиса авараг,
СабабгIаги бице цо хIал ккун чIезе?!
ХIакимасул[221] дару дие гIоларин,
РагIул цо ахир кье хвел балагьизе?!

– Халкъалда нур балеб багIараб месед,
МугIрул бис бачIунищ ячIарай дихъе?
Нухъил куркьбадаса куцарай гьалмагъ,
Капур женищ щвараб, бугеб хIал бицун?

ХIайваналгун чучун, чанги къо анин,
Чигун ургъел бикьун аскIов щвечIого.
Чундулгин гIалхуда сардал рогьана,
Салам-каламалъул кагътал ритIизе.

Зобалде угьараб дир хIухьелалъул,
ЦIадцин гурищ бараб, накIкIлъунги лъугьун?
Гьаб дуде бикьараб дир ургъелалъул,
Гъугъай чIванцин гурищ аскIой ячIарай?

Исана сональги йихьичIейани,
ЙихьунгутIиялъе къотIи букIана.
Къаси макъилъгIаги къвал бачIебани,
Къарун[222] гIадин ракьалъ кIкIун тIагIинаан.

ТIогьол къимат бугеб къилбарасул най,
Къоно гурищ чIвараб, чIаго вукIадго,
Жалал[223] хIурмат бугеб хIежалъул микки,
ХIал баччун букIана, кIигъежги гьабун.

Гьиндалъул гъулдулъе гъаримаб гагу,
Гуч бергьараб цIаяль цIуллъун вухIана.

[221] ХIаким – тохтир.

[222] Къарун – гIорхъолъа ун бечедав, гIамал кIудияв ва рахIму гьечIев чи. Биценалда рекъон, Аллагьасул нигаталдалъун Муса аварагас ракьалъе амру гьабун буго Къарунги, гьесул бечелъиги, чукъбиги кIкIвинаризе.

[223] Жалал – БетIергьан Аллагьасул цIаразул цояб.

ХIарамалъул[224] ахикь ахIдолеб гьудгьуд,
ХIал щун балагьиялъ, берзул нур ана.

Мискгун[225]-кагьруялда[226] куцараб булбул,
Квен тун мех бахъидал, тату хун буго.
Кагьру-гIанбаралда гIурай манарша,
ГIадан вихьичIого, мацI кIочон буго.

МоцIрол свери бугеб силияб гьумер,
Саламго бачIинчIищ бакъ-моцIалъгIаги?
ЦIвайил гвангъи[227] бугеб гургинаб нодо,
Рагьде хабар щвечIищ халикъасдаса.

Дур хIалихьат хунищ, хиваяй[228] бика,
Халкъалда свердизе дуда хIал кIолеб?
ХIатIидаса рухьен тIун унцин гурищ,
ТIабигIат хисараб хасият бугин?

Хаслил гIужрукъида къонойищ чIвараб,
КъватIий мун яхъизе ихтияр щвезе?
Ихдал ахIдолеб руз ракьулъ букъунищ,
Боркьараб гамалъун гаргалей йигей?

Гарбил къули берцин къватIахъе унищ,
Ургъел гьабулареб бицунеб рагIул?
ГIалхул тIехIаб чудук кив вуссун тарав,
Кие яхъаниги, нахъа чIечIого?

– ЧIалгIараб куц бугин, бецIбагIараб тай,
Те досулунгун рехсей, йигин турулей.
Тавбу гьабун бугин бицинарилан,
Берзул канлъи босун киве кканиги.

ХьвацIа къваригIиндал къасабчагIазе
Вичун ун вукIана оцол тIукъбузухъ.
ТIаде дагьал кепкал кодореги щун,
КвацIи габанидул босана эсухъ.

Дуе хабарго щай халат гьабизе,
Хурхун цо къвал жеме, къотIулин рагIи.
Рокьул къадру лъалел къацандуларин,
Къвал бан керен чуче, чапулей йигин.

Чан сордо-къо инчIеб угьдилаго духъ,
Дур бицун кIалъайгун, кIал бидулги цIун.
БецIаб хоблъун кьуна мун вокьи дие,
Дур цIар рехсолаго, хвалчакьа хIинкъун.

224 ХIарам – дин гьабулеб рукъ, храм.
225 Миск – берцинаб махI бугеб жо.
226 Кагьру – янтарь. Лъабкъоялда анцIигогIан миллион соналъ цебе ганчIиде буссараб накIкIил гъутIбузул тIехIпицI. Гьелъул чIумал, маххал, муншдукIал ва гь. ц. гьарула.
227 ГIажам тексталда буго цоги вариант – «тарих».
228 Хиваяй – Хива ханлъиялъулай.

Карсалъул[229] кавуда карпиталъул[230] гIекI,
Кин мун ворхуларев аб халкъ бихьизе.
Халикъас дун ячун духъе битIараб,
ТIолго гIалам бугин, балагье гьазде.

Гьабго щиб хабаран халгьабулаго,
Билал гьундухъ[231] буго дунялго гвангъун.
Гаргарго щибдаян тIаде вахъиндал,
ТIолабгоги гIалам буго бакIарун.

Тирщун тIаде вахъун, тIагъурги борхун,
ТIолго гIаламалъе хъваш-баш гьабуна[232].
Хъорщол рагъабазда, къвалакъ кверги чIван,
Кепалда черхги лълъун, дагьав свердана.

Ссиялда, къоялда къадру цIунарал,
Къилбарзаби чIана гIасакиралгун[233].
Ассалда куцараб кепаб низамгун
Калам гьабиялъухъ балагьун чIана.

Издаравийилан цо дун кIалъайдал,
Дунял гьаргьадулел гьаркьал гьаруна.
Издрав жаламилан[234], жундузул ханан,
Дуе хIурматалъе хIадуралилан.

Дицаги пурман кьун, бокьанщинав чи,
Иргадал риччана аскIор рачIине.
Эзул хIикматалда нахъ гIунтIичIого,
АхIун чиги вачIун, хIалалъ вачана.

ХIал канлъаяв гъункар первай расалда,
Салам-гIалайкуман тIаде вачIана.
ТIолго хIукмуялъул хIисаб дихъе кьун,
Дицаги абуна: «Ижлис[235] гьенив», – ан.

Инглис-парангазул пачазабиги,
Час ккун цере чIана, тIаргъалги рахъун.
ТIолабгоги гIалам гIажаиблъана,
Амирканазул хан наку чIван чIедал.

Кагъру-гIанбаралъул гIидалде тажгун,
ГIурус пача щвана чIужу-къирагун.
Къарал чалмабазул чукъбигун цадахъ,
Хатай-хутаязул[236] ханги вачIана.

Халкъалда рихьичIел, бицен рагIичIел,
Бищун цIакъаб карман[237] румазул буго.
БотIрода, тIоргъода тIокIаб ишангун,

[229] Карс – Турциялда бугеб шагьар.
[230] Карпит (кибрит) – фосфор.
[231] Гьундул – рукъзал.
[232] Хъваш-баш гьабизе – гьикъаризе; салам кьезе.
[233] ГIасакир – аскар.
[234] Издрав жаламилан *(гIур.)* – здравие желаю.
[235] Ижлис – гIодовчIа.
[236] Хатай-хутаял – китаял.
[237] Карман – караван, къапила, къокъа.

Иран шагьги вуго гьезда гьоркьов чIун.

Аллагь сакъласенан[238] эрмени ясал,
Авалго къалъарал, къого гвангъарал.
Гамаржобайилан[239] гуржи мусудул,
Меседил къунщбазда къан гарцIал рарал.

ЦIоралъул чиллайгIан чурхдул чIурканал,
Чергес ясал руго савболан[240] сверун.
СабахIул хайиран[241] къажаразулги
ХъахIаб-цIвакараб жо цIергIадин буго.

Бицун инсанасда ургьибе унеб,
Эдин данделъараб дунял бихьичIо!
Рехсон сипат гьабун хадуб гъолареб,
Халикъас тIамураб гIаламат буго.

ГIанбар-маржан жубан жавгьар кьабурал,
Жалго цIорол рукъзал, къай-рахай гьечIел.
Варакъ-якъуталъул тарих бахъараб,
Нахъе рагIи гьечIеб жаннатул гIадну[242].

ГIодов чIезе тахбакI, хиял гьабуни,
Гулайталъги сверун, буссуна нахъе.

Сверун караватал, ракIалде ккани,
Кинаб бокьаниги бачIуна цебе.

БагIар мина[243] кьураб остолалда тIад
Тебси-сурпа буго ссилияб бихьун.
СунтIун чи мехтулеб испирт-гIаракъи
ГIарцул рункабаца[244] киназго къола.

Къайсарил бахчабахъ барщараб цIолбол,
ЦIердул шишабаца чагъир баччула.
Чарал истакабаз берцинал ясаз,
Черхалъе кепалъе канйак гьекъола.

Квараб жо бигьине къагьва[245]-чаялъул,
Лъида хIисаб лъалеб самаваразул.
РоцIараб сордоялъ цIвабзаздасаги
ЦIикIкIун рукIаниги, камун рукIинчIо.

МугIрузде чундузул, чанил буртIазул,
ТIаса камулареб закуска буго.
Зодил тIайпусалъул тIанчIил гьаналда,
ТIаде чакар щвараб квине жо буго.

Киве вуссаниги сверун бугеб жо

[238] Аллагь сакъласен *(лъар.)* – Аллагьас цIунаги.
[239] Гамаржоба *(гурж.)* – рорчIами.
[240] Савбол *(лъар.)* – сахлъи кьеги, сахлъиялда хутIаги.
[241] СабахIул хайир – ворчIами; радал лъикI батаги.
[242] Жаннатул гIадну – алжанул ах; микьго алжаналдаса цояб.
[243] БагIар мина – чинидул цо тайпа.
[244] Рунка – рюмка.
[245] Къагьва – кофе.

БокьанагIан кванай, кепалъе гьекъей.
Вахъун свердарасда берда рихьула,
БагIарал байрахъал, ххам чарал дугъал.

Лампа-панар бакун киб бажарулеб,
Канлъуй ракарал жал жавгьарал руго.
Рогьун къоян абун, къаси сордоян,
Расги хиси гьечIо, цохIо хIал буго.

ХIажрул-асвадалъул малаикзабаз
Дие тах бачIуна, ваха тIадеян.
Халкъалъе гьуинлъи алъул букIинин,
Дица пурман кьуна пуй, кьабейилан.

Гьунар бугел рихьун бихьинал, цIуял,
ЦIар-цIар ккун ахIана апсирзабаца[246].
Ихтилат бугев чи нахъегIан чIани,
ЧIваян буюрана къиралзабазда.

Зодихъе ахIдолел хIанчIи панаяб,
ХIеренабго бакъан музикантазул.
ХIорил рагIалалде маккал панаяб,
Гьайбатаб расанди ясазул гьениб.

Гьаваялде лочнол ракI чапун унеб,
Чанги лоти[247] вуго тира-сверулев.

Сверун рачIунезде халгьабун чIани,
Берда бихьулеб хIетI хIурда хъваларо.

ХIисаб гьабун инсан, сагьвиллъун гурон,
Нахъ чи кин гIунтIилев гIолохъабазда?
ГIарцул зарбу бугеб зурма-къалигун
Къоца кьабуниги, руго гIоркьилал.

Хъумуз-аргъанали нахъегIанаб жо,
Дицаги рехсечIо чIухIунцин кочIолъ.

Кинабгоги халкъалъ хIурматги гьабун,
ЦIикIкIун къоял ана эб къадруялда.
Къирал-пачазабаз хъулухъги гьабун,
Нахъе вижуларев жундузул ханан!

Хасалил сордоялъ роол бакъ щведал,
Къаси чи витIана яче гьудулан.
Гьудгьудил харбихъе Билкъис кинигин,
Къукъагун ячIинчIо, жийго ячIана.

– Жаниб ракI чакарул багIараб соно,
Бекун кваначIого киве вуссун мун?
Каранда хатI хъвараб алжаналъул хIинчI,
ХIула-чIурхIичIого щай, вас, кунареб?

[246] Апсир – офицер.

[247] Лоти – гьагула, гьавайин хьвадулев чи, тIадагьаб гIамалалъул гIоркьилав.

Коралъул рагIалда гIанграл рурудун,
ГIедегIун ворчIана добго щибдаян.
Тирщун тIаде вахъун, тIагъурги борхун,
Бала-гъалагьана гъаримлъиялъухъ.

Гъугъдулъ боржанхъиялъ милъир хIулараб,
ХIапаралъун вуго гIодов ккун гьенив.
Логол куцберцингин васандилаян,
Салдат вегилареб боснов ккун вуго.

СанагIат берцинил кеп босулеван,
Кисаго гIекколеб рокъов ватана.

Дие лъугьараб щиб, дун вугеб куц щиб?
Кие арай гьудул, гьадин дунги тун.
Гьаб гIаламатго щиб, гьаб хIикматго щиб,
ХIурулгIин йикIанин гIодой чIун аскIой?

Дие гьаб даража макьилъ гурони,
Кьелареблъи лъала тIадегIанасес.
ТIокIаб гьаб къоялде къадру дир бахун,
БукIинилан абун къасд дир лъоларо.

Къвал бан гьудулилан каранде къаялъ,
ТункIил хъундагъалъул нахъе жо гьечIо.
Гьиндияй бикалгун кеп босулаян,
Караватцин буго цоцалъа бахъун.

Барзахалъул[248] хIанчIил берал цIцIулаян,
ЦIалагIоркь цIункIулеб кIалалъул цIорой.
Къарби[249] бикаялъул курмул къалаян,
Килщал рагьун руго патирабаца.

Дие балагьалъе гьал рукъзал рарав,
Къаникь бетIер ккаги ХIасан-ханасул.
Хасалил сордоялъ, хъахIлъи базегIан,
Дие алжан кьурал жундул тIагIаги!

[248] Барзах – батIияб дунял, ахират, алжан; хвараб къоялдаса къиямасеб къоялде щвезегIан гьоркьоб бугеб мех.

[249] Къарби – Гуржистаналъул вилаят.

(19) МАХIМУДИЛ КЕЧI[250]

РекIел хIуби бекун, хIухьелги угьун,
ХIасратаб каранзул каву ричIизин.
Квешаб гIищкъуялъул къаналги рорхун,
Къваридал лугбазул гордал рагьизин.

Нусабго саналда жаниб бахчараб,
Балагьи гьурщизин, гьудул, дуего.
Гьангин ракьаялъулъ бикьун букIараб,
Базин гьава цебе, гьалмагъ, дудаго.

Нужеда рагIичIищ мигIражалда[251] гъорлъ,
ГIищкъуялъ бакъвараб Буракъул[252] къиса.
Къо нахъе бахъани, ХIабиб вихьизе
БухIун жиб хвелилан, Жибрилгун кIалъан?

Жеги Мажнунил тIехь бихьичIогойищ,
Бихьинал-цIуяда цIалулебгIаги.
ЦIерлъун биун унеб аб дир черхалда,
Дурго къадарлъиян, къецен гьабулеб.

Къуръан-гIелмуялда гIамал батани,
Бугьтан букIинарищ кIалъай чиясда?

Рокьуца гьан чапун чара бухIараз
Чидар гъвелалъулдай ургъел гьабулеб!

Гьудулан абигун унтиян гурон,
Эйги кIалъаларо ракI бохилехъин.
Балагьун кеп щвезе кивниги чIани
Куц квеш вихьулищан хьандола ясал.

Дирго къваригIел ккун, къватIив вахъани,
Хъурмие щибдаян щурщудула халкъ.

Щибниги ургъелалъ аскIой щварав чи,
Гъоркьан балагьула, вокьуларо дун.
Гьединай йокьулей, кьаллъараб гIалам,
Кьеян чи витIизе ячун йигев рос.

Судулеб дир тIул-ракI, тIад лъун бугеб гьир,
ТIокIаб гьава рекъон къо кин букIунеб.
Босун бугин гIакълу, къун бугин талихI,
Квеш-лъикI мунго гурхIа аб дир хIалалда.

– Дун гурхIичIейани, ахIмакъ, дур габур,
Къулун букIинаан некIо гIадинан.
Дица чIухIизавун зодой вахиндал,

---

[250] Гьаб буго ХъахIабросулъа МахIмудица росасул гIаданалде гьабураб кечI, гьелъие жив вокьулев, жиндие гьейги йокьулей. – ГI.Ш.

[251] МигIраж – 1) болъо, мали; 2) зодове вахин; 3) Буракъалда рекIун, МухIамад авараг зодове Аллагьасухъе воржин.

[252] Буракъ – мигIражалъул сордоялъ МухIамад авараг тIад рекIине Аллагьас битIун бачIараб чода релълъараб хIайван.

Дунги ялъаргъизе лъуна дур хиял.

Хваги-агийилан абунаниги,
Ургьиб ракI бугеб дир бежун инедухъ.
Унтад-турадилан дун ахIданиги,
БухIулеб дир керен дудаго лъала.

Дунги чи вокьулей, рокьи гьабурай,
Гьеб гIелму цIалулей гIадан йикIинчIо.
ЦIогьораб гьве гIадин тIадеги хьвадун,
ТIул-ракI дир квинчIого кинго чIечIо мун.

Кидаго инсанас ясан абуни,
Унти букIана дир кIалдиб бугеб жо.
КIалъай гьабичIого, балагьичIого,
Балагь рештIана тIад тIаса унареб.

Алжаналъур ругел Адамгун ХIава,
ХIиллаялъ рахъана нахъе иблисалъ.
Элъул ирсги босун, вас, дуца дунги,
Дирго рукъалдаса къосинаюна.

Къасде хIалтIи гуреб, къад хIалхьи гуреб,
ХIал щвараб кьал буго кьун дуца дихъе.
КьогIаб квинежогин квешаб лъим гьекъон,
Кинан яхI гьабилеб гьаб хIалги баччун.

Абулеб, бицунеб бицен букIана,
Царал гIамал бугин гIадамазухъан.
Дунгоги, гогьай жо, гаргадулаан,
Дида кIалъайин эв кIолеб батани.

КIиябго рахъалъан ургьиве лъунев,
Борохь вукIун вуго, вихьичIониги.
ЧIухIдае гьан кванан, копой би гьекъон,
Къвалакьа ясс камун квен билълъунарев.

Кинабго черхалъул ихтияр щведал,
Щиб дур бугеб дагIба дидехун базе?
Щибаб лагаялъул кверщелги кьедал,
Щиб дуе бокьараб дир рукьбадаса?

Дуе рихинчIого бахъиларилан,
Балеб къвалги буго къойилго дида.
Къоно тIад чIвачIого ричIчIиларилан,
Лъолеб кверги бугин дир кереналда.

– Рокьул гIадат буго, гIазизай гьудул,
ГIемерго бергьани, гIадан гьаглъулеб.
Дида бугеб гIищкъул гIащикъаб цIаялъ,
Мунин юхIилеян хIинкъун вуго дун.

ХIасрат цIикIкIаразда цIарги букIуна,
Берзул канлъиги ун, лъай босулилан.
ЛъачIого дир гIищкъу дудеги бахун,
Мунин гьаглъилеян гьабула хиял.

Хадуб хъваяб гьава гьагаб жо буго,
Гьудулан тIад чIола тIогь цебе бачIун,
ТIун бахъун ракIги ун, нахъеги кIанцIун,
Угьдилаго тола талихI къарав чи.

Гьеб дуца абухъе, иблис киниги,
Ясада хадув лълъун херлъулев вуго,
Хванагури исму, сванагури цIа,
ЦIи гьабун цIа лъунин дуца каранда.

Таманаб гIумруги гIемераб сонги,
ГIадада биччана руччабахъ дица.
Мун гIадин рос-рукъгин рекъолищ гIадан,
КъотIной дандегIаги дидани чIвачIо.

– Дие гIазаб кьолев, ГIизраил малайк,
Дунгин къеркьечIого кьолбода кIалъай.
Кьурулъе вахунев, Хизри авараг,
Хиял дур батани, бице инсуда.

Инжил кодоб кьурав, камилав ГIиса,
Кин мун угьдуларев дир эбелалъе.
КагIба рукъ бахилав, Халил Ибрагьим,
Холев мун ватани, ворте вацазде.

Дир каранда бугеб квешаб хъабанул,
Квер чIван чIоло бахъе, чIухIарав лачен.
ЧIегIер берал къолеб рузил мукъулукъ,
КъотIун рехичIого, тIун нахъе босе.

ТIеренал кIутIбузда кIал чIвалеб пасак[253],
Боснобго рухI бахъун, хъорщокье рехе.
Халатаб жаналда жемулеб борохь,
Жаниб харилги цIун, цIа бакьулъ речIчIе.

Дир щекъер къакъалеб щурункъверкъалда,
Щулияб гьорчо лъе гьодида босун.
Гьумер тIутIун балеб тIорцохIамида[254],
ТIаме гIурул хоно, холарищали.

[253] Пасак – вичча-вихъарав, къадру хварав чи; хашмус.

[254] ТIорцохIама – ракул оцхIутI, гъосооцхIутI.

(20) МАХIМУДИЛ КЕЧI[255]

Рокьуца турарал курмул ругезе
Кагътида угьизин дагьал алпазал.
Гьаваялъ ракIал цIун, цIел хIал щваразе,
ЦIияб пирказ бахъун, хъвазин казият.

Кинида рокьуца рукьбал риинчIес,
Эсги дир харбиде халго гьабуге.
Кокода гьаваялъ гьан бортун инчIев,
ВачIунге аскIове, бакI къварилъизе.

Бусенгун кьаллъарас, макьилъ рагъ барас,
Ругънада нах бахе дир рагIудаса.
Дуниял сурарас, росу чIалгIарас,
ЧIван гIинзукь квералгун, гIинтIамун бихье.

ГIищкъул къварилъабакь къеркьарав лъазе,
Къалмица магIу ххун, хъвазин гIарзул хIал[256].
ХIасратаб шавкъалъул щвараб гIоралъул,
Щакъилъун би басун, рисалат хъвазин.

ХъахIилаб зодихъе кьвагьаяб рокьи,
КьогIаб гуреб квенжо дий квине щвечIо.
Квешаб ралъдал тIинде тIамаяб балай,
ТIадго гьан бакъвачIеб къого бачIинчIо.

Къулгьуде свераяб саяхъаб гьава,
Гьундухъе бахуна, халкъги цебе тун.
Хабал гIазаб щваяб гIадалаб гIищкъу,
ГIадамал гIоларо, ГIарщалде уна.

НекIого къого сон къватIиб росда бан,
Къан чIолареб чулъун чабхъад вукIана.
Черхалда кIал гьикъун, къец-дагIбаялда
Дагьаб мех букIана хиялал тараб.

Хасалил цIорой ун, ихдал цIад бани,
ЦIияб хер баккула харил кьалбада.
Хвалил къогIлъиялда гъоркь вугониги,
Дунни кьуркьудула, рокьул бицани.

Бицине рес гьечIей цо ясги йокьун,
Кьвагьи рагIуларищ гьанже дир рекIел.
КIалъазе хIинкъарай ХIавраъги йихьун,
Хьухьал рихьуларищ хьвадилел гIишкъул.

Щобда тIегь гIадинан тIад вакъваниги,
ТIатун балагьизе бегьулареб бакI.
Биун тIухьи гIадин тIул бухIаниги,
ХIал лъазе гьабуни, гьечIо мунпагIат.

[255] Гьаб кечI буго ХъахIабросулъа МахIмудица рокьи ккарай ясалде гьабураб. – ГI.Ш.

[256] ГIарзул хIал – бугеб хIалалъул баянкьей.

Мун йигин дир къибла, къотIе аб диван,
Дуде аб хIал щвани, щиб букIинаян.
Щив гурин ахIулев хIаким дицаги,
ХIукму гьабулеб куц кинаб бугеб дур?!

КагIбаялъул мокърукь накъищлъун хъвазе
Зарбу бахъун буго, хъван паги[257] босун.
Басмаби рахъулел магазинабахъ,
Сакинаб ри[258] буго маркалъун кьабун.

Килисалъул кIалтIа капураб халкъалъ
Хиян тарих лъечIеб тун гьечIо город.
Бер гурин ккелебан найил рукъзабахъ,
Ниян[259] тIадги хъварал хъарщал ран руго.

Мусал гIансидаги са[260] букIанилан,
Самирил къисабалъ бихьараб дида.
Сур пулеб механа Исрапиласги[261],
Ссвадилан картIазда килщал кIутIула.

Киналго хIурупал дандеги гьарун,
Дур цIар ахIарав дир рухI бахъиладай?
ХъахIилаб зодихъе воржун анани,
Элъиеги сабаб дур исму буго.

Меседил куналъул катIари гъурай,
Кагътил гьумер буго Гьунайдат[262] бикал.
Гьиндалда гIамбаралъ гIанаби тIурай,
ТIеренал кIутIбузул Зулайха йиго.

Зарбудуй куцараб[263] куцдай букIана,
Дур могIрол берцинлъи бицуна халкъалъ!
Халикъас ихтияр духъего кьунищ,
Нилъал кьер гьабураб гьедигIан гвангъун?

Дур берал рихьани хьимулеб мехалъ,
Бакъвараб гъветIалда тIад пихъ барщила.
Балагьун ца лъани елъулеб гIужалъ,
Лъабго сордо-къоялъ къадги нур чIела.

Къунщби дуда гъезе зодил хIавраал
ХIавал[264] амруялда ургъун ратила.
Гъалал дуе росун Сидраталдаса[265],
Саратищ[266] ячIарай чIурканал рихьун?

Бахьинаб щокъробе варакъ биччазе,

[257] Па (фа) – гIараб алипалъул къоабилеб хIарп.
[258] Сакинаб ри (рагьукъаб «ра») – гIараб алипалъул анцIабилеб хIарп.
[259] Ни (нун) – гIараб алипалъул къоло щуабилеб хIарп.
[260] Са – гIараб алипалъул ункъабилеб хIарп.
[261] Исрапил – ункъо кIудиял малаикзабаздаса цояв. Къиямасеб къоялъ гьес Сур пузе ккола.
[262] Гьунайдат – Гьинд абураб цIаралъул реэдиялъул къагIида.
[263] Зарбудуй куцазе – металлалда квартIа кIутIун сурат гьабизе.
[264] ХIава – Адамие лъадилъун йикIине аллагьас тIоцее йижарай гIадан.
[265] Сидрат – лотос гъветI; гIаршалда бугеб жагадул гъветIалда цIарин абулеб рагIи
[266] Сарат – ягьудиязул бика.

Щив устар витIарав ТIагьаяс[267] духъе?
ХъахIаб гьумералда расен гьабизе,
Расулищ[268] вукIарав, ракIалъул гьудул?

КIалдиб мацIалдаса цIваби гвангъарай,
ЦIорол хIуби буго хIавраан рещтIун.
Надалда бакъ бугей, къвалакь моцI ккурай,
ЦIарго щиб абилеб аб халкъалъ дуде?

Дур гIундузда ругел кIилкIазе месед,
Мисри къиралзабаз къотIараб буго.
Къаламул килщазе[269] гIарцул баргъичал,
Гъункар-пачаясул[270] чапарал руго.

Порохороялъул[271], харай, читалъул,
Чан батIияб порма ретIунеб ратIлил.
ТIогьилаб явлухъ чIван, чIегIераб бахъун,
ЧIухIдае гормендо бала гарбида.

Дур лугбал тIокIлъиян, ратIлил рекъеян,
Рокъой эбел йиго якъван тIагIуней.
Къиматаб тастаран, тамахаб мацIан,
ЦIер гIадин халкъ буго хвалде гIагарлъун.

ГIарац-меседалъул куналъ тIупичIеб.
КалушгIаги гьечIо гIамал берцинил.
Балагьун чиясул чорхол рухI унеб,
Чурапал[272] рукIуна чара бухIадил.

ЧухтIил къагIидаги КъустIантIиналда,
КъачIан бачIун буго Къайсарил ясалъ.
Къвалакь кверал чIвайги чIухIун кIалъайги,
ХIабсатил бикъиги якъинаб буго.

Сурмияб дарайдул гордида тIасан,
Сверун чалуги ккун, юкка ретIуна.
Миккил мукъур гIадаб къагIидаялъул,
Къоязда нур бала барантиказул[273].

Берцинлъи, тIабигIат тIаде гъуниги,
ТIокIаб рес букIинищ босизе ясалъ.
ТIасан вахIю рештIун бикьун кьечIони,
Кьер кинан гьабулеб гьедин инсаналъ.

Дунялалда бугеб аслу-ссиялъул,
Аставка баркараб камилаб лага.
Кинабго халкъалъул къадругин къоял,
Къвал бан тIаде цIараб къиматаб дур черх.

---

[267]ТIагьа – МухIамад аварагасул цIаразул цояб.
[268]Расул – *гьанив* МухIамад авараг.
[269] Къаламул килщал – берцинал, тIеренал килщал.
[270] Гъункар-пача – турказул султан.
[271]Порхоро – ххамил цо тайпа.
[272]Чурапал *(лъар.)* – щватаби.
[273]Барантик – ххамил цо тайпа.

МаулхIаяталъул хIордухъ лъедолеб,
ХIанчIида релълъуна, лъадай унаго.
ХIажрул-асвадалъул ганчIида чIараб,
Гагулъун гочуна, чи данде ккани.

Чанги мун сабаблъун росу рихарал
Къоял нухда лъуна дур хиялаца.
ХвечIого ракьалда чIаго йигелъул,
ЧIвалин дур махIилан хIисабги гьабун.

(21) МАХIМУДИЛ КЕЧI[274]

Маргъалалъ къачIараб, якъут бессараб,
Къиматаб черхалъухъ чапун буго ракI.
БагIар меседалда тIад варакъ хъвараб,
ТIокIаб лагаги лъан, лъай босун буго.

Нусабго саналъул гудурги бахъун,
Бахъизин къватIибе тIулалъ бугеб цIа.
ТIолго мацIалдаса печатги бекун,
Каранда бугеб кор лъазе гьабизин.

Гьаваян, рокьиян рукьбалъ кваналеб
Квенгун макьу тараб кьалда вуго дун.
Балаян, гIищкъуян гIакълуги тIагIун,
ТIаде ругъун гьечIеб рагъде ккун вуго.

РухIалил унтиялъ турун бугин ракI,
Тоге жанибилан жинда бугеб хIал.
ХIасраталъ бежулеб жаналъул бухIи,
Макьилъги гIодула, гIарзалъ айилан.

Унго, ле, йокьулей, рокьиян абун,
Бихьулищ дир унти – тамашаяб жо?
ИяхI, рекIел гьудул, гьалда цIарго щиб,
ЦIоролеб, хинлъулеб, хадув гъолареб?

Дун кьолон квегъулел ургъалабазда,
Бадибе хIацIу тун, тезе гьаве дун.
Дида къвелъ бан рекIун ругел балагьал,
Балагьун чIечIого,чIван рехе дуца.

Дида къварилъиялъ къвал жеманагIан,
Мун гIодой къулулеб къагIидаго щиб?
Кьойил дагIба бугин диргин гIищкъудул,
Дуца жаваб гьабе, гьудул ятани.

Дур бицен гьабуни, гьуинлъула мацI,
Найил гьоцIо босун цIункIулеб гIадин.
ЦIар рехсон ракIалъе свакайго гьечIин,
Сундулан абулеб эбелалъ дуде?

Байдаби гIуцIулеб гIурччинаб мина,
ГIаршгIан борхалъула мун яхунеб тIох.
ТIамах бортулареб тамрудал[275] кIвагьаш,
БайтулмагIмур буго тирулеб рагъи.

Радал-бакъанида, къвалакь кверги чIван,
КъватIий мун яккани, ккола бакъгин моцI.
ЦIорол рукъзабахъан мун цIаюцIани,
ЦIа-кан тIерхьун уна хьухьикьан гIадин.

[274] Гьаб кечI буго ХъахIабросулъа МахIмудица къватIиб росулъа жиндиго йокьулей росасул гIадамалде гьабураб. – ГI.Ш.

[275]Тамру – чамасдак.

Дуда данделъараб нухда хIайванги
ХIайранлъун хутIула, дур хиял гьабун.
Дуда хадуб балан, херал чагIаца
Чвахун магIу тIола, гIолохъанлъиян.

ГIалхул чундул руго чапун тIагIунел,
Чараб пормаялъухъ гьинал ракI бахъун.
Нухъби хIулун руго, хIанчIи хун руго
ХIатIил росиялъул санагIаталъухъ.

Симис меседилаб маргъалул чадир,
Чорхол гьунар хола, гьимун елъани.
МицIир варакъулаб къадру бугеб таж[276],
Къулун мун йорхани, хвалде ккола дун.

Халкъго хьвадулеб нух, борхатаб кьуру,
Гьоркьор нугIзал руго дур рагIи хвани.
ГIурул щакъиялда гъотIол къалам ччун,
Хъвараб къотIи буго ятIалъилилан.

Къан букIараб хIанчIихъ чорхол рухIги ун,
Чияр росда буго свердулеб дир ракI.
Чармил синжир бараб жайранги бокьун,
Ракь батIаяб ботIе ккана дир рокьи.

Дуда аскIов ккарав инсанадаса,
АнцIго къо баниги, къотIуларо махI.
Къаси егулеб рукъ, бакъ бугеб гIадин,
Къол нухалъ бихьула бецIаб сардида.

Дунял-гIаламалъул гIакълу босарай,
ГIайнаан цIалдолел цIваби рукIуна.
ЦIороб мусудузул лугби сурарай,
Саратан хьвадула хьухь зобалазда.

Замзамги[277] загьрулъун, гьадин дунги тун,
Гьудулги къвалакь къан, мун рекъеларо.
Къадги канлъи гьечIеб рокъов дун тIамун.
Къаси чирахъухъе чурхъе дуниял.

[276]Таж – къиралaсул (ханасул, падишагьасул, императорасул) ботIрода лъолеб, гьесул хIакимлъиялъул гIаламат.

[277]Замзам – КагIбаялда аскIоб бугеб къулгIа, исламалда хириябилан кIодо гьабулеб. Биценалда рекъон, Замзам гIажаибаб къагIидаялда баккана гьитIинав ИсмагIилил хIатIазда цебе, гьевги гьесул эбел Гьажарги, Ибрагьимица ХIижазалда тун, къечоца холел рукIараб мехалъ. Замзамалъул лъим даруяблъун рикIкIуна.

(22) МАХIМУДИЛ КЕЧI[278]

ХъахIилаб зодихъе багIар бакъул нур
Дуца бикъунилан мукъсанлъун буго,
Къаси шагьри моцIрол цIвакигун гвангъи,
Духъе кканин абун, дагьлъулеб буго.

Дуниялго ургъун, Дагъистан рекъон,
Рокьул байрахъ буго халкъалъ духъе кьун.
Хварав, чIагояв чи нахъе течIого,
Тана дуй алапа ал мусудуца.

Инсанасе щолеб, ясалъ букIунеб,
Берцинлъини гуро дуй бичас кьураб.
Кьерилалъль рагIараб, гIолилалъль бугеб
ГIищкъул гьава гьечIо къадирас дуй тун.

Дин тун чи вуссунеб чалухаб рилълъин,
Чан чи холев вугев хадув валагьун.
Хварасада рухI лъолеб хIатIил росиялъ,
Дирги гIумруялда гIелин абуна.

Исанаги хIара хIорго хутIани,
ХIайванал тIагIина тIад ракъван мунан.
ТIадеги гьаб хIалалъ хIасрат бихьани,
ХIанчIиги хIулила дур хIисаб гьабун.

Самаалда Билкъис къварилъилаан,
КъватIие мун яккун, данде кканани.
Мисри Зулайхаца чIегIер балаан,
ЧIухIдае сверулеб дур сси бихьани.

Бахьинаб надалде пардавуги бан,
Гьинал ракI гIеккезе яккула тIаде.
ГIадамал гIажизлъун, женал хIайранлъун,
Жайранлъун тIагIуна тIерхьун цееса.

ТIулада лъураб цIа цIунула дица,
Дуниял жендани, жибго свинилан,
Жаниб кор боркьараб керен хIехьола,
ХIасратай гьудулалъ гьабе даруян.

Гьаваялда лочнол гIадат рагIула,
ГIищкъу ккаралдаса дунял кколареб.
Дирги чорхол гьава гьедун чIун буго,
Гьарун кьечIони мун, кьурун яхъеян.

Кьалде цIала гIищкъу гIадалаб ракIалъ,
Я дуниял теян, я мун тогеян.

Тукаби лъугIаги гIусманиязул,
Дун гIакълуялъ тезе тастар[279] бессарал.

---

[278] Гьаб кечI буго ХъахIбросулъа МахIмудица росасул чIужуялде гьабураб. – ГI.Ш.

[279] Тастар – тIеренаб чиллайкатнилаб тайпа, руччабаз тIад чIвазе хIалтIизабулеб букIараб гьин ххам.

Сунареб цIа ккайги цIиял пабрикахъ,
Дур пулушаялъе[280] шалал гьарулеб.

Шамалъул меседил симис бан къачIан,
ЧIегIертастар буго терелеб цебе.
Турулеб каранда квешезейилан,
Шалил юккаялда ккун буго чалу.

Дуца чохтIо къалеб къагIидаялъул
Къиралзабаз буго бахъун казият.
Къвалакь кверал чIвараб куцун дур ссигун,
Суратал ратула тукабазда ран.

РатIлил пормаялъул пирказал руго,
Киназго гьабеян гьеб духъ балагьун.
Дур гуреяб тадбир танилан абун,
Айрипалан буго падишагьасул.

Сахратуллагьалде бахун ахIдолеб
ХIанчIил мацI буго дур кIалъалеб гIужалъ,
КIиябго кIветIалъул, кIалдиб мацIалъул
ЦIваби панаалъулеб пасахIат буго.

Бичасул къадаран, къвалакь моцIги ккун,
КъотIуде вачаяс чурхъула гьудул.
Хъвараб хIукмуйилан карандеги къан,
Къанилъе лъудие кьун бугеб дунял.

Дунги гьев гIадинав дур лагъ ватани,
Толеб щай, бетIергьан, гIумру гIадада.
ГIалам хьихьулевги мунлъидал, Аллагь,
Даим рахIаталда тоге цого чи.

Лъим къараб къулгIадухъ къуркъбузул вехьлъун,
Къоял эсулги а, Асли дие кье.
Кьолораб хIамалъун хIалтIулев гьев тун,
ХIурулгIинги дунги данделъизе те.

Дуда лъураб цIаралъ цIан бахъанин рухI,
ЦIорол панар, гьечIищ гьабизе дару.
Дур гаргаралъ бугин берзул нур босун,
Меседил карапин, каранде ваче.

Кванилгун кьал ахIун, макьилгун рагъ бан,
Ургъалилъ вагъулеб гъара буго дир.
Ярагъ гIодоб бараб, гIарада гьечIеб,
ГIадалал хиялаз херлъулев вуго.

Халкъалъе рахIманас хIинкъи кьун буго,
Дун вокьуларев чи вокьиларилан.
Йокьун мунгинлъидал лъай босун бугеб,
Лъазе ккела дуда дида бугеб хIал!

---

[280] Пулуша – хирияб шалил тайпа; руччабазул хасаб къагIидаялъул горде.

(23) МАХIМУДИЛ КЕЧI[281]

Рокьул гIазаб цIикIкIун, цIай дилъе ккедал
ЦIорол жайраналъул жаваб гьабизин.
Жаниб варакъ басун, месед сверун хъван,
ХъахIаб тIайруялде битIизин салам.

Сахратуллагьалъул хIанчIи хIайранаб
ХIеренаб мацI буго дуе цIализе.
ЦIерлъун лугбал чапун, чорхол гьан биун,
Ургьиб кутак буго камилаб рокьул.

Кванилгун кьал ахIун, макьилгун рагъ бан,
КьечIеб дуниялгун дагIба буго дир.
Дандиязе кьураб рокьул бутIадулъ
Бикьун дие щвараб рокьул щущае.

Кьерилазе бугеб рахIат-кепалъухъ
Кинниги дир чорхой чан гьаби ккана.
Чараб пинтаялъухъ турун рукьбалгун,
Тана хиялаца хур-ах чIунтизе.

Зодихъа бакъул нур бикъараб гьурмахъ,
Гьаглъун хутIулев щив, щущан инчIого.
Щобде моцIалдаса цIвакараб надихъ
Дирни гIакълу ана мугIрузде тIурун.

ТIад хатI гIанбарулаб гIибрани[282] тастар
Телеб инсул росу, мун ячарав чIван.
Терек меседилаб немсазул хара[283],
Хвалил къоно чIвала, къвалакь ккурасда.

Къайсарил ахикье ахIдолеб гьудгьуд,
Духъ керен ссудичIев сунца херлъилев.
Сибир хIехьелилан хIукму буго дир,
Дуда къвал барасул къотIун бетIергун.

Бакъ тIерхьун ун хадуб, халкъалъе канлъи
Камилаб дур гьурмал гьанал букIуна.
Гьагав дирни гIищкъу къалъул гIужалда
Бакъгин къацандула дур гьумерилан.

– Дирги гIумру буго, гIазизав гьудул,
ГIарза дуде хъвазе хъурщун хьвадила.
Яхъун свердизеги, ссун ракI бахъадил
Нахъа ургъел батун, бахчун гьабизе.

Гьанже дихъ гIинтIаме, гIодовги къулун,
КъавагIидал кьезин рокьул духъего.
Рукьбалъ цIа букIаго, цIунун хьихьараб
ЦIилада кор бугеб калам гьабизин.

---

[281] Гьаб кечI буго МахIмудица росасул чIужуялде гьабураб. – ГI.Ш.
[282] ГIибрани – жугьутI; ягьуди.
[283] *Терек меседилаб немсазул хара…* – жаниб меседил накъиш угьараб немцазул чиллайдул тайпаялъул ххам.

Кидаго рукъилан, къулун гъасдегун,
Росгин чучардичIо, черх дуе цIунун.
Чара бухIанагIан яхI гъабун гурон,
Гьавги дир росилан аскIой егичIо.

Унтун йигониги, бусада лълъвинчIо,
Мун аскIов гьечIого ракIгъеларилан.
Лугби гъурааралги лугби хIехьана,
Духъ юхIулелдаса хIал цIикIкIулищан.

ХIанил курмул руго, курсалъул жайран,
Жемун тIад катангун, кагътилъ лъун цIунун.
Нагагь хъван ратани нилъер къадарал,
Дур квер хъвазе гурон рахъиларилан.

ГIилиюналдаса[284] хваразул рухIал
АхIун рачIаниги, дуе цIунараб,
ЦIа рекIун, бухIана бахIараб гIумру,
ГIадан кантIилалде, тIад гIужрукъги чIун.

ГIадада рорчIула рачIарал къоял,
Къоркъоца курмуда тIад квералги лъун.
ТIинчIаб наялъ, гьудул, гьоцIо тIелалде
ТIогьолъа хIе уна хIатIица босун.

Ясазулги гIадат гIолохъабалъе
Хъирщун……………………кIвар кьола.
Ал зобалгун ракьал, гьоркьоб жанавар,
Жиндалъун бижарав расуласецин.

Цойгиясе арай къоролалъулгин
Къадар авалалда Аллагьас хъвана.
Адамил хIарщалъул, ХIавал наслудал
Ясазул къагIида дур батIалъи щиб.

Щолеб гIарцул къайи къватIадаги тун,
Къад мунагь батулеб карпит босана.
Висру маргъалалъул гъуниялдаса
Гъурараб щегI буго щун гьудулаллъе.

Щибаб пабрикалда пороб[285] кьабизе
Дур цIаралъул буго цIергIадин хIалтIи.
ЦIорол магIданалъул магазиналда
Дур исмудул буго басулеб зарбу.

Зодихъе бакъул нур мукъсанлъун буго,
Дур гьурмае бикьун, кьералъе бикьун.
Къаси шагьри моцIрол канлъи дагьлъана,
Дур хIетIе-кверalъе камиллъи бачIун.

Кидаго макьу щун, къанщичIо берал,
Къо лъикI гьабун тарай, гьудул, мун кIочон.

[284] ГIилиюн – хваразул лъикIал рухIал руссунеб бакI, Сижиналъул гIаксаб.

[285] Пороб *(гIур.)* – проба.

Гьангин ракьаялда гьоркьобеги лъун,
Гьуинаб дур калам кваналеб ургьиб.

Унго, мун щвечIони, щобазул тIайру,
Щиб гьабун хьвадилев дун хьиндал кIалахъ.
Алжан кьунаниги, мун кьун йосизе,
ЧIаго дун вукIадго, рекIел къасд гьечIо.

Къайис Лайлахъ гIадин, духъ тIад вакъарав,
Къвалги бан, квер баче чара хварав дир.
Чаран хIинчI сабаблъун салмах Давудлъун,
Мунан холев вугин, ваче каранде.

Духъ керен угьиялъ квен кIочон бугин,
Кин мун гурхIуларей аб дир хIалалда.
Дун хвани, гIодизе хиял батани,
Балагье унтуде, тохтур мунлъидал.

МестIерас[286] тун хадуб турулеб ругъун,
Тогеян гьарулеб, гьабе дир мурад.
Дуца дару кьуни рокьул унтуе,
Ворхизе кIвелилан хиял буго дир.

Хваразда рухI лъела хIерен кIалъаялъ,
КIолесе баркала квана-гьекъезе.
Киса къадру лъалев къаси кьижулев,
Вегун чIезе кIвани – кIудияб нигIмат.

МугIрул тIегь киниги тIадчIун нукаялъ[287]
Квешезе чурхиялъ черх бакъван буго.
Къаси тIаде бачIун, чIегIер борохьалъ
ЧIалгIаде кванаялъ кеп хвана чорхол.

Халкъалда бихьизе къад хьвадулареб
Рохьил чаларчаялъ чорхол би цIцIуна.
ЦIу гьохъе ахIдолеб хIухьал щвантIихъе
Щведал, гIанабазул багIарлъи хвана.

Хварал рачIаниги, бахъинарилан,
Бегараб рекIеда кIалъан пайда щиб.
Щиб къо бачIаниги борчIиларилан
ЧIунтараб дир черхалъ чан кин гьабилеб.

Гьедин гIабдаллъуда гIемераб мехалъ
ГIадада дунилан дур къоял индал,
КъотIи буго дуе, дида божани,
Дургин гьабичIони – гьечIо дуниял.

Дур рохьалъе гIоло хIалтIани гурон,
ТIокIаб рос-рукъилан къулуларей дун.
КъотIун рехханиги, ун цогиясул
Гъасде къулилелъун, къоноги чIвала.

[286] МестIер – тохтир.

[287] Нука – гьалил культура хвезабулеб зарарияб хIут-хъумур.

Къаде дие бицун, къасиде холеб
Хиял батичIони – ворчIами дуе.
Дида чаранги лъун, мунго чучани,
Чияр беркIалалъе лахI хъвазе ккела.

(24) МАХIМУДИЛ КЕЧI[288]

ГIалам жиндий гIоло бижарав Расул,
СахIиран[289] абуна досде гIадамаз.
Дуда бахиллъараб халкъалъ абизе
Азарго батула таманаб[290] рагIи.

Те дуца рокьукъал къватIахъ свердизе,
Ссиялъул аставка барканин дуе.
Карамил аманат Аслиде гIадаб,
Унтаби ругел дир дудаги лъалел.

Лайлал къотIиялъе Къайсарил гIадин,
Къай дуцаги рачел, чучардичIого.
Чармил кьуруялда газа кьабуни,
Я гIоркьихъа тIола, я тIаса хола.

ТIадал хиялазе мун хисардани,
ХвезегIан инаро аб балагь тIаса.
ТIурараб гьоялда гьецIо речIчIани,
Я махIу хIанчIула, я хIетIе ккола.

Холареб рагIуе мун хисардани,
Хвалде иблисалъул босное лълъвина.
Лъукъун араб борохь къадалъе лълъвани,
ТIад рукъи къачIого, къаси лъикIлъула.

Къуръан-хIадисалъул тапсирин абун,
Инжил бегьиларо гьанже халкъалъе.
Къварид гьабун гъалбацI рохьазде ани,
Цебе батараб чан чурхъун рехула.

Чияда абуге, дидехун бице,
Дудаго бугеб хIал, хIинкъаричIого.
Дийги батилаан тукабада ххам,
Бурак кьабунилан бокьулеб гьечIо.

Кьезе кепкалали камилароан,
Кинанха рехилеб харилъе месед!
Лъабнусго ясалъул босноялдаса,
Мун гIодой йикIараб бакIидаго лъикI.

Нусго бикаялда керен цвизегIан,
Квер дургин босараб сордо-къо къабул.
Къого хIурулгIиналъ къвал баялдаса,
КъотIной ятаниги, тату букIуна.

Бичун къалеб чухтIил къагIида берцин,
Цо-кIиго моцI буго цIоролев мун лъан[291].
Къарал явлухъазул санагIат гIемер,
Санал цIикIкIанагIан цIвакулей йиго.

[288] Гьаб буго рокьи ккарай ясалде МахIмудица гьабураб кечI. – ГI.Ш.
[289] СахIир – сихIручи.
[290] Таманаб *(лъар.)* – гIемераб, чанги.
[291] ГIажам тексталда буго вариантги – «Къоло цо сон буго цIоролев мун лъан».

Кинан букIаниги кIалъан гурони,
КIоларо чиясда бицине сипат.
Чармил бугониги, ракI биинчIого,
Инсан вуссунаро дуда бадиса.

Дир къалмил реццали беццаб жо буго,
Халкъалъги абичIищ бищун лъикIаян.
Щакъи-кагъатали кодоб босуге,
Кан бакун балагье, бугищ гIайибан.

ГIарцул щекъер буго бакъгIан гвангъараб,
Горда керен цуни, кибго нур балеб.
Канаб шелеш буго щобде моцI гIадаб,
Рокъоб цIаюцIани, къватIибе лъалеб.

Щуго[292] сон хун барав херав чиясда,
Дур гъалал гьурщани, щвела рухI тIаде.
ТIупаналъ гъанкъараб НухIил къавмалда,
Дур къунщби кIутIани, тIаде рахъина.

Жинда кодоб бугеб карпитул ахIмар,
Какизе лъугьуна кинавгIаги чи.
Чияр кодоб бугеб шёт[293]-капекалде
Кинавго угьдула, анищги гьабун.

[292] ГIажам тексталда буго вариантги – «лъабго».

[293] Шёт *(гIур.)* – счёт.

(25) МАХIМУДИЛ КЕЧI[294]

ЦIураб шагьри моцIгIан цIвакараб гьурмахъ,
ЦIадае хьухь гIадин хьвадула дир ракI.
Зодил багIар бакъгун къеркьолеб чорхолъ
Къаси кьижугеян, кьуркьудула ракI.

Чан сон тIубан бугеб, тIадго гьан бакъван,
ХIал чIван бакъвалеб къажар пормаян.
Къаси макьуялде кьал ахIун буго,
ГъалбацI сагьриллъарай сумалин абун.

Сардилъ жундул рачIун, свердула цере,
Рогьалилъ баккулеб канаб цIвайилан.
ЦIад гIадин чвахула чалухал берал,
ЦIад бан зодоб чIараб нуралъулъ къец бан.

Къасде макьу гуро, къад кванай гьечIо,
Чайи гьуинлъула, гьудулалъ тIураб.
Гьев рос рехун тани, теларо балай,
Лъарде бараб полоп бикьа-бихxула
Кьоге гьадин дун тун турадие квен.

Каранда лъураб цIа, цIилазул унти,
Росгун мун рекъани, къотIун чIоларо.
Мун кин вакъан хварав Къайис вихьизе,
Росги кваналев тун, свери рагъида.

– Балагьея, васав, аб дирги рагIухъ,
Духъе рокьиги кьун, кьаллъун чIечIей дулъ.
Кьурабги кун чIолев росги кодой щун,
Щобде гьури гIадин, гьалаглъун йиго.

ХIурулгIинзабигун къеркьон гIурай дун,
Къадру гьечIелазда гьорлъе ккун йиго.
ХIаржул асвадалда исма хъварай дун,
ХъахIбалъи гьечIого гьаглъун ятана.

Щобил атIрапада[295] тIад куцараб черх
Чаргъадил бусада санагIат гьечIо.

Сахратуллагьалде сан куцарай дун,
Квер ккун ячун кьуна, ракьулъ лъудие.
Къайсарил бикаги берзуй гIечIей дун,
Дир гIамал хисана, хераб гьвел кIал чIван.

ЧIухIаралщинаца цее ккурай дун,
Дун нахъе хъамуна хъвачIеб къадаралъ.
Къалъул бакъда данде къеркьолеб гьумер
Гьанже цIайидиге дагIба рекIинчIо.

МугIрул тIегь чучулеб чараб гормендо,

[294] Гьаб кечI буго ХъахIабросулъа МахIмудица гьабураб, рос рихарай чIужу жиндиго йокьараб мехалъ, ятIалъизе кколеб куц малълъун. – ГI.Ш.

[295] АтIрапал (*гIар.,* тIарап абураб рагIул гIемерлъул къагIида) – рахъал.

Дурусаб моцI буго цIар дуй хъвалаго.
Курмада чангит бан чи цадахъ ккоге,
Ккараб рагIи бицун, дихъеги ячIа.

Чабхил лъим гьекъолеб къункърадул гIадин,
Къула-йорхиялъе санагIат гьабе.
ЦIорол рагъабахъе гъунулеб микки,
Дунял къварид гьабе къаникь лъудие.

Къвалакь расен бугеб самаалъул хIинчI,
ХIалихьат виччан те, вичун дун восе.
Гьиндалъул къубдуца тIад накъищ хъвараб,
ХъахIаб пормаялъухъ бахъун ана ракI.

Гьанже дихъ гIинтIаме, ГIалил Зулпукъар[296],
Къаникь вукъад вокьун, кьаллъун чIечIин дулъ.
ЧIа, мун гIедегIуге, гIодове виччай,
ЧIужуялъул макру камуларебин.

ХIайванцин урхъараб хъахIаб дир шекъер,
Къоркъоца кIал чIвайдал, чIегIерлъун буго.
Чияр анищ ккарал багIар гIанаби,
ГIужрукъида къочун, къабихIлъун ккана.

Къадру гьечIелазул, сан гьабичIей дун,
Сардилъ боржанхъулеб бецIаб хIинчI щвана.
Щибго жо кIваричIин кIал чIван дун хвечIин,
Хиял батанани дуе бокьараб.

Кьалде ккараб дир черх дуда рихани,
Дунгун цадахъ гIурай цо анцIго росулъ.
Дудеги гIайиб чIван, цогияйги ккун,
Гьабиларо дунял дица минуталъ.

Цебе битIун ккани, нахъа бигъула,
Биччай гьабги хасел санал лъугIадгун.
Сордо гьитIинлъараб, къо кIодолъараб,
Ихдал балагьила, балагь бачIадихъ.

РагIи хIеренаб кьун, кьили бакIаб лъун,
Лъаябго моцIиде цIорозайила.
ЦIикIкIун баччизе кьун, квине дагьаб кьун,
Гьирица чурхъараб чу гIадин лълъине.

Гьунар хвараб хъергъу хIанчIида хадуб,
Хиял бугониги боржун унаро.
Гьава хварав гъарим гьитIинаб сардилъ,
ЦохIо минуталъги ворчIун чIеларо.

Магъилъе ахIдолеб жарад[297] киниги,
Дунги гъунгъудила дур нуцIил кIалтIа,
ХъахIбаяб рагIи кьун, кьижун росги тун,

[296] Зулпукъар – Хайбар хъала бахъулеб рагъулъ МухIамад аварагас жиндирго вацгIал ГIали асхIабасе кьураб машгьураб хвалчен.

[297] Жарад – гарцI.

СанагIаталда мун тIаде яхъаян.

Къаси сардил моцIги рогьалил цIваги.
ЦIадги хьухьги гIадин данделъилин нилъ,
Маржан биун тIураб тIугьилаб тастар.
ТIаде рехичIого, къвалакь ккун босе,

Сулайман гIодулеб гIажаибаб кар
Кинабго гьурщун те черхалде тIаде.
ТIокIаб къачIаялъул къагIидаялда,
Къвалакь квералги чIван, ричIе дий нуцIа.

ЦIараб лъабго соналъ рокьул тел босун,
Тилмачал хьваданин нилъер цоцахъе.
Цойги хабаралъул халги гьабуге,
Хекко къватIий ячIа, къвал жемун чIезе.

Рокьуца турараб тамашаяб черх,
ЧIвахун магIилги тIун, тIаде яхъинищ.
ХъахIбаяб гьаваялъ гьалаглъарай дун,
Салдат гIадин рос тун, дуде юссанин.

Къадараб жавабни гьабиларебин,
Гьудул, гIедегIуге, гIодое йиччай.
Росасул бусада санагIаталда,
Сордо чан рогьараб, дидаги бице.

Дица инсул босниб цогIаги сордо,
Сардилъ духъе щвечIеб биччан букIинчIо.
Бихьинчи къватIиве къаси вахъуна,
Къад иш щай духъ бажарараб, вас,

Балагьун росги тун, сверун къотIногин,
Къойил дица дуе рагIи бицинчIищ?
РагIи дуехун кьун, кьал росасе цIан,
ЦIараб лъагIалица рагъда йикIинчIищ?

Дур кIалдисан кIалъан, кIиго моцIиде
Ццуризавун чIечIищ щун вукIарав рос.
Дун гIадин хьвадуге цо лъагIалиде,
Дур анкьайго гIунги рагIараб дида.

Дидехун мал хьвагIун, хьвадизе ккани,
Хасалихъиялде дихъги валагье.
Цебени аб дунял дуда хадуса
ХинкI рихараб гьойгIан батIалъун чIечIо.

Гьанже дуниялалъ дуда гор-магъакь
Микьго, ичIго бацIцIун, халатаб бала.

(26) МАХIМУДИЛ КЕЧI[298]

Баккараб моцI гIадаб цIар бугел лугбахъ
ЦIерлъун рухI биараб хIухьел угьизин.
Зодихье бакъул нур бикъараб гьурмахъ,
Чапун ракI тIагIараб магIил гIор тIезин.

МугIрузул тIегь цIулеб цIар берцинаб на,
ЦIар дур къотIиларо, къварилъуге ракI.
Къиралас бакулеб караснай панар[299],
Кинабго халкъ буго бакъвалеб мунан.

Къуншбуда кьер гьабе, кьенсер-бер къачIай,
КъвакIан мугъ бекилин, керен цIородил.
Курмул цIутIизаре, цIан лага биччай,
ЦIердал матIу гIадин тIокIлъилебин черх.

Чабхида кьурдулеб, кьурул гIамирко,
Рукьбал кьварун руго рокьул цIадуца.
Кьер берцинаб хIанчIил, хIули канчIаб тIинчI,
ТIул ссун жаниб буго жендилеб дур цIар.

ЦIорол рагъабахъе, гъунулеб микки,
Дур гъуниялъ буго дида гъаргъар бан.
Гъулдулъан къокъулеб, Къапалъул гIанса,
Къоги сордолъула росулъ гьечIони.

Гьиндалъул къубдуца къачIараб чалу,
Чорхол къуват хвана дур къагIидаялъ.
Къубайсалъул[300] мокърукь меседил накъищ,
Нусго яс кьуниги, цо рас кьеларо.

БецIцIулин гьинал ракI, ракIалъул гьудул,
КIалъайги гьабуге гьаглъарай дида.
Гьалдолеб дир зигьну[301], зодил малаик,
Зазилъе ккарай дун, квер ккун нахъе цIай.

БацIцIинчIони цIорол цIар букIунаро,
ЦIикIкIун къоял ана, къвал гьойдаги бан.
КъачIани, матIудал тIокIлъула канлъи,
ТIад бугеб кьер хвана, кьалде черх ккедал.

Чапараб меседил дир какабада,
Квешал къоял чIана, къоркъол квачIал чIван.
КъотIун маргъалалъул гъураб гьурмада
Гъараде кьабелеб кьурул руз буго.

Биараб гьацIулги цIар кIочон тарал,
КIутIби басралъана, салдатас кIал чIван.
ЧIугIли чиниялде чи вуссунареб,

[298] Гьаб кечI буго ХъахIабросулъа МахIмудица гьабураб росасул чIужу йокьун, гьолъ данде жийго какун, гьадинав рокьукъав росасул квер хъварай дун дуе щай абун. Гьедин кIияцаго, цин цояз, цин цояз, цоцаде ахIараб кечI буго гьаб. – ГI.Ш.

[299] Караснай панар *(гIур.)* – багIараб чирахъ.
[300] Къубайс – Маккаялда аскIоб бугеб Абу-Къубайс абулеб мегIер.
[301] Зигьну – гIадалнах.

Чаргъедо басандун, сурана нодо.

НагІли-маржаналъул жавгъаргІан тІокІаб,
Женалъ кІутІби хъвайдал, хъублъана щекъер.
Шамахалъул чиллай-чухтІунир гъалал,
Чурхъула гІужрукъалъ, къвал бан тІаде цІан.

ЦІорол пабрикахъе хъахІчараб чини,
ЧІаго йикІин гІела, гІайиб чІваларо.
ГІусманил тукабахъ тамахаб квасквас,
Киса ал ясазе рес дуде щвезе.

Ширвани Казимил кагътиде аят,
Турулеб каранда квергІаги бахъе.
КагІбаялъул къеда Къуръаналъул хатІ,
Къаникь вукъичІого, къвалниги жеме!

Жавгъараз гвангъулеб алжан кинигин,
Дур нуралъ къалъула къулгІадухъ ясал.
Къаде зобалазда бакъуца гІадин,
КъватІий мун яхъани, тІибитІула нур.

ТІаде бихьулареб, тІулалъ хьвадулеб,
Хьухьлъун буго дир ракІ, духъ сверун свакан.
Ссилъун рокьиги ккун, рухІлъун балай кьун,
КьогІаб гІазаб буго гІумруялъ дие.

Дихъ хІасрат бергьараб хІисаб щиб, васав?
Щобил чаларчаялъ чорхол би цІурай,
Керенищ дир къалеб, къвалищ жемилеб?

Жундузул гІипритгун гІадада хварай,
Хвела дурги къадру, дунгин рекъани.
Къуркъбузул инарал аскІов вачарай,
Чилъи гуро дурги дида гаргади.

Дунял бихиларищ, хирияй гьудул,
Халатал лугбуда бугьтанал лъуни.
Гьава цІорон, цІад бан, роцІцІинаро зоб,
ЦІорол хІубиялда хІарщул тІанкІ лъуни.

– ХІижаз улкаялда[302] Карамил Асли,
Киса мун херлъулей, халкъ тІагІаниги!
Хайдакъ-уцмуялде Шагьсанам бика,
Шагьри моцІ тІерхьунищ, хьухьикьан унан.

Бараб гІазуялде гІинтІул тІегьалде,
Гьурмал гвангъи щварай, мун дие щвелищ?
БацІцІадаб чинигІан чорхол гьан хъахІай,
Хъвазе гІайиб буго мун гІадамасда.

ГІолилал кьерарай, кьерилал хварай,

[302]ХІижаз улкаялда (ХІижаз) – Макка ва Мадина шагьаралги жанире рачараб, ГІарабистан бащдабчІинкІиллъиялъул бакътІерхьул рахъалъул ральдал рагІаллъи.

Хварал рухIал рачIун хIохьел угьарай,
ХIавраал гIажизай, ГIайнаъ гIодарай,
ГIураб давла[303] буго духъ балагьиги.

Гьанже дур рагIуца гIолил ясазул,
Рас-расго хIулана, хIерен кIалъаялъ.
КIоларин йорхизе, бицунге дие,
Дур гIарз къотIуларо къоролзабаца.

– Дида мун рагIана, гIалхул церилан,
Бицунги унарев, ургьиве лълъунев.
Балагьизе инсан, кIалъазе иблис,
Босана дуца цIар цIуял жалазул.

ЦIар ахIизе ражул[304], божизе борохь,
Бихьуге дирги хIал, хIайран бугин ракI.

ХIеренаб гьан кванан, канал берал цIцIун,
Киведай ворчIила, чIалгIингун дун тун.
ЧIурканал лугбазул лазатги босун,
Батила дурги нух, хиял гьабураб.

– Хвайги чохьол эбел, чини сурахIи,
Мунгин чучун хадув, чигун кIалъани.
РекIаги дида цIа, цIодораб хIара,
ЦIуничIони къадру, къвал дудаги бан.

БицанагIан хабар, борцанагIан ххам,
Халат гьабичIого, гьуинлъизе те.
ЛъилъанагIан хурзал, ххaнагIан хурдул,
ХутIилин ругелъур, баче цо-цо квер!

– Кинан дун чIаниги, чIечIин мун гьанже,
ЧIараб ралъдал лъимгIан гIодове виччай.
ЧIчIел духъ тани гуреб, течIин дуца дун,
Тоге къватIиб лъазе, къвалбан вегарав.

Роол чан гъурулеб гъулдузул лачен,
Дирги ракI гьалдана гьанже мунилан.
Гьавадул ракI гъураб, гъарадул гъалбацI,
ГIадан лъалелдего лъаравани мун...

[303] Давла – бечелъи, хазина; талихI.

[304] Ражул – бихьинчи, гIадан.

(27) ГІУМАРИЛ КЕЧІ[305]

Къалам, гаргаде мун кагъаталдехун,
Каранзул къварилъи къватІиб бицине.
Къадар, мунги хІалтІе, лавхІалдеги[306] ун,
Анищалъ росулел ясалги гьечІин.

Гьудул, дун гІадинан ал къварилъабаз,
Къо гьоркьоб инчІого, мунги квегъаги.
Гьалмагъ, дуе кьураб дие бокьулеб,
Микьго гІамал буго гІорлъун шапулеб,

Щобде пулеб гьорол гьалмагълъиялда
Гьадин дунги вуго дур цІар ахІулев.
Исана дур рос-рукъ къватІир чІвачІони,
Къаси бусеналда бугин дирги кьал.

Кьурун мун яхъизе хІал кьечІонани.
ХІелунги теларо, туманкІ щвадие.
Щайзе, гъарин, дие гьаб дунялалъул,
Дуда къвал бачІого, бачІараб рахІат.

ХІалтІиларо гІищкъу, къаларо рачел,
Ячарав дур къунцІун, къвал бан, гурони.
Гуржистан чинидул чапун гьабураб,
Гьеб дур швемешалъе щвана кету-руз.

КагІба рукъалъухъгІан гІалам урхъарай,
ГІайнаъ хъатикь ккунин хъархъилъ гІужрукъалъ.
Къурайшазул ясаз сан куцаниги,
Мун каранде къана къохьол лъалкІачалъ.

Дудаго къвал балев къоркъода тІаса,
ТІон кин бахъулареб, нахъе къачІого.
Къвал жемун вегулеб, жундузул гІабдал,
ГІадалъ гьорчо речІун, чІинтІе босновго.

Росдада рихараб хераб къватІул гьой,
Къан бохдулги рухьун, рехе гІурулъе.
ГІенекке, вокьулев, кьезин духъего,
Бихьанщинаб къоги къараб талихІги.

Дица киниги тун тартариялда,
Рагъида свердулей яс йигеб гІужалъ.
Росдадаго тІаса балагь босун хвад,
Сардилъ вачІунаан эбелалъухъе.

Анкьго сон барай жо дун йигеб гІужалъ,
Нижер рекьи-хІалтІи гьес хІебтІулаан.
Инсуца мухьги кьун, вичун восарав,

---

[305] Гьаб кечІ буго Игьалиса ГІумарица гьабураб рос рихарай чІужуялде. – ГІ. Ш.
[306] ЛавхІ (лавхІул махІпуз) – щибаб жоялъул гІумру, къадар, къисмат Аллагьасул хІукмуялда рекъон хъвай.

РагьтIател ватилин толаан дица.

Дуниял кьуниги, ракьулъ лъудие,
Кьелейин дунгоян хиял букIинчIо.
Халкъалъ гьараниги, гьесул къавулъе,
Къулизе ккелилан ккечIо ракIалде.

Дидани дуниял данде багъанин,
Гъуждул гуре дуца дун йорчIизегIан.
ЧIухIияли дида бадиб кьабунин,
Кье цо дихъе загьру гьав хвезавизе.

Халкъ бижарав Аллагь, борохь ракьалда,
Дир ракI кьватIизегIан, гIумру кьун тоге.
ГIаламалъул эмен, Адам авараг,
Дур наслуялъул вас вугищ гьав дир рос?

Щобде гIансил къули бикъарай дида,
Къвал базе вижарав балкан вихьулищ?
Щайзе къваригIараб, къабул гуресул,
Къвалакь араб гIумру, кигIан кьуниги?

Кьижараб бусада наслу тIагIадил,
Суниялъ букIуна дир рекIелгъейго.
Вахъун унелъулги, эбел хваясул,
Рузилгун хисараб хасият буго.

БАЯНАЛ ВА ЛУГЪАТ

Абрагьат – 400 пилги бачун, Макка бахъизейилан вачIарав ислам баккиладего вукIарав Йеменалъул хан. КагIбаялде инчIого, зияраталъ жиндихъе рачIине кколилан, гьес дагьабги чIухIараб храм базабун букIун буго
Абужагьал (Абу Жагьал Амр бин Гьишам) – къурайшиязул мушрикиназул бищун кIудияв, Бадруялъул рагъда чIварав.
аз-маз *(лъар.)* – дагьа-макъаб.
алапа – харж, ужра.
аллагь сакъласин *(лъар.)* – Аллагьас цIунаги.
«Алпу лайла» («Китаб алфлайла ва лайла») – «Азаралда ва цо сордоялъул тIехь» абураб гIараб маргьабазул мажмугI.
арвахI – рухI.
Арзирум – Турциялъул бакъбаккул рахъалда бугеб шагьар.
Асият – ПиргIванил чIужу, МузахIимил яс. Гьелъ гIезавуна Муса авараг ва кьуна гьесие тарбия.
Асли – Карамил йокьулей; азербайжаназул «Асли ва Карам» абураб рокьул эпосияб къасидаталъул багьадур.
атIрапал (*гIар.* тIарап абураб рагIул гIемерлъул къагIида) – рахъал.
ахял – бану гIамир абураб бадавиязул тухумазул цолъиялде гъорлъе унеб букIараб укъайл тухумалъул машгьураб кьибил.
Аштархан – Астрахань.
багIар мина – чинидул цо тайпа.
Бадру – рещалъараб моцI.
Байтуллагь – 1) КагIба рукъ; 2) Макка; 3) Аллагьасул рукъ; гIибадат гьабулеб бакI
БайтулмагIмур (Байт-ул МагIмур) – 1) къачIараб рукъ; 2) алжаналда бугеб КагIба рукъалъул цIар.
банугIамирал – гIарабазул бану гIамир къавмалъул вакилзаби.
барантик – хамил цо тайпа.
барзах – батIияб дунял, ахират, алжан; хвараб къоялдаса къиямасеб къоялде щвезегIан гьоркьоб бугеб мех.
басараб – кьабураб.
бахIри – саяхъаб гьве.
бахIру – ралъад; шигIрияб роцен.
баяр – кIудияб; машгьураб, цIарараб.
Билкъис – Сабаалъул пача, Сулайман аварагасул рокьи ккарай гьайбат.
бичасул умурал – бичасул амраби.
борак – пайда босизе бегьулареб, хвараб.
Буракъ – мигIражалъул сордоялъ МухIамад авараг тIад рекIине Аллагьас битIун бачIараб чода релълъараб хIайван.
варакъ – гIарцулаб яги меседилаб кьералъул релъен, лажбар.
гIажаба – гIажаиблъи.
гIажузат – херай, кIодо.
гIайнаил къавм – берцинаб къавм абураб магIнаялда.
ГIайнаъ – берцинал, чIахIиял беразул яс; хIурулгIинзабазул кIудияй.
гIайнул хIаят – гIумрудул ицц.

гIамбар – чIегIераб кьералъул махI берцинаб жо; бецIбагIраб тIегь.
гIамирко – магIарул кучIдузулъ таватураб хIинчI.
гIарзул хIал – хIаялъул баянкьей.
гIарш – 1) тах; 2) ислам диналда анкьго зобги бахун тIадехун Аллагьасул тах бугеб кIалгIа абураб магIнаялда.
ГIаршул РахIман – Аллагьасул тахбакI.
гIасакир – аскар.
гIибрани мацI – ягьуди диналъул мацI, жакъа Израилалъул пачалихъияб (иврит) мацI.
гIилиюн – хваразул лъикIал рухIал руссунеб бакI, Сижиналъул гIаксаб.
гIимарат – рукъзал.
ГIиприт – иблис, щайтIан, жундузул кIудияздаса цояб, жундузул хан, гьунар бергьараб жен.
ГIунайзат – гIарабазул машгьурав шагIир Имраулкъайсие йокьун йикIарай ясалъул цIар.
гамаржоба *(гурж.)* – рорчIами.
гъази – диналъе (исламалъе) гIоло къеркьохъан, капурзабазда тIад бергьенлъи босулев чи.
гъаранпил – къатIипатIегь.
Гъариб – тюрказул «Шагьсанам ва Гъариб» абураб романтикияб дастаналъул багьадур.
гъункар-пачая – турказул султан.
Гьинд – 1) Гьиндистаналъул къокъаб цIар; 2) гIарабазул кIалзул гьунаралъул асаразулъ, рокьул къасидабазулъ рехсолей, берцинлъи-гьайбатлъиялъул рахъалъ машгьурай гIадамалъул цIар.
Гьунайдат – Гьинд абураб цIаралъул реэдиялъул къагIида.
гьундул – рукъзал.
давла – бечелъи, хазина; талихI.
дажжал – МухIамад аварагасда дандечIарав бусурбабазул мунапикъ, къиямасеб къо чIелалде вахъине вугев зулмучи, гIадамал гъурулев къосел.
дакъикъа – минута.
дарай-барантик – ххамил цо тайпа.
диванул гIараб – гIараб кучIдузул мажмугI.
диргав – хIинчI, кьурумилъиршо.
дихIятул калиб – ЖабрагIил малаик загьирлъулев вукIараб гьайбатаб сипат.
жагьаннам – жужахI.
жалал – БетIергьан Аллагьасул цIаразул цояб.
жамал-камал – берцинлъи, камиллъи.
Жаннатул бакъигI – Мадинаялда бугеб, аварагасул асхIабзаби рукъараб, БакъигI абулел хабзалазул мукъадисаб ах.
жаннатул гIадну – алжанул ах; микьго алжаналдаса цояб.
жарад – гарцI.
Жибрил – ЖабрагIил малаик.
жийин *(лъар.)* – ракIари, дандеруссин.
жабру (зарбу) – басма, дамгъва, мугьру.
Забур – Давуд аварагасухъе рещтIараб тIехь.
Загьраъ – Венера планета. Риваяталда рекъон, жиндихъ рокьи ккарал малаикзабаз хвелгьечIейлъун гьаюрай гIадатай чIужугIадан.

Замзам – КагІбаялда аскІоб бугеб къулгІа, исламалда хириябилан кІодо гьабулеб. Биценалда рекъон, Замзам гІажаибаб къагІидаялда баккана гьитІинав ИсмагІилил хІатІазда цебе, гьевги гьесул эбел Гьажарги, Ибрагьимица ХІижазалда тун, къечоца холел ругеб мехалъ. Замзамалъул лъим даруяблъун рикІкІуна.
зарбудуй куцазе – металлалда квартІа кІутІун сурат гьабизе.
зарра – тІирщ, атом, аслу, бищунго гьитІинаб жо.
зигьну – гІадалнах.
зигьну-гьайбат – гьайбатаб, лъикІаб гІакълу.
зингер – немцазул рукъарулеб машина.
Зугьра – Венера планета. Риваяталда рекъон, гьей йикІана, жиндихъ рокьи ккарал малаикзабаз хвелгьечІейлъун гьаюрай гІадатай чІужугІадан.
Зулайха (Зулайхат, Зулейха) – ислам диналда бицен бугей, Юсуп аварагасухъ рокьи ккарай гІадан. Херлъун хадуй, Юсупгун данделъидал, цІидасан гІолохъанлъанилан бицуней Мисриялъул (Египеталъул) цо бика. Зулайхалги Юсупилги рокьул тарих лъун буго дунялалъул адабияталъул гІемерал асаразул кьочІолъ.
Зулпукъар – Хайбар хъала бахъулеб рагъулъ МухІамад аварагас жиндирго вацгІал ГІали асхІабасе кьураб машгьураб хвалчен.
ЗурайхІ – гІарабазул шагІир Къайс ибн ЗухІайр.
ижлис – гІодовчІа.
икълим – улка-ракь, вилаят, пачалихъ, континент, край, область.
исму – цІар.
Исрапил – ункъо кІудиял малаикзабаздаса цояв. Къиямасеб къоялъ гьес Сур пузе кколев.
истигІара – адаб. метафора, перифраз.
истимнагІ – рагІизе тІалаб гьаби.
исхъали – ххамил цо тайпа.
Кавкабул харкъаъ – цІвадул гвангъи, канлъи.
Кавсар – алжаналда чваххулеб лъар.
кагьанат – букІинесеб бицунев чи, балъго лъалев чи.
кагьру – янтарь. Лъабкъоялда анцІгогІан миллион соналъ цебе ганчІиде буссараб накІкІил гъутІбузул тІехІпицІ. Гьелъул чІумал, маххал, мунщдукІал ва гь. ц. гьарула.
казият – хІал, пикрияб хІасил, тезис.
кайпиййат – 1) кинлъи, къимат; 2) ахІвал-хІал; 3) хІужа, иш, асар; хІал, суал.
Карам – азербайжаназул «Асли ва Карам» абураб рокьул эпосияб къасидаталъул багьадур.
Карамил Асли – азербайжаназул «Асли ва Карам» абураб рокьул эпосияб къасидаталъул аслиял багьадурзаби.
каржин – крем, гьурмада бахунеб хъахІаб, махІ берцинаб косметикияб дару.
карман – караван, къапила, къокъа.
карпит (кибрит) – фосфор.
карпитул ахІмар (кирбитулахІмар) – къанагІатаб жо; багІараб месед; багІараб фосфор.
Карс – Турциялда бугеб шагьар.
катиб – секретарь, хъвадарулев чи, хъвадарухъан.
кашпу – рагьизе; букІинисеб жо цудунго бичІчІизе, лъазе; балъго хутІараб жо загьир гьабизе.

керхан – рукъ; дунялалъул рукъ.
керхан хъабали – парча тайпаялъул ххамил гьабураб руччабазул ретӀел.
киланги – гвермендо, тӀеренаб дарай.
кирит *(лъар.)* – кӀулал, рахъай.
Кисра – некӀсияб Ираналъул шагь; Ираналъул хӀукумдарал.
Кунзахъ – Игьали росдал кули.
Курс – ислам диналда Аллагьасул свери, тах, ГӀаршалда гъоркь бугеб бакӀ, зоб.
кухӀлу – берцинлъиялъе гьурмада, беразда сверухъ бахунеб жо, сурма.
къавлу – 1) рагӀи; 2) кици, аби, бицен.
къавуда – квешаб унти.
къагьва – кофе.
Къайис (Къайс ибн ал-Мулаввах) (гӀага-шагарго 655–700 сс.) – гӀарабазул шагӀир. Гьавуна гьоркъохъеб даражаялъул ресалда букӀараб хъизамалда. Жиндирго йокьулей Лайла гӀадин, гьев вукӀана бану гӀамир абулеб къавмалъул вакиллъун. ГӀараб поэзиялда Къайис машгьурлъана «мажнун», ай «жундуз ккурав», рокьуца «бетӀер сверарав», «гӀантав», «гьагав» абураб цӀаралда гъоркь.
Къайисил Лайла – Мажнун абун жиндир цӀар машгьурлъарав гӀараб шагӀир Къайс ибн Мулавахил йокьулей.
къайсар – цезарь, кесарь, император, кайзер.
къайсарил бика – императорасул, ханасул чӀужу абураб магӀнаялда.
къаламул килщал – берцинал, тӀеренал килщал.
Къамар – зодихъ моцӀ.
Къап мегӀер – тӀолго дунялдаго сверун бугебилан, кӀалзул гьунаралъул асаразда рехсолеб букӀараб мегӀер
Къарби – Гуржистаналъул вилаят.
Къарбилаъ – Ираналда бугеб шагьар; МухӀамад аварагасул ясалъул вас ХӀусен чӀвараб мукъадасаб бакӀ.
къарбияй – гӀагарай, хирияй.
Къарун – гӀорхъолъа ун бечедав, гӀамал кӀудияв ва рахӀму гьечӀев чи. Биценалда рекъон, аллагьасул нигаталдалъун Муса аварагас ракьалъе амру гьабун буго Къарунги, гьесул бечелъиги, чукъбиги кӀкӀвинаризе.
къилбар – къирал.
къил-къвал *(гӀар.)* – хъуй, ахӀи-хӀур.
Къубайс – Маккаялда аскӀоб бугеб Абу-Къубайс абулеб мегӀер.
Къудус (Ал-Къудус) – 1) Иерусалим шагьар 2) анкьзодоре рахунел свералаби 3) хирияб, аллагьас кӀодо гьабулеб.
къурайшият (къурайшиял, бану къурайш) – МухӀамад аварагасул тухум гьоркьобе унеб гӀарабазул къавм.
къураъ – Къуръан махражалда цӀалулей гӀадан.
КъустӀантӀин шагь – Византия империялъул бетӀер абураб магӀнаялда; Константин.
КъутӀбу – полярияб цӀва.
лавхӀ (лавхӀул махӀпуз) – щибаб жоялъул гӀумру, къадар, къисмат Аллагьасул хӀукмуялда рекъон хъвай.
Лайла – *бал.* Къайисил Лайла.
лоти – гьагула, гьавайин хьвадулев чи, тӀадагьаб гӀамалалъул гӀоркьилав.

Лубна – гIарабазул шагIир Къайс ибн ЗухIайрил йокьулей.
мажаз – хъвалсараб магIнаялда рагIи, сипатияб, метафораяб къагIидаялда магIна бичIчIизабун.
Мажнун – *бал.* Къайис (Къайс ибн ал-Мулаввах).
малакулмавт – хвалил малаик ГIизрагIил.
Манжури (Манжурия) – Китаялъул шимали-бакъбаккул рахъалда бугеб ракьалъул тарихияб цIар.
маратиб – даража.
Марям – ГIиса аварагасул эбел.
местIер – тохтир.
мигIраж – 1) болъо, мали 2) зодове вахин 3) Буракъалда рекIун, МухIамад авараг зодове Аллагьасухъе воржин.
миск – берцинаб махI бугеб жо.
мисриял – египеталъулал.
музикатал – музыкантал.
назвариш – хIулидал ургу.
Намруд – зодове вахинеян борхатаб си гьабулев вукIарав Вавиланалъул къирал, хан.
нишадир – цIорол матIу лъугьине нахъа бахунеб жо.
нужумтIалигI– астролог, цIвабзазул хьвадиялъул гIаламаталде данде ккун инсанасул къисмат бицине кIолин абун, палтIами.
нука – гьалил культура хвезабулеб зарарияб хIут-хъумур.
пасак – вичча-вихъарав, къадру хварав чи; хашмус.
пинта – жайран, антилопа.
порхоро – ххамил цо тайпа.
пулуша – хирияб шалил тайпа; руччабазул хасаб къагIидаялъул горде.
ражул – бихьинчи, гIадан.
Раси – Россия.
Расул – МухIамад аварагасул цIаразул цояб.
РахIман – Аллагьасул цIаразул цояб; жив гурхIулев.
рисалат – кагъат.
румал – византиял, грекал.
сабахIул хайир – ворчIами; радал лъикI батаги.
сабза *(парс.)* – овощ, гIурччинхер.
савбол *(лъар.)* – сахлъи кьеги, сахлъиялда хутIаги.
савмагIат – рукъ, чIолеб бакI (дарбишазул).
салдар (сардар) *(парс.)* – рагъулав цевехъан, командир.
самаалъул хIинчI – зодил хIинчI.
самаъ – зоб.
сандус – чиллайдул кунал гъункараб цIвакараб ххам.
сап – чIва; расул квар; къалмил тIухьи.
сарат – ягьудиязул бика.
Сахратуллагь – Иерусалималда аварагасул Ал-Масжид ал-Акса мажгиталда гъоркь бугеб тIалу, мукъаддисаб кьуру.
сахIир – сихIручи.
сидрат – лотос гъветI; гIаршалда бугеб жагадул гъветIалда цIарин абулеб рагIи
сидратулмунтагь – биценалда рекъон, алжаналъуб бугеб ахил цIар.
сингин савпа (савфа) – гIараб мацIалда букIинисеб заманалъул глагол лъугьинабулеб бутIа; гьелъул къокъаб къагIида букIуна «са»; хъвалаго гьеб бихьизабула «син» хIарпалдалъун.
субхIаналлагь – Аллагьасе рецц.

сур – Къиямасеб къоялъ Исрапил малаикас пузе бугеб накъира.
таватир (таватур) – бице-кицен, цIар ин, легенда.
Таврат – ягьуди диналъул аслабазул, къануназул тIехь.
таж – къиралаcул (ханасул, падишагьасул, императорасул) ботIрода лъолеб, гьесул хIакимлъиялъул гIаламат.
тажвид – 1) Къуръан цIалиялъул къагIидаби; 2) пасихIаб цIали, пасихIаб кIалъай; битIараб (камилаб) калам.
тайлан (тарлан) – лаченазул цо тайпа.
таманаб *(лъар.)* – гIемераб, чанги.
тамру – чамасдак.
танвин игIраб – нунация, гIараб хъвагIаялъулъ падежияб ахиралда нун хIарп хъвачIого гьеб рагIизе, букIин лъазе, тIад-гъоркь лъолеб цоцада данде руссарал запятаязда яги бащалъиялъул гIаламаталда релълъараб ишара.
ТангIим – Маккаялде унаго, хIажизабаз, ретIелги хисун, ихIрам бухьунеб бакI.
тасбихI – рецц, реццалъул калам.
тастар – тIеренаб чиллайкатнилаб тайпа, руччабаз тIад чIвазе хIалтIизабулеб букIараб гьинаб ххам.
тахкан – зобалъул кIамури, зоб.
тепси – тIабакI.
терек *(лъар.)* – гъветI.
тимар гьабизе – бацIцIине, рацIцIалъи гьабизе.
тулпар – тайпа бацIцIадаб, къиматаб, бергьунго цIакъаб, таватураб чу.
Тум – Гъази-Гъумек, лаказул ракь.
Туркман – туркменазул ракь.
тIабгI – хасият.
тIабиб – тохтир.
тIавкъ – гуч, къуват; маргъалазул цIал; читIир, хириял маржаназул читIир.
ТIагьа – МухIамад аварагасул цIаразул цояб.
тIайру – хIинчI.
тIарап – рагIал, тIогь, ахир; рахъ.
тIорцохIама – ракул оцхIутI, гъосооцхIутI.
ТIупан – ислам диналда ругел биценазда рекъон, 5 азарго соналъ цебе лъугьун буго тIолгодунялалъул (НухIил) ТIупан, ай тIолабго ракь лъелъ тIерхьун буго; буран, кутакаб гьури.
ужра – алапа, харж.
утар – руссен, кули-мархьу, мулк.
Хайбар – ГIарабустаналъул шимали рахъалда, ягьудияз гIумру гьабулеб букIараб бакI, хъала (оазис). Ислам тIибитIизабулаго, гьениб МухIаммад аварагасул аскаралдаги ягьудиязул аскаралдаги гьоркьоб ккана рагъ (628 с. май).
халват гьабизе – вахчун чIезе.
халилат – гьудул.
харкъаъ – гIажаиблъи, берцинлъи.
хатай-хутаял – китаял.
хиваяй – Хива ханлъиялъулай.
хункар (гъункар) – турказул султанасул титул.
хутIап – милъиршо.
хъваш-баш гьабизе – салам кьезе.
хъул-хъалам – къимат гьечIеб, рикIкIунареб уммат.

хъурайсин – магIарул тIогърол цо тайпа, Хорасаналъул тахтадул тIагъур.
хIабашияв – эфиопияв
ХIава – Адамие лъадилъун йикIине аллагьас тIоцее йижарай гIадан.
хIавраъ – 1) хъахIаб гьумералъул, берцинал (гIалхул цIцIел гIадал) чIахIиял берал ругей гIадан; 2) Юпитер планета.
ХIажрул асвад – КагIба рукъалъул бокIнилъ бугеб ЧIегIераб гамачI.
хIаким – тохтир.
хIарам– дин гьабулеб рукъ, храм.
ХIижаз улка (ХIижаз) – Макка ва Мадина шагьаралги жанире рачараб, ГIарабистан бащдабчIинкIиллъиялъул бакътIерхьул рахъалъул ралъдал рагIаллъи.
хIубара – мугIрул гIансаялда релълъараб хIинчI.
хIусну – берцинлъи, гьайбалъи.
хIусну-санаъ –берцинлъи.
ЦIалкIал – цIвабзазул цо руккел.
чаларча – макказде чан гьабулеб гьунар дагьаб хъарчигъадил тайпаялъул хIинчI.
черхалъул кайпият – чорхол хасият.
четбер – сундулниги ункъил бутIа; сагIтил ункъил бутIа.
чурапал *(лъар.)* – щватаби.
чIегIер сибир – туснахъ.
шагьрукарам – хирияб моцI.
шаклу – 1) мисал, тайпа, форма, куц; сурат; 2) фигура, лага-черх.
шагьри кагъат – бацIцIадаб цIвакараб кагъат.
шагьри моцI – цIубараб (рещалъараб) моцI.
Шагьсанам (Шагьсенем) – тюрказул (азербайжаназул, туркменазул ва гь.ц.) «Шагьсанаб ва Гъариб» абураб халкъияб дастаналъул багьадур (чIужугIалан).
Шаддадил гIимад – Шаддадил рукъ абураб магIнаялда.
Шаддад – некIо заманалда Йеменалда букIараб гIад абураб къавмалъул хIукумдар (бетIер). Аллагьасде данде вахъун, гьес, алжаналда релълъен гьабиялъул мурадалда, Ирем абураб ахги гьабен, гьениб кIудияб ва берцинаб мина бала. Гьеб минаялъуве лъугьарав гьесдеги гьесул къавмалдеги балагь бачIуна ва гьел ракьулъе тIерхьун уна.
шакир – жинца щукру гьабулев, разияв.
Шам – Сирия; Дамаск шагьар.
Шамаха (Шемаха) – Азербижаналда бугеб шагьар.
Ширванул Казим – хатI берцинав Ширваналдаса цо пуланав чиясул цIар.
шунгъар – маргьуяб хIинчI.
щалай – лъар-гIоралъ гьунизабун бачIараб кIкIабтIилаб лулай.
явлухъ *(лъар.)* – кверлъин, чIинчIу, кIаз, шал, кIатIи.
яравул – тренировка, сундуениги ругьунлъи.
яриман – бахьикъос, кIвахIал, ишгьечI.

Махмуд из Кахабросо. Сборник стихотворений / сост. Абдулатип Шамхалов.